گيانديو

پرشوتم يشونت ديشپانڊي

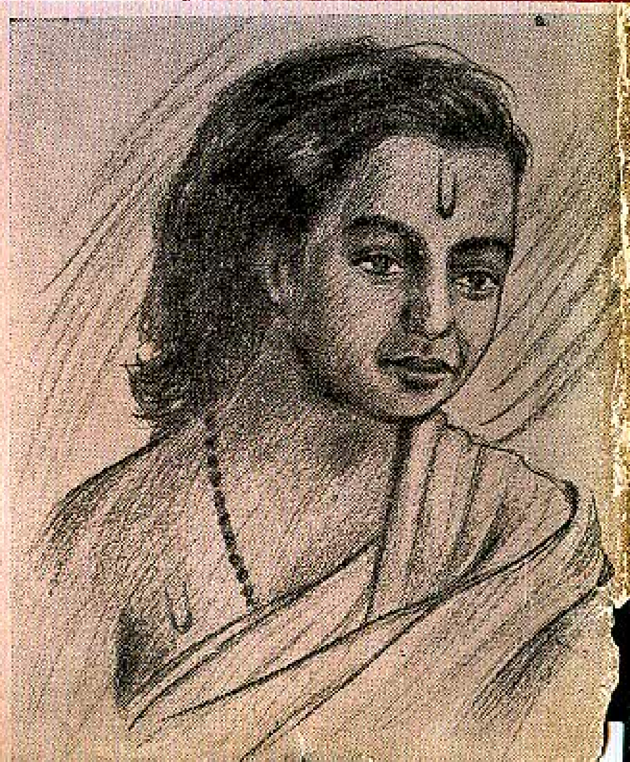

ڀارتيه
ساهتيه جا
نرماتا

ساهتيه اڪاڊمي ڀارت سرڪار طرفان ١٩٥٤ ۾ برپا ڪيل قومي اڪاڊمي آهي. هيءَ هڪ خود مختيار سنستا آهي جنهن جي پاليسين جوڙڻ جو ذمو سندس جنرل ڪائونسل مٿان هوندو آهي جا الڳ الڳ ڀارتيه ٻولين، پرانتن ۽ يونيورسٽين جي عيوضين کي گڏي ٺاهي ويندي آهي. ساهتيه اڪاڊميءَ جو پهريون پريزيڊنٽ پنڊت جواهر لال نهرو هو ۽ موجوده پريزيڊنٽ ڊاڪٽر اماشنڪر جوشي آهي.

ڀارتيه ٻولين ۾ سندن ساهتيه کي هڪ ٻئي جي نزديڪ آڻڻ ۽ ڀارت جي جدا جدا ٻولين جي ساهتيه جو ترجمو ملڪ جي ٻين ٻولين ۾ مُيسر ڪرڻ ساهتيه اڪاڊميءَ جو خاص مقصد آهي.

گيانديو (سنت گيانيشور) مرائيءَ جو پوڄنيه سنت ۽ ڪوي (عيسوي سن ١٢٧٥-١٢٩٦) آهي، جنهن ننڍڙي اوستا ۾ گيتا تي ٩٠٠٠ 'اووين' جي مشهور ڪوتا ۾ ٽيڪا 'گيانيشوري' جي رچنا ڪئي آهي. سندس پتا، وٺل پنت ڪلڪرڻيءَ جو روايتي برهمڻ سماج ڀهشڪار ڪيو هو، ڇو ته هن سنياس وٺڻ کانپوءِ وري گرهستي جيون گهارڻ چاهيو هو. پيءُ جي ان نام نهاد "گناهه" جو ڦل سندس چئن ٻارن کي ڀوڳڻو پيو.

'گيانيشوريءَ' کانسواءِ گيانديو ٻن تتو-گيان جي گرنٿن، امرت انڀو ۽ چانگديو-پاسشٽي، خواه ايڪ مڏر ڇهن (اڀنگن) جي رچنا به ڪئي آهي. الهن سڀني رچنائن ۾ گهري تتو-گياني درشٽي ۽ آڌياتمڪ چيتنا سمايل آهي. ٻوليءَ جي سونهن ۽ ڪلپنا شڪتيءَ جي ڪري اهي رچنائون اوائلي مرائي ڪويتا جون اوچ رچنائون ليکيون وڃن ٿيون. هن مختصر ڪتاب ۾ ليکڪ گيانديو جي يگاني تخليقي قوت جي گهري ۽ اونهي اثرمڪي اثر جي هڪ جهلڪ پيش ڪئي آهي.

هن ڪتاب جو ليکڪ شري پرشوتم يشونت ديشپانڊي مرائيءَ جو مشهور ناول نويس ۽ مفڪر آهي، جنهن کي ١٩٦٢ ۾ ساهتيه اڪاڊمي انعام ملي چڪو آهي. شري ديشپانڊي آزاديءَ جي لڙائيءَ ۾ ڀرپور ورتو آهي ۽ اخبار نويس جي روپ ۾ مشهور آهي. هينئر هو وارڻاسيءَ جي شري جي. ڪرشنمورتي فائونڊيشن ۾ آهي.

ڪور ڊزائين: ستيجيت رئي

SAHITYA AKADEMI
REVISED PRICE Rs. 15-00
REVISED PRICE RS. 16/-

ڀارتيه ساهتيه جا نرماتا

گيانديو

ليکڪ :

پرشوتم يشونت ديشپانڊي

ترجمان :

ڪرشن راهي

ساهتيه اڪاديمي، نئي دهلي

JNANADEVA: Translation in to Sindhi by Krishin Rahi of P. Y. Deshpande's English monograph. Sahitya Akademi, New Delhi (1979).

SAHITYA AKADEMI
REVISED PRICE Rs. 15-00

REVISED PRICE RS. 15/-

© پرشوتم يشونت ديشپانڊي

پهريون ڇاپو: ١٩٧٩ع

پرڪاشڪ:
ساهتيہ اڪاديمي،
رويندر ڀون،
٣٥، فيروز شاهہ روڊ،
نئي دهلي-١١٠٠٠١

پرنٽرس:
ڪونج پرنٽرس ۽ پبلشرس
٤، گرانٽ ويسٽرن بلڊنگ،
شهيد ڀڳت سنگهہ روڊ،
بمبئي-٤٠٠٠٢٣
ٻاران ڇپيو:
سندري پرنٽنگ پريس
چيمبور ڪالوني روڊ،
چيمبور، بمبئي - ٤٠٠٠٧٤

SAHITYA AKADEMI
REVISED PRICE Rs. 15-00

SAHITYA AKADEMI
REVISED PRICE RS. 15/-

فهرست

١. اسرار	٧
٢. اچنبي	١٣
٣. سنگرام ۽ سڌي	٢٤
٤. گيانيشوري	٣٣
٥. گيانديو جي گيتا	٤٧
٦. انڀؤ امرت	٥٨
٧. انسان، انڀؤ ۽ حقيقت	٦٨
٨. گيان، اگيان ۽ حقيقت	٨٠
٩. ڀوڳ، ڀڳتي ۽ حقيقت	٩٦
١٠. زندگي، موت ۽ امرتا	١١١

اِسرار

گيانديو هڪ اهڙو نالو آهي جو ڪروڙين مراٺي ڳالهائيندڙن جون دلين اُمنگ ۾ آڻي ڇڏيندو آهي. هيءُ اهو اُمنگ آهي جو ماڻهوءَ ۽ ماڻهوءَ ۽ خواه ماڻهوءَ ۽ دنيا جي درميان ڪُوڙي تيل مِن جي ديوار ٽوڙي ڇڏيندو آهي. هيءُ اُمنگ گهرو ۽ نجو شخصي آهي ته ساڳي وقت وشال ۽ سروويابي به آهي. هيءُ اهو اُمنگ آهي جو انساني دلين کي پگهاري آنسُو ڪري ڇڏيندو آهي. ۽ انهن آنسن جي ندي مان ميٺ ۾ وهندي وڃي جيون جي اُننت ساگر ۾ ڇوڙ ڪندي آهي.

مراٺي ڀاشا نه ڄاڻندڙن کي اُن اُمنگ جو اثر سمجهائڻ اوکو آهي. ولين اسانجي نج ڀارتي ۽ قديم ورثي کان اڄاڻ اولهي ڀاشا انگريزيءَ ۾ ته اهڙيءَ ڪوشش ڪرڻ جو نتيجو اهو ٿو نڪري جو ماڻهوءَ ماڻهوءَ سان ۽ آسپاس جي دنيا سان جنهن سنبنڌ ۾ جڙيو پيو آهي، اهو سنبنڌ ئي ٽٽي ٿو پوي. هر ڀاشا، پنهنجي نجي سانسڪرتڪ سؤروپ جو هڪ واهڻ آهي؛ ۽ هڪ سانسڪرتڪ سؤروپ ٻئي کان اتترو نه پڻ ۽ نرالو آهي، جو ڪنهن ٻه ڄگياسوءَ کي، جيڪو ڪنهن ڌاريءَ سانسڪرتڪ سؤروپ کي سمجهڻ چاهي ٿو، هڪ وڏي ٻرابوڙن مان پار پوڻو پوندو. ان لاءِ هنکي پنهنجي سنسڪرتيءَ جي سيمائن کي اورانگهي، ٻاهر اچي، ڌاريءَ سنسڪرتيءَ ۾ سمائجي وڃڻ جي سمرٿي هئڻ کپي. اِن ريت ئي هو ٻئي سانسڪرتڪ سؤروپ کي سمجهي سگهندو. اهو سمجهڻ ۽ ڄاڻڻ هڪ سچي، سرل جيون جي ايڪ لاءِ آهي،

نہ ڪ پنهنجي سنسڪرتيءَ جو بچاءُ پيش ڪرڻ لاءِ. آخرڪار، انسان سنسڪرتيءَ جو اُپائيندڙ آهي، نہ اُن جي اُپج.

”اتهاس جو مقصد اِهو ٿي پئي رهيو آهي تہ انسان انسان کي واجهو ٿئي ۽ هڪ ٻئي ۾ قبول پوي. منهنجي زندگيءَ ئي منهنجو واهڻ وسيلو آهي. منهنجي زندگيءَ کي ڪائي معنيٰ آهي ۽ اُن ڪري ئي اِها سمجهڻ جوڳي آهي. مان پنهنجي زندگيءَ جي معرفت ئي ٻئي جي زندگيءَ کي سمجهي ۽ اُن جي پيتا ڄاڻي سگهان ٿو. منهنجي زندگي هڪ عالمگير ترجمان آهي. ذهني اُپاس کان ڌنجي تہ، تاريخ ڪنهن ٻئي انسان مڇهان پنهنجو اهم پرايت ڪرڻ جي ترتيب وار ڪوشش آهي. هتي ”ٻئي“ ۽ ”اهم“ کي سندن پرپور معنيٰ ۾ ورتو آهي.۽ اليٽي مونجهارو پيدا ٿئيتو....“ (آرٽيگا واءِ گاسيت)

هيءَ حقيقت الهن مرائي ڳالهائيندڙن سان بہ بخوبي لاڳو آهي جيڪي گيالديو جي جيون ۽ ڪارنہ کي سمجهڻ چاهين ٿا. جيتوڻيڪ گيالديو جي ساهت سان سندن جذباتي لڳاءُ اُهم ٿي آهي پر اهو فقط گيالديو جي شاهڪار علمي ڪارنامي گيانيشوريءَ ۽ ڀڳتي گيتن جي مجموعي لاءِ ئي محدود آهي. گيالديو جا بہ پيا گرنٿ آهن اُنيوُ اُمرت ۽ چانگديو پاسنٽي، جيڪي مواد جي لحاظ کان نيا آهن مگر زندگيءَ جي فلسفي سان اَڻ ٻڌ آهن ۽ جن مڇهان سندس يگاني فهم جي تيز روشني جهلڪي ٿي. اِهي ٻئي رچنائون اُن عجيب اُمنگ جي دائري کان ٻاهر رهجي ويئون آهن جيڪو اُمنگ سندس ڏالو پيدا ڪري ڇڏيندو آهي. الهن ٻنهي رچنائن کي سمجهڻ لاءِ خود مرائي ڄاڻندڙن کي بہ، ٻين جيان پنهنجي لعي سانسڪرتڪ جيون - سوروپ جي حدن مان ٻاهر نڪري اچڻو پوندو. پوءِ ئي ڪين پروڙ پئجي سگهندي تہ گيالديو ڇا ٿو چوڻ چاهي ۽ ڇا سندس سنديش آهي؟

گيالديو جو جنم ١٢٧٥ع ۾ ٿيو ۽ سندس چالاڻو ١٢٩٦ع ۾ ٿيو. ٢١ سالن جي ننڍڙي عمر ۾ ئي هو شعور جي اُن بلنديءَ کي رسيو جنهن تائين انساني اتهاس ۾ ڪي ڳاڻ ڳڻيا ئي پهچي سگهيا آهن. وچين دور واري جنهن وقت ۾ گيالديو مهاراشٽر جا وروڪڙ پيچرا لتاڙيا ۽ ڏرائن پٽن جا پنڌ ڪيا ۽ ماڻهن سان سندن اٽپوري اُسريل ٻاشا ۾ وارتالاپ ڪيا، اُنکي پريا ٧٠٠ سال ٿي چڪا آهن. جيئن جيئن هو ڳالهائيندو ويو ٿيئن ٿيئن اها اٽپوري ٻاشا اُسرندي ويئي ۽ ڏيري ڏيري هيئت خواه مواد ۾ اهڙي تہ مالامال ٿي ويئي جو دنيا جي ڪنهن بہ پوري اُسريل ٻاشا کي اُن سان جيڪر رشڪ ٿئي. جن چيزن بابت هن ڳالهايو آهي سي اڄ بہ ڪنهن ٻاشا لاءِ ڀاري آهن. مگر سندس ڳالهائڻ جو نوع اهڙو هو جو لکين ماڻهن جون دليون ڏوڏي، ڪين گهري اُجيئن ننڊرا مان جاڳائي هوش ۾ آڻي، هو انساني منزل مقصود جي ڄاڻ ڏيئي ويو آهي. گيالديو جي لفظن ۾ اهڙو ڪو جادو آهي جو لکين ماڻهو- گهڻا اٽپڙهيل ۽ ٿورا پڙهيل، اڄ ستن صدين کانپوءِ بہ پڙهندا آهن تہ مگن ٿي ويندا آهن.

گيالديو جي رچنائن ۾ لفظن ۽ وقت جي موجودگي ۽ ناموجودگيءَ جي لڪ - چڀ رالد آهي؛ اِها رالد، جيڪا دنيا ۾ ۾ زندگيءَ سان گهرو پيار ڪندڙن لاءِ لطف جو باعث بڻجي آهي. لفظ گسي پسي بي معنيٰ بڻجي ويندا آهن ۽ وقت پنهنجن اروڪ قيسن سان وڏن وڏن تسيمگن کي ڇيهائي ڇڏيندو آهي. ليڪن امر پيار جي ڇهاءُ سان لفظن کي الوکو روپ ملي ويندو آهي؛ ۽ جيڪو بہ لفظن سان اهڙي پرڪم جي رالد رمندو آهي، سو ماڻهن جي دلين ۾ پيڙهي بہ پيڙهي زنده رهندو آهي. اهڙو انسان پنهنجي پٺيان، سواءِ لفظن جي ٻيو ڪجهہ بہ نہ ڇڏي ويندو آهي؛ ۽ اهڙا لفظ

ماڻهن جي دلين کي ڇهڻ ۾ لڳائي ڇڏيندا آهن ۽ کين اڏائي اُتي نيندا آهن جتي هر سنساري چيز مٿيا ڀاسندي آهي.

جڏهن پريم گيانديو کي لفظن ۾ پاڻ اظهارڻ جو اُتساه ڏنو، اهو پريم ڪڏهن خاص ويچار يا وستوءَ جو ڪالڪي ڪين هو. اهو ته اهو پريم هو جڏهن وشيه ۽ وستوءَ واري وڇوٽو ٻٽائي مان آرپار وڃي، اُنهن ٻنهي جي لڪوليي طاقت کي تخليقي قوت ۾ بدلائي ڇڏيو. انسان، انڀو، زندگي، سنسار، ايشور يا حقيقت، جڏهن به چيز کي ان پريم جو ڇهاءُ نصيب ٿيو، اها چيز ڄاڻ جي تجلي ۾ تبديل ٿي ويئي. گيانديو جتي ڪٿي گروءَ جي واکاڻ ڪري ٿو. مگر اهو گرو هلندي هلندي گم ٿي وڃي ٿو ۽ رهجي وڃي ٿو صرف گيانديو جو پنهنجو تجليدار آتم گيان، جڏهن کي ڪنهن ويچار جي وس ۾ آڻڻ يا لفظن جو ڀرڻ ڀرائڻ ڏکيو آهي. پوءِ به گيانديو جو اهو آتم گيان لفظن سان اهڙي ريت ٿو رمي جو ائين ٿو لڳي جڻ پراڻ. پکيءَ کي پرلڪي ۾ لڳي ويا آهن.

گيانديو ڪيئن ٿو اهو ڪرشمو ڪري؟ ان سوال جو جواب هو پاڻ ئي ٿو ڏئي. پنهنجي رچنا "اَنڀو امرت" (امر اَنڀو يا اَنڀو جو امرت) ۾ هو چوي ٿو:

"منهنجو انڀو امرت منهنجي سڀني انڀون جو نچوڙ آهي. مڪت - منش، پڌن - جڪڙيل خواه پڌن کان نجات چاهيندڙن، انهن ٽنهي قسمن جي انسانن جي انڀون جو تت هڪڙو ۽ ساڳيو آهي. تفاوت فقط ليستائين رهي ٿو جيستائين پختگيءَ جي اها گهڙي اچي جڏهن گهڙيءَ انسان انڀوَ ۾ لڪل امرت جو سواد وٺي. ۽ اهائي انساني پراپتي جي اصلي منزل آهي. هي ائين آهي جيئن جوان عورت ۾ جوڀن سِتل هوندو آهي ۽ تڏهن ئي ڪڙي نکري پوندو آهي جڏهن هوءَ پنهنجي پريتم سان ملي هڪ ٿيندي آهي. يا ائين آهي جيئن وڻن ۾ گل

۽ ڦــل ڏيڻ جي لياقت هوندي ٿي آهي مگر اها لياقت ليستائين لڪل رهندي آهي جيستائين بهار اچي. بهار اچڻ ڪالپوءِ وڻ جي ٽــاري ٽــاري ان لياقت جو ٿالي نمونو ٿي پوندي آهي.

"ساڳيءَ طرح سڀ انسان (پختگيءَ جو فرق هوندي به) ان پنهنجي انڀوَ جي امرت جو مٺو سواد وٺي سگهن ٿا بشرطيڪ هو لفظن جي گهرائيءَ ۾ وڃن ۽ پنهنجي انتهڪرڻ ۾ جو سائين اٿن، ان جو مشاهدو ماڻين. اگر هو ائين ڪن ته سندن آتم شڪتيءَ جو درياهه پوڙ ۾ آيل نديءَ جيان اُٿل کائي، جيون جي ساگر سان ملي وڃي. ۽ پوءِ کين لڳندو ته هن سرشٽيءَ جي ڪائي به وستو - جڙ خواه چيتن - سندن انڀوَ جي پهچ کان ٻــاهر ناهي." (اَڌيــاءَ ١٠ جي ١٩ کان ٢٨ سلوڪن جو ترجمو).

'گيانيشوريءَ' ۾ ئي ڪنهن ٻئي هنڌ گيانديو چوي ٿو:

"منهنجي ٻولي مرائــي آهي، جيڪا عام رواجي ماڻهن جي ٻولي آهي. (سنسڪرت جيان ناهي، جيڪا ديوتائن جي ٻولي مڃي ويندي آهي). ليڪن ٿيان ڏٺي ٻڌندڙ ائين محسوس ڪندا ته انهن سادن سودن مرائــي لفظن ۾ جيڪو مٺاڄ آهي سو ديولوڪ جي ان امرت واٽيءَ کان به وڌيڪ آهي.

"سچ ته هيءَ هڪ اهڙي مجلس آهي جتي لفظ نانا پرڪارن جا ڪاٽا پاڇي اچن ٿا ۽ انهن ڪانن ۾ مڪتيءَ جو اهو رس آهي جو انسان جي انتهڪرڻ ۾ اتري وڃي ٿو. البت ائين آهي ته اهي انسان ئي اهو رس ماڻي سگهندا جن جي اندر ۾ سچائيءَ جو دولهون اڳ ئي دکي چڪو هوندو ۽ جيڪي

چپ چاپ اٿن نانا ڀرڪاري سوادي کاڌن جو ذائقو وٺي چکڻ.“

اهو آهي گيانديو. هو جڏهن ڳالهائي ٿو ته لفظن مان اهي لرزشون پيدا ٿو ڪري جو ڳالهائيندڙ چاهي ٻڌندڙ ٻئي گيان جي اهڙي ڀاڱا ڪن ٿا جيڪا وقت، مڪان ۽ حالت جي اثرن کان آجي آهي.

تحقيق، گيانديو هڪ عجب اسرار آهي.

٢

اجنبي

گيانديو ڪير هو؟ ڇا هو؟ هن ڪهڙو جيون گهاريو؟ ڇا حاصل ڪيائين؟ سندس جيون ۽ ڪارنامن جو اڄ اسانجي ويهين صدي جي زندگي سان ڪهڙو لاڳاپو آهي؟

ان شخص جي باري ۾ اهڙن سوالن جو اٿڻ سياڻپ آهي جيڪو آهي ته اڳاٽي وقت جو، مگر پنهنجي جيون ۽ ڪارنامن جي ڪهاڻي لاءِ ماڻهن جي دلين ۾ اڄ به دلچسپي جاڳائي ٿو.

ڪنهن کان اهو پڇڻ ٺيڪ ناهي ته ماضي يا حال واري ڪنهن شخص جي جيون يا ڪارنامن ۾ سندس دلچسپي ڇو آهي؟ پنهنجي زندگي ۾ اسانجي دلچسپي آهي؟ زندگي ۾ دلچسپي رکڻ سان اسانجو مطلب ڇا هي؟ زندگي ۾ دلچسپي يا زندگي جي انهن چيزن ۾ دلچسپي، جيڪي چيزون زندگي اسانکي آڌارنا سان آڇي ٿي؟ ڇا اهو سچ ناهي ته زندگي جي سڀني چيزن ۾ اسانجي دلچسپي ڪانهي؟ صرف ڪي خاص چيزون آهن جيڪي اسان چاهيون ٿا بلڪل ان ريت، جيئن ڪي خاص چيزون اسان نه ٿا چاهيون. اسان ڪڏهن اهو ڏٺو آهي ته اسانجي انهن تهيل تڪيل پسنديدن ۽ ناپسنديدن جو پاڙ ۾ ڪهڙو ۽ ڇا لي جهڳڙو رهي ٿو؟ ڪڏهن اهو احساس ٿيو اٿئون ته چاهڻ ۽ نه چاهڻ جي ان جهڳڙي ۾ الجهي، اسانجي من ان جهڳڙي جي دائري کان ٻاهر نڪريو ٿي ناهي؟ ۽ ڇا اهو به ڏٺو اٿئون ته ان دائري اندر به اسانجو واسطو

صرف ڪن معمولي گھٽنائن، ننڍڙن تڪليفن ۽ خسيس پيڙائن سان ئي ٻڌي رهيو آهي؟ اسان ڇا حياتيءَ کي هڪ لڙائي ڪري نه ورتو آهي؟ ڪڏهن اسان پاڻ کان اهو پڇيو آهي ته ڇا زندگي فقط هڪ جنگ ئي آهي - گرم يا ٿڌي، شخصي يا مجموعي؟ يا زندگي ڇا صرف ان جهڳڙي کان نجات پائڻ لاءِ ئي آهي جو ائين ڪرڻ سان ڀاڳمراد قدرت ۽ سڀني پراڻين سان ڪو سمجھ ڀريو ۽ رچنامڪ رشتو قائم ٿي پوندو؟

هي سڀ اوکا ۽ پريشان ڪندڙ سوال آهن. انهن سوالن کي گنڀيرتا سان وٺڻ آهي هڪ ڪڏهن نه پوري ٿيندڙ جاچ پڙتال ڪرڻ، جنهن ۾ گھرو وڃڻ سان ان ۾ ماڻهن گم ٿي وڃڻ جو انديشو آهي. اهو به امڪان آهي ته ان هنڌ تي موٽي اچي ئي نه سگھجي جتان اهو سڀ شروع ٿيو هو. اسان مان گھڻا اڪري زندگيءَ جي انهن گنڀير سوالن تي سوچيندا ئي ناهن. جيئڻ جو اهو طريقو سولو آهي ۽ سياڻپ ۾ لڳندو آهي. خبر تڏهن پوندي آهي جڏهن ڪن سمجھ ۾ نه ايندڙ حالتن يا واقعن جي ڪري ان سياڻپ لڳندڙ سرل آسائشي جيون ۾ خلل پوندو آهي.

آد جڳاد ڪانوني انسان تراري ۽ مثل مثل زندگي گھاريندو پئي آيو آهي. ڪي ٿورا ڳاڻ ڳڻيا اهڙا ٿيا آهن جن زندگيءَ کي منهن ڏنو آهي ۽ ان کان ڀڄا يا ڀڳا ناهن. انهن شخصن زندگيءَ کي منهن ڏيڻ ان کي سمجھڻ جي ڪائي واٽ ڳولهي لڌي آهي ۽ اڪري ئي اهي شخص جاڳل سچائل سماجي مڃتائن کان مٿي ٿي پيندا آهن. ڪائي به مڃتا پيو ڪجھ ناهي، فقط مردگيءَ جو هڪ نمونو آهي جنهنجي مٿان چسٽ ۽ سارنگ جيون جو نقاب چڙهيل آهي. اها واٽ جيڪا ڪن ڳاڻ ڳڻين شخص زندگيءَ سان مقابلو ڪري ڳولهي

ڪيئي آهي، سا واٽ وٺڻ لاءِ ضروري آهي ته ماضيءَ کان ڪٽ ٿجي ۽ حال سان گھري واقفيت رکجي. هڪ نرالو جيئڻ جو طريقو ڪوي جيڪو سماجي مڃتا جي سيمائن ۾ بند نه هجي. ظاهر آهي ته اهڙو جيون هڪ اجنبيءَ جو جيون آهي جيڪو سماجي مڃتا جي ان بيهودي مالداڻ کي اجنبي يعني ڌارئي جي نظر سان ڏسي ٿو ۽ انسان ذات کي گت وديا کان واقف ڪري ڪين اهو سمجھائي ٿو ته زندگي گھري سمجھ ٻوجھ سان گھارڻ. زندگيءَ سان گھرو لڳاءُ ئي زندگيءَ جي گھري ڄاڻ پيدا ڪري سگھي ٿو ۽ اها ڄاڻ ئي زندگيءَ کي سمجھڻ ۾ مددگار ٿئي ٿي. ان ڄاڻ بنا انسان حيوان آهي ڀل سڀيه هجي يا اسڀيه. زندگي جيڪا ان ڄاڻ سان روشن آهي اها ئي اصل انساني زندگي آهي.

گيانديو جي جيون ۽ ڪارج جي ڪهاڻي هڪ اهڙي اصلي انسان - هڪ اجنبيءَ - جي ڪهاڻي آهي. سندس جيون اهڙي پروڙ سان ڀريو هو جو سندس اپوءَ، سمي ۽ سنسار جون سڀ سيمائون پار ڪري، امرتا پراپت ڪيئي. اهڙي ئي آساڌارڻ اپوءَ سان هن ڳالهايو آهي گيتا بابت، جيڪا ويدڪ ڌرم جو بائيبل آهي. ڏينهن جا ڏينهن هن جيڪو ڪجھ ازخود ۽ زباني طور، گيتا بنسبت چيو آهي اهو هٿ اکري ليک آهي گيتا جي يادگار ٽيڪا، جنهن ۾ لڳ ڀڳ نو هزار پد يعني "اوويون" آهن. "اووي" مراٺي ڪوتا جو اهو لچڪدار ۽ لئدار نمونو آهي جنهن ۾ نثر جي سونهن ۽ خواه نظم جو ميڻاج آهي. هيءَ ٽيڪا بيحد نرالي آهي. نه آهي ان ۾ فقط اصلوڪن سنسڪرت لفظن جي کٿڪ سمجھاڻي ۽ نه ئي آهي پنهنجي شخصي لاڙي جو اظهار. اها ٽيڪا حقيقت ۾ هڪ اصلوڪي رچنا آهي جنهن وياس جي مول سنسڪرت رچنا ۾ رت ۽ ماس ڀريو آهي.

گيانديو واري گيتا جي ٽيڪا بنيادي طور پرش (أرجن)

۽ پرماتما (ڪرشن) جي وچ ۾ وارتالاپ آهي ۽ ان وارتالاپ ۾ ٻل ڏيندڙ آهي ڪڏهن نه ٻهندڙ انساني زندگي - زندگيءَ جو ٻل اڪري ضروري ٿيو هو جو ارجن کي اندر جي الجهن مان پيدا ٿيل سوالن منجهائي ڇڏيو هو ۽ هو همٿ هاري ويٺو هو. هي وارتالاپ انهن مول ڳالهين جي اوک ڏوک آهي جنهن سان جيون جي ارٿ ۽ ڪرم کي صحيح سڃاڻي سگهجي ٿو. جيئن جيئن اهو وارتالاپ وڌندو ويندو ۽ حالتن جي للڪاريندڙ پريکيا مان پار پوندو ويندو ليئن ليئن زندگي پنهنجو ناٽڪي وڌيڪ سمجهندي ۽ سڃاڻندي وڃي ٿي ۽ پنهنجي سياه ۽ اونهي کي روشن زندگيءَ (ايشور) کي پسي ٿي، تڏهن تئين جاڻ جو نرماڻ ٿئي ٿو. انهيءَ تئين نورالي جاڻ سان ايشور بدلجي انسان ۽ انسان بدلجي ايشور ٿيندو ويندو. نالنجو اها منزل اچيٽي جتي ايشور ۽ انسان جي وچـارو سندو صفا مٽجي ويندو. ڪوئي نظر نٿو اچي، فقط ٻڌجي ٿو هڪ آواز- سچ جو آواز.

گيانيشوري، جنهن نالي سان گيانديو واري گيتا جي ٽيڪا سڏي وڃي ٿي، پوري ڪرڻ کانپوءِ جهڪا ٻـي رچنا گيانديو ڪئي، سا آڪار ۾ ننڍي مگر وچار ۾ وڏي آهي. انجو نالو آهي ”انڀؤ امرت“ يعني امر انڀؤ. هيءَ هڪ نج اصلوڪي رچنا آهي جنهن منجهه سماج سولهن، فيلسوفي، ڳوڙهو وچار، ڌاهب ۽ تخليقي ٺهلو بي مثل آهن.

گيانديو جون مکيه رچنائون اهي ئي آهن. ان کانپوءِ جون رچنائون آهن ”چانگديو پاسشٽي“، ۽ ٻيون گيتن ”ابهنگ“ جو هڪ سنگره جنهن ۾ ايشور يعني سچ حقيقت جو پريم اوت پوت آهي.

اچـو ته انهن سڀني رچنائن جي مـواد بابت ڪجهه ڳالهايون.

اسانجو واسطو هڪ تيجسوي انسان سان آهي جنهن اهڙيون الوکيون رچنائون ڪيون آهن. اهي رچنائون اڄ به اهڙيون ته جاندار آهن جو پورن ستن سون سالن کانپوءِ به مراٺي ڳالهائيندڙ ماڻهن جي دلين ۾ انهن جا پڙاڏا گونجي رهيا آهن. اڪيلي سر يا شاهي ميڙ ميڙاڪن ۾ ماڻهو انهن رچنائن کي اهڙي نه ڀڳتي ڀاءُ ۽ صدق سان ڳائيندا آهن جو انجو بيان ڪرڻ مشڪل آهي.

انهن رچنائن جو رچيندڙ ڪير هو؟ ڪهڙي قسم جو شخص هو؟

هڪ ننڍڙو ليکڪ هو. کوجنا ڪندڙ وڌوان ٻڌائين ٿا تـه جڏهن گيانيشوري رچي وئي تـڏهـن گيانديو جي عمر فقط پندرهن سال هئي. انڀؤ امرت جي رچنا ان کان هڪ سال پوءِ جي آهي. ۽ عمر جي ايڪويهين سال ۾ گيانديو پنهنجي ڀـن ڀائـرن، هڪ ڀيڻ ۽ اڪيچار دوستن جي سامهون ’مهاسماڌي‘ ڌارڻ ڪئي. آلنديءَ جي شري سڌيشور مندر جي پرسان هڪ زير زمين غفا ٺاهي وئي، جنهن ۾ رکيل ڪاٺ جي هڪ سادي صندل تي هـن پنهنجو آسڻ جمايو. شريـر کي استر ڪري هـن اکيون ٻوٽيون ۽ انهن سندس شرير مان پران پکيئڙو نڪري، حياتيءَ ۽ موت جي ٻن پرن سان آڏامي، امر آزادي جيون حاصل ڪيو.

هڪ ننڍڙو ليکڪ ست صديون اڳ، اهڙيـون ڳوڙهيون، گنڀير، سنڌر ۽ امر رچنائون ڪري، اهو سوال انساني عقل لاءِ هڪ للڪار آهي. اها للڪار حقيقي آهي ۽ اڄ به جيئن جو ليئن آهي جو تـه گيانديو خواه سندس رچنائن جي تاريخي ثابتيءَ بابت ڪوبه شڪ شبهو ناهي.

گيانديو لبج انساني نمونـي جو هڪ روشـن مثال آهي.

سندس رچنائون انساني استتيءَ کي هستيءَ جي نُڪتہ نظر کان
ڏسڻ واري ڪلاڪار کي سمجھڻ ٿيون ۽ ان کي اُلر ذهن ٿيون.
اها حقيقت، تہ ايڏي ننڍڙي عمر ۾ ئي هو انساني عقل کي
ڏال ان ڪلاڪار جو جواب ڏيڻ سگھيو آهي، لاشڪ ڏيکاري
ٿي تہ اهو فهم جيڪو انسان جي استتيءَ کي صحيح طرح
سمجهي سگھي ٿو، اهو عمر يا وقت سان ڪوئي واسطو
ڪونهي.

عقل هر انسان ۾ آهي. ان عقل جو ڪم اهو ٿيڻ کپي
تہ جانوري ورتي ۽ سماجي مهتا جي انڌي ٻونواري نہ ٿئي.
اهو سمجهڻ گهرجي تہ اهرواڌي طريقن سان پنهنجي شهرت
۽ عزت هٿ ڪري، دنيوي، سماجي ۽ سياسي فائدا حاصل
ڪرڻ، اهو عقل ناهي. ان حقيقت کي جاڻڻ ۽ سماجي
چوڌاريءَ کان ٻاهر نڪرڻ، آهي آزاديءَ طرف پهريون قدم
ڪٽڻ - آزادگي، جيڪا رچنائڪ ٻڌيءَ جي جنم ڏاتا آهي.
۽ ٻاهر نڪري اچڻ لاءِ اجنبي بڻجڻو پوندو آهي، اهڙو
اجنبي، جنهنجي لاءِ آزادگي ئي سندس زندگيءَ جو سهارو ۽
پناه آهي.

گيانديو اهڙي ئي آزادگيءَ جي واهو مثال ۾ جائو ۽ پليو
نپيو هو. سندس پتا براهمڻ هو، دنيوي طور مسڪين مگر
ڌرمي خواه ايشور جي شرڌا واري ورتي سان مالامال هو.
سندس پرڏاڏو ترمبڪ پنت وچين ڪال واري مهاراشٽر جي
ڌرمي ۽ سانسڪرتڪ مرڪز پٽڻ کان اٺ ميل پري اپيگانو
۾ پنهنجي اباڻي گهر کي الوداع ڪري يادو راڄ جي راڄڌانيءَ
ديوگريءَ ۾ اچي رهيو. اها سال ١٢٠٧ع جي وارتا آهي.
ترمبڪ پنت شش هو گرو گورکناٿ جو، جنهن کي ناٿ پنت
(مالڪ پنٿ) واري گپت وديا جو وڏي ۾ وڏو گرو مڃيو
ويندو آهي. سندس ڏاڏي گووند پنت ۽ ڏاڏي نرائي کي

دکشا ڏني گهيناٿ، جيڪو ساڳئي پنٿ جو ٻيو وڏو گرو
ٿي گذريو آهي. گووند پنت جو پٽ وٺل گيانديو جو پتا هو
وٺل پنت، جيڪو جائي جم کان ويراڳي هو. ننڍي هوندي
هنجو سنساري جيون ۾ ڪو ئي چاهه ڪونہ هو. هو اصل
سچ کي پائڻ لاءِ اهڙو تہ آتر هو جو سڀ شاستر پڙهي پورا
ڪيائين. هو رڻ ڪندو ۽ تيرٿ پيئيندو رهيو تہ ڪو گرو
گڏجي جيڪو کيس آتم گيان جي راه ٻڌائي.

آهڙا رڻ ڪندي سندس واقفيت ٿي آلنديءَ واسي
سڌو پنت ڪلڪرڻيءَ سان. آلندي پوني کان پندرهن ميل
پري آهي ۽ پولو وچين ڪال واري چاهي اڄوڪي مهاراشٽر
جو وڏي ۾ وڏو تعليمي خواه تهذيبي مرڪز بڻيو رهيو آهي.
سڌو پنت ۽ وٺل پنت جي هڪ ٻئي سان گهرائپ ٻڌاڄي
سنگابڌي ٿي ۽ سڌو پنت پنهنجي نياڻي رکمڻي وٺل پنت
سان پرڻائي. پر ان نازڪ ناني جي ڪري ئي جو کيس
گرهستي، سنساري ۽ سماجي مدي خارج مهتائن کي ڪٽي
هلڻو پئي پيو ان وٺل پنت جي دل ۾ اصل سچ کي پائڻ
جي پياس وڌندي وئي چڙدي. ڪاشي (اڄوڪي بنارس)
آڳاٽي وقت خواه وچين ڪال ۾ ڌرمي وهيار ڌارا جو وڏو
مرڪز ٿي رهي آهي. ان تيرٿ پيٺ جي ٻهاني هو آلندي
ڇڏي نڪتو. ڪاشيءَ ۾ سندس گڏجاڻي ٿي شريپد سواميءَ
نالي سنياسيءَ سان جنهن وٺل پنت کي پنهنجو شش ڪري
قبوليو. گروءَ کان اهو لڪائي تہ هو شادي شده هو، وٺل پنت
دکشا وٺي سنياسي ٿيو ۽ انهن پنهنجي ماضيءَ جي زندگيءَ
طرف اجنبي ٿي ويو. وٺل پنت قري ٿيو "چيتنيا شرم"
جنهنجو نہ هو ڪوئي شهري يا ناگرڪ جيون ۽ نہ هو ڪو
سنساري سوروپ. هاڻي کيس رهڻي سنياسيءَ جو گمنام جيون
گهارڻو هو.

اتفاق جي ڳالهه آهي ته هڪ ڏينهن ونل ڀٽ جو گرو رتن ڪندواڇي آلنديءَ لڪتو. اتي هن ونل ڀٽ جي پتنيءَ کان سڄي وارتا ٻڌي ته ڪيئن پتو پيو ته ڪيئن هن اڪيليءَ عورت ڏک ڏاڪڙا سهي، لاچار پاڻکي ايشور جي رحم ڪرم تي ڇڏي ڏنو هو. ان ڏک ڀري وارتا ۽ اهڙي جيئري ٿي ڏهاڳ ڏيڻي وارل پتنيءَ لاءِ ان اَبلا ناريءَ جو اٿاه پريم ڏسي، گروءَ جي دل تي اهڙو ته اثر ٿيو جو ڪاشيءَ پهچڻ شرط هن ونل ڀٽ کي آگيا ڪئي ته سنياس ترڪ ڪري گرهستي ٿيڻي پنهنجي پريه پتنيءَ وٽ واپس وڃي. گروءَ جو چوڻ هو ته ڪوڙ ۽ ڇل ڪپٽ سان ڪوئي آتم گيان کي پائي نه سگهندو.

وچاري ونل ڀٽ جي لاءِ مشڪل معاملو هو. ان هوندي به گروءَ جي آگيا اکين تي رکيائين. مگر ڪٽر برهمڻن سندس سماجي بهشڪار ڪري کيس نيات مان نيڪالي ڏني. دنيوي روايت موجب سنياس سنساريءَ لاءِ هڪ قسم جو موت هو ۽ مري ويل ماڻهو جيئرن جي سماج ۾ داخل ٿي نه ٿي سگهيو. سنياسيءَ کي ته سماج کان ٻاهر ۽ آڇيبي ٿجي رهڻو آهي.

ونل ڀٽ کي نيات مان نيڪالي ملي ۽ هو سچ پچ سماج جي لاءِ اڇوتي ٿي ويو. پوءِ به هن پنهنجو اپياس جيئڻ جو ٿيڻ جاري رکيو. پتنيءَ جو پريم پائي، سندس آتم گيان جي جگياسا ٽئون مارگ - پريم ۽ نياڳ جو مارڳ - اپنايو، جيڪو پريم جي اونهائيءَ منجهان لڪتو ٿئي ۽ عقل جي اٿاهينءَ چوٽيءَ تي پهتو ٿئي. لاشڪ صحيح رستو اهو ئي هو؛ جيون طرف نه اَندو اقرار، نه اَندو انڪار. پريم ۽ آتم چيد جو گڏيل طريقو ئي حقيقت تائين پهچڻ جو صحيح رستو هو. سندس جيئڻ جي ان ٽئين طريقي جو نتيجو هو چئن

اساڌارڻ ٻارن - ٽي پٽ ۽ هڪ ڌيءَ جو جنم. انهن چئن بي مثل ٻارن جا نالا هئا نورتي، گيالديو، سوپان ۽ مڪتا. چارئي ٻار سماج جي پرشتاچاري غلام ٻڌائيندڙ پروهتين ۽ مهنتائن کان مڪمل آجاوا هئا. هو آزاد هئا، پليا آزاد هئا ۽ پنهنجي ننڍڙي عمر جي الڪ ٽائين آزاد ئي رهيا. پنجويهن سالن جي ٿوري عرصي ۾ ئي اهي اساڌارڻ ٻار آيا ۽ هليا به ويا مگر مهاراشٽر جي جيون ۽ سنسڪرتيءَ تي اهڙا امٽ ڇاپ ڇڏي ويا آهن، جنهنکي وقت ڪڏهن ميساري نه سگهندو. نورتي جيڪو چئني ۾ وڏو هو، ان پتا جي ٻارايل مشعال روشن رکي. هڪ دفعي ماتا پتا سان گڏ ناسڪ جي نزديڪ ترمبڪيشور جي تيرٿ استان تي نورتي مهاديو جي مندر واري غفا ۾ وڃي لڪتو ۽ اتي دکشا ورتائين، جي گرو گهينيناٿ کان، جنهن سندس ڏاڏي ڏاڏيءَ کي دکشا ڏني هئي. پوءِ نورتيءَ پاڻ گيالديو کي دکشا ڏني، جنهن کان وري ٻاقي ٻن - سوپان ۽ مڪتا - دکشا ورتي.

گيالديو پنهنجي گروءَ يعني مرلي ڀاءُ نورتيءَ لاءِ اهڙي نه شردا رکندي ڏيکاري آهي جو سندس انهن لفظن کي نظرانداز ڪرڻ وارو، سندس جيون ۽ ڪارنامي جي سمجهڻ کان محروم رهجي ويندو. گيالديو پنهنجي ڪجهه به ڪرڻ يا چوڻ جي قابليت کي گروءَ جي ڪرپا ٿو سمجهي. دکشا وٺڻ سان ئي ٻنهي ڀائرن ۾ رت جو رشتو ختم ٿيو ۽ گرو ۽ شش (يا پرماتما ۽ پرش) جو عجيب غيبي رشتو جڙيو. جيڪو رشتو هيلتائين ٻاهريون ۽ عام هو سو قدري اندريون ۽ خاص ٿيو. الڪري ئي گيالديو نورتيءَ کي ڪڏهن به ڀاءُ ڪري نٿو سڏي. ناسوت رت جي ڪايا پلٽجي وئي ۽ اها امر امرت يعني امرت اليؤ تي پهتي.

دکشا معنيٰ ڇا؟ گيالديو پاڻ ئي ان عجيب شيءِ تي

روشني وڌي آهي. دکشا هڪ ذريعو آهي جنهن سان 'هڪ' جي هستيءَ جي پربل شڪتي (شو شڪتي) 'ٻئي' جي اندر اتري وڃڻي. جيڪو هڪ هردي ۾ آهي سو ٻئي هردي ۾ داخل ٿئي ٿو. هڪ جي "مان ئي سڀ ڪجهه آهيان" کي ٻيو "مان ڪجهه ناهيان" وارو جذب ڪري ٿو ڇڏي. هيءَ سڀ باطني معنيٰ ۾ آهي. مراد اها آهي ته اوسراڻ بدل انسان ساڪشاتڪار ڪيري سان نج انسان بڻجي، جيئن انساني اوسراڻ پاڻ کي پاڻ پڇاڻي.

اڳتي هلي وڌيڪ واضح ٿيندو ته دکشا ڪا لاب جي جهاڙ يا ذهني غلامي ڪانهي. دکشا آهي هر انسان ۾ موجود مگر سٿل شڪتيءَ کي جاڳائڻ، جيئن اها سٿل شڪتي جاڳي، پنهنجي روشني پاڻ ٿئي. دکشا اهنڪاري ڪامنائن ۽ اهم ڀاوي اڇائن کي ماري، سماجي ۽ جالوري ورتي جو ڪٺو ٿيل ڪچرو ڪڍي، من کي اوجل ٿي ڪري ۽ اهنڪاري 'مان' کي نابود ڪري، نماڻي ٿيڻي 'نه هئڻ' (ناهيپڻي) کي پيدا ڪري ٿي. اها انتهڪرڻ کي حالتن جي قيد مان ڪڍي، ٿين جاڳرتا جو نرماڻ ڪري ٿي جنهن سان انسان پاڻ کي خواه پنهنجي سنسار کي ٿين نظر سان ڏسڻ ٿو لڳي. اها ماضيءَ کان مڪت ڪري، خود روشن جاڳرتا پيدا ڪري، انسان کي پنهنجي اصليت جو مشاهدو ڪرائي ٿي.

گيانديو جو چوڻ آهي:

"هاڻي منهنجي لاءِ گيان (علم، ڄاڻ يا ماضي) خواه اگيان (اند وشواس يا بي علمي) ٻنهي کي ڪائي معنيٰ نه رهي آهي. منهنجي گروءَ مونکي نج 'مان' ٻڌائي ڇڏيو آهي." (اڌياءِ ٨)

غيبي ڄاڻ جي دکشا هڪ اهڙو طريقو آهي جنهن سان انسان پنهنجي هستيءَ جي اصليت کي پائي سگهي ٿو. جنهن

پنهنجي هستيءَ جو اهو سوروپ پاتو آهي سو ننڊ ۾ گهمندڙ سنساري ماڻهن جي ڀيڙ ۾ اڪيلو ۽ سدا سجاڳ انسان آهي ۽ انهن لاءِ اجنبي آهي جيڪي بي وجود مستقبل بابت خيالي خواب لهندا رهندا آهن.

اهي اجنبي انسان غيب جا ڄاڻو يا سنت سڏجن ٿا، جيڪي پنهنجين چوٽين سان، حيوانيت ۽ سماجي مڃتا ۾ قائل انسانن کي آڌاري ڪين نج انسان بڻجڻ ۽ سنسار ۾ آزاد ٿي هلڻ لاءِ اتساهين ٿا. جتي اهي شخص رتن ڪندا پهچن ٿا، اتي اهوئي اعلان ڪندا رهن ٿا ته جنهن انسان پنهنجي اصليت جي ڄاڻ ڪرهي لڌهن جڻ پنهنجو انساپڻو وڃايو. اهڙو انسان نالي طور انسان آهي مگر حقيقت ۾ حيوان آهي، ڀلي سڀيتا جا سڀ نمونا اپنائي.

انسان جو الهاس انهن جنگين سان پرکيو آهي، جيڪي هن سماجي يا سياسي سطح تي نه مگر دل ۽ دماغ جي دائري اندر ڪيون آهن، ان لاءِ ته جيئن هن جي اندر حيوانيت گهٽجندي وڃي ۽ انسانيت وڌيڪ ۽ وڌيڪ اجاگر ٿئي. اهو الهاس انسان جي آندي پسون ورتيءَ کي سنسڪرتيءَ ۽ سرجڻتا جي ذريعي خود شناسيءَ ۾ تبديل ڪرڻ جو الهاس آهي. ۽ گيانديو جي جيون ۽ ڪارج ان الهاس کي اڌيت زبان بخشي آهي.

٣

سنگرام ۽ سڏ

پيءَ وٺل پنت جي ڪهاڻيءَ روح پنهنجيءَ ۾ گهڻائيو ٻيج مثل هو، جيڪو ڪڙي گل ٿيو ۽ پاڙلي سنتن روپي آڪاس جو هڪ چمڪندڙ ستارو بڻيو. وٺل پنت هو ته پنهنجو انسان جهان انسان مگر ڪيس پاڻکي خواه دنيا کي ڏسڻ جي نظر پڻ کان بلڪل نرالي هئي. جيئن ٿي هو پاڻ کان سڃاڻو ٿيو، هن جاتو ته ٻين سان ڪو به سارٿڪ سنبنڌ رکڻ هن لاءِ مشڪل هو. هن پاڻکي بلڪل اڪيلو ۽ ٻين کان ڪٽيل محسوس ڪيو. ڪيس ائين لڳو ته سندس زندگي اهڙي هئي جنهنکي نه رهي هئي ڪائي اهميت پاڻ لاءِ ۽ نه انهن لاءِ، جن جي وچ ۾ جنم جي حادثي ڪيس ڦٽو ڪيو هو. ائين ڇو ٿيو هو، ان کي جاڻڻ جي آتروبلا ڪيس آتم گيان جي مارڳ تي آندو. انهيءَ ڳڪڻ واري عرصي ۾ هڪ ٻيو حادثو به ٿيو، يعني سندس شادي ٿي، جنهن ڪيس جيون ڀر جي جوابداريءَ ۾ جڪڙي ڇڏيو ۽ نتيجي طور ڪيس سماجي جيون ۾ اهڙا ته سمجهوتا ڪرڻا پيا، جن لاءِ هو ڪداچت راضي نه هو. پنهنجي سهري خواه اباڻي ڪل جي مڙني ماڻهن جي اميدن تي هن پاڻي ڦيري ڇڏيو، جن سمجهيو هو ته شادي ڪري، گرهستي بڻجي، ٻڌڻن ۾ ٻڌجي هو، ٿالهيڪي زندگي بسر ڪندو. تيرٿن جو ٻهانو ڪري، هو پتنيءَ کان موڪلائي پنهنجي ٻراڻي ڳوٺ ۾ نڪري پيو. ڪيس گرو ملي ويو جنهنجي ڳوٺ ۾ هو. گروءَ ڪيس سنياس جي دڪشا ڏني. پر جيئن

اڳئين باب ۾ ٻڌايو ويو آهي ته گروءَ جي آڳيا انوسار ڪيس وري گرهست ۾ موٽي اچڻو پيو، ڇو ته گروءَ جي چوڻ موجب مٿس جان نڇاور ڪندڙ پتنيءَ کي ٻڌائڻ کانسواءِ ۽ ڪانئس منظوري وٺڻ بنا، ڪيس سنياس اختيار ڪرڻ نه کپندو هو. ويل وقت يا ڪمان مان نڪتل تير، واپس نه وريندو آهي مگر هي واقعو اهڙو ٿيو جو تير کي واپس اچڻو پيو.

وٺل پنت کي ويدڪ ڌرم انوسار ٽئين چوٿين آشرم جي جيون کان ئي ماڳهين ٻاهر نڪرڻو پيو ۽ نه هتان جو رهيو نه هتان جو. سماجي سرشتي کان ٻهڪارڻ ۽ آتمڪ پٿ کان ڏڪاڻل وٺل پنت کي هاڻ آتس ۽ آسرو ڏيندڙ هئي هڪ سندس پتني، جنهنجي گهري پريم ۽ لڳاءَ جي سهاري تي هن پاڻ لوچي لهڻ واري ياترا جاري رکي. ان ياترا ۾ فقط انهن ٻن جو ئي هڪ ٻئي سان ناتو هو، ٻيون ڪوئي ڪوله هو. نه هئي سماجي سلامتيءَ واري خاطري ۽ نه هو آتمڪ مڪتيءَ جو انجام. پرش هو، پتني هئي ۽ ٻنهي جو انوکو سنبنڌ هو. ان اڪيلي ۽ انوکي سنبنڌ روپي گرڀ واري اولاد هي استيءَ ۾ جيڪا پاڻ جاڻڻ جي پريل اڇا اُپني ٿي هئي، ان جو يا ته گرڀ پات ٿيڻو هو يا نئين رچنا جي روپ ۾ جنم ٿيڻو هو.

اها وٺل پنت، سندس پتنيءَ يا ڇٽهي ڪٽي ته دنيا جي خوشنصيبي هئي جو وٺل پنت جي پاڻ ڳولهڻ جي اڇا مٽي ڪان، بلڪ انوکي رچنا جي روپ ۾ ظاهر ٿي. آن مان نه صرف سندس اوچ ٻڌيءَ جي ساک ملي مگر چئن اُدڀت ٻارن جي اُتپتي به ٿي- ٽي پٽ ۽ هڪ ڌيءَ. وٺل پنت پنهنجي اُلهڪڻ سان ملي هڪ ٿي ويو. پنهنجو پاڻسان اندر ئي اندر هڪ ٿي وڃڻ جي ڪريا هن اهڙي ته صاف

۽ ڇٽي محسوس ڪئي، جو هن پنهنجي ڀرتي پت جو نالو ٿي ڪٽي رکيو نورتي. ٻئي جو نالو رکيائين گيانديو، ٽئين جو سوپان ۽ چوٿين ٻچڙيءَ جي ٻار ڀيڻي ڌيءَ جو نالو رکيائين مڪتي.

انهن نالن کي وٺي ڪوجنا ڪندڙ انيڪ عالمن انومان ٻڌي ڪيا آهن تہ اهي نالا هن پنهنجي رت ماس جي حقيقي ٻارن جا نہ، مگر پنهنجي آتمڪ وچار ڌارا جي پڻ پڻ منزلن تي رکيا آهن. انهن انومانن جو آڌار ڪڏهن ڪوري ڪلپنا تہ ڪڏهن ڪي ٿورڙي حقيقت ٿي رهي آهي. ڪن جو چوڻ آهي تہ اهي چار ٿي خيالي نالا آهن، جيڪي آتمڪ ساڌنا جي چئن منزلن سان واسطو رکن ٿا. وٺل پنت فقط ٻاڻ هڪ تاريخي حقيقت آهي، باقي اهڙن چئن نالن وارا ٻار ڪيس هئا ئي ڪين. سماج کان ڀشڪاريل ۽ لياقت کان ٻاهر نڪتل هئڻ جي ڪري، هو تنهائيءَ ۾ گمنام زندگي بسر ڪري ويو ۽ پنيان ڪوبہ ٻار ڪونہ ڇڏي ويو. ان انوماني وچار وارا گيانديو جي ڪل رچنائن کي وٺل پنت جون ئي رچيل سمجهن ٿا. ليڪن موجود ثابتين مڃڻ خاطري پائڻ ڪاپوءِ، ڪيترن عالمن کي اهو انومان ترڪ ڪرڻو پيو آهي. پوءِ بہ اهو سوال رهجي ٿو وڃي تہ پندرهن ورهين جو ننڍڙو ٻيڙگر گيانديو ڪهڙي حيرت انگيز رچنا گيانيشوري، ڪيئن رچي سگهيو، جنهن ۾ سون هزارن کان مٿي اووين آهن، جن ۾ سنساري چاهي آتمڪ گيان ۽ فيلسوفيءَ جو اٿاه خزانو ڀريو پيو آهي!

هن سڄي مونجهاري جو هڪڙو ڪارڻ اهو ٿو ڏسڻ ۾ اچي تہ وٺل پنت جي آتم- تلاش ۽ انهي ٽئين طريقي ڏانهن خاص ڌيان نہ ڏنو ويو آهي. اها تلاش هن ايڪ تڪيلف خواه سماجڪ نيڪيدارن ۽ آتمڪ گرن جي ورود جي باوجود

جاري رکي. ڪوجنيڪن مان اها اميد نہ رکڻ گهرجي تہ هو ان بابت مٿو کپائيندا تہ انسان پاڻ کي پاڻ جي تلاش ۾ ڪهڙي اندروني جدوجهد ڪندو رهيو آهي ۽ ڪيئن ان اصل ۽ انت حقيقت جو درشن ڪري سگهيو آهي. اها سڌي سنساري ضرورتن کان پاڪي مڪت ڪري، هڪ منو ٿي، وچار جي واٽ وٺي، پراپت ڪيل سڌيءَ کان ٻڌ پڻ آهي.

جيڪي شخص وٺل پنت جي جيون جي ٿورن مگر وشواس جوڳن تفصيلن جو آرٽيڪا جي ٻڌايل طريقي سان اڀياس ڪندا، اهي ٿي سمجهي سگهندا تہ وٺل پنت کي ڪهڙي اگني پريکيا مان ٻار لنگهڻو پيو آهي. هو نہ سماج ڏي وڃي ٿي سگهيو، جنهن سان سندس ماضي جڙيل هو ۽ نہ ئي آتمڪ پنت ۾ پير پسائي ٿي سگهيو، جنهن ۾ ڪيس آئينده نظر ٿي آيو. سندس تلاش جو دائرو نهايت محدود هو جنهن ۾ نہ هو ڪوئي ماضي، نہ ڪو آئينده. انهيءَ اگني پريکيا جي دوران ئي هن زندگيءَ جو اندروني راز ڄاتو ۽ انهيءَ هستيءَ کي صحيح ۽ انت صورت ۾ ڏٺو. ان مشاهدي جون اهي چار منزلون هيون- نورتي، گيان، سوپان ۽ مڪتي، جيڪي چار نالا هن پنهنجن چئن ٻارن تي رکيا.

نورتيءَ جو مطلب آهي ورتيءَ (مچيل هلت) جو ورود ٻعدي من جي اها مائيٽي اوستا، جنهن بابت گيانديو امرت انڀو ۾ سندر ورڻن ڪيو آهي. گيان جي معني آهي روحاني علم، جيڪو نورتيءَ جي حالت تي پهچي ئي پائي سگهجي ٿو. سوپان معني ڏاڪڻ، آهي اها ڪريا جيڪا گيان حاصل ڪرڻ کاپوءِ آتم جي ڄاڻ ڏيئي سگهي ٿي ۽ مڪتي آهي مڪمل آزادي.

انهن سڀني منزلن جو گيانديو پنهنجين رچنائن، خاص ڪري امرت انڀو ۾، نهايت خوبيءَ سان ذڪر ڪيو آهي.

ياد رهي ته هيءَ ڪا خيالي ڏکي واري فيلاسوفي يا فقط
وچار جي هوشياري ناهي بلڪ گهڙيءَ گهڙيءَ کي گهرائيءَ
سان گهارڻ ۽ ڏينهن ڏينهن جي حياتيءَ مڃهان اولهو اڀو
پرايت ڪرڻ آهي، جيئن ان خود بخود روشن ٿيل حقيقت
کي ڳولهي حاصل ڪري سگهجي.

وتل پنت پنهنجي چئني ٻارن کي آتم گيان جي چئن
منزلن جا رت-ماس وارا نمائيندا سمجهي مٿن اهي نالا رکيا.
۽ هن جڏهن ڏٺو ته ٻالپڻ ڪاٽوني ئي اهي ٻار پنهنجن نالن
سان ٺهڪندڙ نباهڻ شروع ڪيو، تڏهن سندس خوشيءَ جي
حد ئي نه رهي. هن کي وشواس هو ته سندس ٻارن جي
خون ۾ آزاديءَ ساه ٿي کنيو ۽ انکري هن پايو پت چاٽو
تي نه اهي ماضيءَ سان پيدل زندگي بسر نه ڪندا ۽ آئيندي
جي نئين رچنا ڪندا. ان نئين وشواس سان ٿي هن ڌرم
جي ڪٽر پنڊتن کي، مٿ مڃڙ ڪئي ته اهي سندس ٻارن
جو سماج جي سنساري ۽ ڌرمي دائري ۾ وري داخل ٿيڻ
قبولين. مگر انهن ڪٽر پنڊتن سندس هڪ نه ٻڌي ۽ کيس
ٺڪ جواب ڏنائون ته شاسترن موجب سنياس ڇڏي گرهست
۾ واپس موٽي اچڻ واري جي سزا موت آهي.

وتل پنت جي لاءِ هي پهرو ڌڪو هو. ٻارن جي صدقي،
انسان ذات جي ڀلي ۽ سماج جي نيمن جي پالنا خاطر، هن
اهو فيصلو سويڪار ڪيو ۽ پرياگ جي گنگا - جمنا - سرسوتي
سنگم ۾ پاڻکي پروان ڪيائين. ڪالنس پوءِ جلدئي سندس
پتنيءَ به پاڻکي اتي ئي پروان ڪيو.

يسوع مسيح جيان هيءَ به هڪ صليب تي چڙهڻ هو.
ڪو ٿورو تفاوت هو ته بس اهو، جيڪو پورٻي ۽ پڇمي
سڀيتائن ۾ اصلي سچ تائين پهچڻ جي الڳ-الڳ طريقن ۾
آهي. پڇمي سڀيتا ۾ يسوع جو تصليب ٿيڻ اها اهم حالت

آهي، جڏهن انسان فاني دنيا کان الوداع ڪري ٿو ۽ کيس
ابدي روح يعني پرماتما سان ملڻ جي اڌرين آڪير ٿئي ٿي.
پورب ۾ ته اها سنسار کان مڪت ٿيڻ جي اوستا ويدن ۽
ٻڌ مت جي رشين منين انسان جي من جي اندر ئي پاتي
آهي. اها ڪوجنا اهڙي آهي جيڪا هر انسان پنهنجو پاڻ
ڪري سگهي ٿو، جڏهن هو ڏسي ٿو ته سندس من جي چاهنا
ئي سڀني دکن جي جڙ آهي. جيئن ئي کيس اها پوجهه پوي
ٿي، چاهنا جي تيز چال پوري ٿئي ٿي ۽ ڌپري ڌپري بند
بند ٿي وڃي ٿي. ائين ٿو لڳي جڻ وقت جو ڦيٿو بيهجي ٿو
وڃي، انسان روحاني سفر تي ٿو اسهي ۽ پنهنجي هستيءَ جو
اصلي روپ ٿو پسي. هيءَ به صليب تي چڙهڻ ئي آهي
مگر ٻئي جي هٿان نه، پنهنجي سنساري "پاڻ" کي آتم گيان
جي تيز تکي تلوار سان ٻلي چاڙهڻو آهي. يسوع جو صليب
تي چڙهڻ "ايشور-وارتا" تائين محدود آهي، مگر پورٻي
سڀيتا جو پاڻ صليب تي چڙهڻ "ايشور-وارتا" کان به "پري"
تائين پهچي ٿو. اهو "پري پهچڻ" پورب جي رشين منين
ضروري سمجهيو ٿو ته "ايشور-وارتا" ليستائين سمجهه کان
ٻاهر آهي، جيستائين انساني من سنساري حالتن جي جار ۾
الجهيل ۽ اٽڪيل آهي. (ڏسو ڪئيسٽ جي آڪٽوبر-نومبر
١٩٧٠ واري پرچي ۾ تراه آرگن جو ليک - ڪاٽ ٿاڪ ائنڊ
بيانڊ).

حقيقت تي پهچڻ جي ٻن مختلف يعني پورٻي ۽ پڇمي
طريقن جي انهيءَ تفاوت کي خيال ۾ رکڻ نهايت لازمي آهي.
ان فرق کي سمجهڻ بنا گيانديو جي بتايل انساني جيون جي
تتو-گيان کي سمجهي نه سگهبو.

سماجي گهيري ۽ روحاني دائري کان ٻاهر رهي، جيون ٻُو
ساڌنا ڪندي، وتل پنت ڏٺو ته ٽن کي تصليب ڪرڻ ضروري

آهي جنهن سندس هستيءَ جي سچي شڪتي سندس ٻارن جي ماڻهپ ۾ اوتجي، ڦلي ڦولي ۽ انهن جي معرفت انساني دنيا ڪنهن ڏينهن سچ جي روشني پائي.

وڏل پنڊت آتم گيان جو اهو گڻ (سوَسمويدتا) پالو جيڪو جنم مرڻ جي ڦيري مان مڪت ٿي، آتما ۾ اوتهو اُتري ٿي وڃي. هڪ اهڙو گڻ جيڪو اصلي حقيقت يعني ايشور کي پسڻ ۽ پائڻ لاءِ ضروري آهي. جيتنا جو اهو گڻ ٿي ويدڪ خواه ٻوڌي مَتن موجب اَملهه گڻ ڪري مڃيو ويو آهي.

جنهن ڳالهه جي ڪري سندس ماءُ پيءُ جان جي آهوتي ڏني هئي، گيالديو اها انڪار قبول ڪئي. لوڪي هينئر سندس وڏو ڀاءُ نه مگر گرو هو. هن لوڪيءَ کي چيو ته ان انڪار کي منهن توڙ جواب ڏيڻو ئي پوندو. چيو وڃيتو ته لوڪيءَ کيس اهو مڃائڻ جي ڪوشش ڪئي ته ان انڪار ۽ سماج کي ڇڏي ڏي. پر پوءِ لوڪيءَ پاڻ به مڃيو ۽ گيالديو کي ان ڏس ۾ اڳتي وڌڻ جي اجازت ڏنائين.

۽ پوءِ، وڏل پنڊت جا اهي چار ئي اولا ٻار گڏجي ڪٽر پنڊتي برهمڻن وٽ ويا ۽ ڪاشي سماج ۾ پنهنجي داخل ٿيڻ جي گهر ڪيائون. سياوڪ، گيالديو ئي چئني ٻارن ڳالهايو. جيڪو لکيو لڪتو ان مان اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته گيالديو هن طرح ڳالهايو هوندو:

”ڌرم جا پوڄ رکوالو! توهان اسان جي پتا جو بهشڪار ڪري، کيس زندگي پر لاءِ نيات مان نيڪالي ڏني ۽ کيس سماج جي اڳيان مها پاپ ڪيل اپرادي ٺهرايو. هن توهانجو اهو فيصلو قبول ڪيو ۽ هو پنهنجو باقي جيون سماج کان ٻاهر رهي، اجنبي ۽ اڇوت ٿي گذاريندو رهيو. ايڏي وڏي سزا ڀوڳڻ ڪانپوءِ به هن پنهنجي لاءِ نه مگر پنهنجن ٻارن يعني اسان لاءِ، توهان کان ڀيک گهري ته اسان کي ڌرم ۽ سماج

۾ داخل ڪريو. مگر توهان جيڪي پاڻکي ڌرم جا رکپال سمجهو ٿا، ڪاشيس اُلٽو وڌيڪ ماڻهو مانگيو ۽ کيس ان نام نهاد گناه لاءِ جان جي آهوتي ڏيڻ لاءِ مجبور ڪيو. هن اها آهوتي به ڏني. ايتري ڪجهه ٿيڻ ڪانپوءِ جڏهن اسان پاڻ توهان وٽ وري منٿائون ٿي آيا آهيون ته اسانکي واپس سماج ۾ داخل ڪريو ته، توهان اڃا به انڪار ٿا ڪريو! ڇا هيءُ سڀ ان ستيہ جي انوسار آهي جنهنتي ڌرم ٻڌل آهي؟“

پوڄاري پروهت گيالديو جي دليلن جو جواب ته ڏيئي ڪونه سگهيا ويتر هڙيءَ حيرت انگيز تيز پڌيءَ واري ليڪر کان اها گهر ڪيائون ته چئني ٻالڪن جي شڌ ۽ پوتر جيون جي ثابتي پيش ڪري. وڌيڪ، گيالديو کي هنن جوش ڏياريو ته جيون جي ان پوترتا کي ڪوئي مثال ڏيئي سڌ ڪري، جيڪا پوترتا سندس چوڻ موجب سندس پتا ستيہ لاءِ پنهنجي جان جي آهوتي ڏيئي پراپت ڪئي هئي. گيالديو اُتي جو اُتي آکيو ”چئو، ڪهڙو مثال ڪيچي توهانکي؟ ڀڳوان جي ڪرپا سان مان توهانکي سچائي ثابت ڪري ڏيکاريندس.“ ان وقت هڪ سانُ اُتان وڃي رهيو هو. پوڄاري پنڊتن ان سان ڏانهن اشارو ڪري کيس چيو، ”هن جانور کان ويدن جا منتر اُچارائي ڏيکار!“ چيو وڃي ٿو ته گيالديو سان جي پٺي ٺپري، کيس ويدن جا منتر اچارڻ لاءِ چيو ۽ سان سچ پچ ويدن جا منتر اچاري، سڀني کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو.

سچ هجي يا ڪوڙ، مگر ان ڳالهه ۾ هڪ اهم سبق ضرور سمايل آهي ته، گيالديو روايتي ڌرم ۽ اڇي ڪٽر پابند پوڄاري پروهتن کي اهڙو ته ليڪو لوائي ڇڏيو آهي، جو جيڪي شخص گيالديو کي ٻين رسمي ڌرمي پرچارڪن منجهان هڪ سمجهن ٿا، اُن صحيح معنيٰ ۾ کيس سمجهيو ئي ناهي.

هار کائي ۽ کلڻ هاب ٿي، پروهتن ۽ پنڊتن وٽل پمت
جي ڇٽيءَ پالڪن کي سندن پتا جي اپراڌ کان آجو ڪيو.
پر پوءِ به پنهنجي ديانتداري نه ڇڏيائون جو 'شڌي - پتر' ۾
هڪڙو شرط اهو وڌائون ته ڇٽيءَ مان ڪو به شادي نه ڪندو
جيئن سندن اولاد جي اپوتر رت سان هندو سماج جو پوتر
رت پليت نه ٿئي.

روايتي هندو ڌرم جي گراوٽ جي اها حد هئي! گيانديو
کي جيڪو ڏک پهتو اهو ٿي اڳتي هلي انسان ذات سان
اٿاه لڳاءَ جي روپ ۾ رچي راس ٿيو. انسان ذات سان
ان اٿاه پريم ۽ پيڙ جنهن انسان کي نئين راهه ٻڌائڻ جي گهري
چاهنا ٿي کيس نئين رچنا شڪتي ۽ ڌرم بعدل جيون جي
قانون کي ڏسڻ پرکڻ جي نئين نظر عطا ڪئي. ۽ اها نئين
نظر ئي هئي جنهن گيانديو کي ساهتڪ رچنائن رچڻ جو
اُتساهه ڏنو.

جيون جو سنگرام جيڪو وٽل پمت سان شروع ٿيو، گيانديو
سان پورو ٿي ٿيو، سو سڌيءَ ۾ تبديل ٿي ويو. هڪ اهڙي
سڌي جنهن جي سرجڻهاري جوت گيانديو جي رچنائن ۾ اڄ
به جهلڪا ڏيئي رهي آهي.

٤

گيانيشوري

شڌي - پتر پراپت ڪرڻ کانپوءِ گيانديو اٽڪل ٽي سال
پئٺڻ ۾ ئي رهيو. الي ئي ان عرصي ۾ هيءَ گهٽنا ٿي. ان
وقت پئٺڻ مهاراشٽر جي پنڊت پروهتن جو مکيه استان ۽
ويدڪ وديا جو ڪيندر هو. پنڊت پروهتن ٽي جيت پائي
گيانديو لهنائيءَ ۽ نمرتا سان انهن ئي شاسترن جي روايتي
ڄاڻ کان جيڪو ڪجهه سکڻ لائق هو، سکيو. ان ۾ کيس
ٽي سال لڳي ويا.

پوءِ هو نورتيءَ، سوپان ۽ مڪتا سان گڏ پئٺڻ ڇڏي
پنهنجي ماتا جي جنم استان آلنديءَ ۾ آيو. پئٺڻ ڇڏڻ وقت
ئي گيانديو جي دل ۾ آنند مانند هئي. ويدڪ ساهت ۾ تہ گيان
جا ڀنڊار پريا پيا هئا مگر سماج جي طرفان ويدڪ ڌرم جا
رکپال اهي شخص هئا جيڪي دل جا تنگ ۽ من جا ملين
هئا. ان ڪڙي حقيقت کيس ايڏو تہ پريشان ڪيو جو هن
پنهنجي گرو نورتيءَ کان ڌرم جو شڌ ۽ صحيح روپ انسان
خواه دنيا کي ٻڌائڻ جي آگيا گهري. جڏهن نورتيءَ کيس اهڙي
اجازت ڏني تڏهن هن ويدڪ ڌرم جي صحيح ڄاڻ لاءِ گيتا
کي چونڊيو، جنهن کي پنڊت پروهتن پنهنجو مطلب سڌ
ڪرڻ لاءِ بگاڙي سچائيءَ کان ئي ٻاهر ڪري ڇڏيو هو.

جڏهن کان شنڪر آچاريه جي گيتا تي ٽيڪا پڌري ٿي
هئي، تڏهن کان گيتا ويدڪ ڌرم جو بائيبل ليکي ويندي

هئي. نتيجو اهو نڪتو هو جو شنڪر آچاريه کان پوءِ گيتا تي ڪيتريون ٽيڪائون لکيون ويئون هيون. هر هڪ ٽيڪا ۾ ڪنهن خاص ڳالهه تي زور ڏيئي ٽيڪا ڪار پنهنجي نظرئي کي صحيح ۽ ٻين جي نظرين کي غلط ٺهرايو هو. ان ڪري اهڙو ته مونجهارو پيدا ٿيو هو جو خود ويدڪ ڌرم بابت وشواس تي ڌڪ ويو هو. ڇا ٿيو هو جو ڪيترا فرقا جنهن ويدڪ ڌرم ۾ وشواس نه هو مثلا جين، لنگايت ۽ مهانڀاوي، زور وٺي ويا هئا ۽ پنهنجي پنهنجي مت جا اڪيچار پيروي ڪندڙ پيدا ڪري ماڻهن جي دلين تي پنهنجو دٻدٻو ڄمائي ويٺا هئا. مرائي ڳالهائيندڙن ۾ مهانڀاوي فرقي جو ڪافي ڦهلاءُ ٿي چڪو هو.

هتي اهو صاف ڪرڻ نهايت ضروري آهي ته ڌرم جي معنيٰ مذهب ناهي، جيئن پشچمي سڄاڻا وارا سمجهندا آهن. ويدن موجب ڌرم جيون جو وڌان يا قانون آهي، جيڪو سڀني انسانن سان لاڳو آهي، ائين جيئن ڪشش جو قاعدو سڀني مادي يا ديهه ڌاري دنيا سان لاڳو آهي. اها سچائي صرف سرواوڪي يا عالمگير هجڻ تائين ئي محدود آهي، جو ته ڪشش جو قاعدو فقط اهو ئي ٻڌائي ٿو ته مادي يا جسماني طاقت ڪيئن ٿي ڪم ڪري. ٻئي طرف ڌرم اهو ٿو ٻڌائي ته سموري جيون - شڪتي (جنهن ۾ جسم ڪانسواءِ دل ۽ دماغ به اچي وڃن ٿا) ڪيئن ٿي ڪم ڪري. ڪشش جو قاعدو گرمي - ٻل ودّيا جي قانون نمبر ٻئي جو اڌين آهي، جنهن موجب اينٽراپي (گرمي - ٻل جو اهو ماپو جيڪو مشين هلائڻ ۾ خرچ ٿي وڃي ٿو ۽ اڪري مشيني - ٻل ۾ تبديل نٿو ٿئي) مول شڪتيءَ کي گهٽائيندي رهي ٿي ۽ ان جي خاتمي واري سرڪائي آڻي ٿي. ڌرم واري جيون - شڪتي نه صرف اينٽراپيءَ جي اڌين ناهي، بلڪ ان جي بنهه ابتڙ آهي. اها جڙ پدارٿ

جي معرفت ضرور ڪم ڪري ٿي مگر ان جي اثر کان آجي ۽ مادي ٻنڌڻ کان ٻاهر آهي. ويدن ۾ چيل آهي ته جڏهن پرليه جي اچڻ سان دنيا ناس ٿئي ٿي تڏهن جيون - شڪتي نئين سنسار جي سرجنا ڪري ٿي. جيون - شڪتي ڪڏهن به ناس نٿي ٿئي ۽ نت نئين روپ ۾ تبديل ٿيندي رهي ٿي. جيون - شڪتيءَ جو نيم ئي آهي دائما آزادي ۽ نتّ نئين سرجنا.

اهو آهي ڌرم يعني جيون جو سرووڀومي نيم. ان جي نه آهي ڪا تاريخ ۽ نه ئي ڪا جاگرافي. اهو ئي انسان جي آزاد اتهاس ۽ سرجڻهاري شڪتيءَ جي مدد سان سنسڪرتيون پيدا ڪري ٿو. سنسڪرتيءَ جي اندر رهندي به اهو آزاد آهي، ان جو بنڌڻ ناهي ۽ ان ڪري انهيءَ سنسڪرتيءَ جو ارتقا يا ماڳهين ان جا ڪي نوان نمونا اپائيندو رهيو. ليڪن ٻاهر موجود ان جيون - شڪتيءَ کان اڻڄاڻ انسان، ٻاڪي فقط ڪنهن نه ڪنهن سنسڪرتيءَ سان ٺي سچائيندو رهيو ۽ ائين پنهنجي نج آزاديءَ ۽ سرجڻهاري شڪتيءَ کان بي خبر رهيو. انسان جي اها حالت گيتا ۾ "ڌرم - گلاني" ڪري سڏي ويئي جنهنجو مطلب آهي جيون - شڪتيءَ کان اڻڄاڻائي يا ان طرف بي ڌياني جي ڪري آيل آلسيپڻو، ماندگي يا ٿڪاوٽ.

ڌرم ۽ مذهب ۾ ڪا هڪجهڙائي آهي نه بس اها ته ٻنهي ۾ اهو مڃيو ويو ته انسان کان اور ڪا غيبي طاقت ڀڳوان يا برهم ناليه آهي، جنهنجي هٿ وس آهي سنسار جي واڳ ڏور. مگر انهي ۾ هڪڙو فرق آهي. ڌرم موجب ڪائي اندروني چيز آهي جيڪا انسان کي ٻين سڀني چيزن سان ڳنڍيندي ٿي رکي. پر مذهب يعني رليجن موجب ڀڳوان يا خدا انسان کان ٻاهر جي هڪ الڳ چيز آهي يا ٻاهروني

شڪتي آهي، جيڪا ٻاهران ۽ مٿان انسان خواه دنيا کي هلائي چلائي ٿي.

ڌرم انسان ۽ ڪائنات جي وچ ۾ احساسي رشتي جو ذڪر جن لفظن ۾ ڪري ٿو، اها ٻولي ئي ٻي آهي ۽ پنهنجي چاهي ٻولي سنسڪرتين جي ٻاهر ئي ٻوري ٻوليءَ کان بنهه نرالي آهي. اها ٻولي اگر غير انساني، خيالي يا منجهائيندڙ ٿي ڀاسي ته ان ڪري جو انساني ڳالهائڻ کي پنهنجون حدون آهن ۽ ڪيترا اهڙا سوکيم وچار آهن جنکي لفظي صورت ڏيڻي نٿي سگهجي. ويدن جي واٽي ان ڪري زباني، منطقي طريقن سان نه سمجهي سگهجي. ان کي پنهنجي هستيءَ جي ذريعي محسوس ڪرڻو پوندو. هستيءَ سان منهنجو مطلب هستيوادي نظريو ناهي. مون ان جو استعمال ”مان آهيان“، ”دنيا آهي“، ”هڪ معنيٰ سمبنڌ“ انهيءَ معنيٰ ۾ ۽ ان جي اولهي أرٿ کي خيال ۾ رکي ڪيو آهي. اولهو أرٿ ان ڪري ٿو چوان جو ڪي بنيادي سوال اٿي سگهن ٿا جيئن ته ”مان ڇاهي؟“ ”دنيا ڇاهي؟“، ”هستي ڇاهي؟“ يا ”مان“، ”دنيا“ يا ”هستي“ چوڻ سان منهنجي مراد ڇاهي؟ يا ”مان“، ”دنيا“ جو ٻاهر ڪهڙو سمبنڌ آهي؟ وغيره. اهي سڀ سوال اٿن ٿا ته انسان غيب ۾ گم ٿي وڃيٿو ۽ سن ۽ ساڪت ٿي، سڄاڳ ۽ حساس بڻجي وڃيٿو.

ڌرم ”مان“ ۽ ”سنسار“ کي سمبنڌ ۾ جوڙي رکيٿو. ان سمبنڌ جو روپ، ٻانڌو يا مهتوَ، وهنوار يا لفظن جي پڪڙ کان پري آهي ۽ پري ئي رهندو. ان غيبي رشتي جي اهميت سمجهائي نٿي سگهجي. فقط ”ڌرم“ لفظ ۾ ئي ان جي معنيٰ ۽ اهميت سمايل آهي. ويدن، اپنشدن، گيتا خواه گيانديو جي ڀاشا کي سمجهڻ لاءِ اها ڳالهه خيال ۾ رکڻ نهايت ضروري آهي. هيءَ اها ڀاشا آهي جيڪا ”اهم - تت“

”مان ۽ اهو“ واري ناتي جي اندروني اهميت کي، اندر ئي اندر شانت چت سان محسوس ڪيل ’اهم - توم‘ (مان ۽ تون) واري گهري ناتي جي ذريعي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿي.

اڪري اهو ڌيان ۾ رکڻ گهرجي ته جتي ايشور، برهم، آتما، پرماتما جا لفظ اچن ٿا، انهن سڀني لفظن جو ارٿ ’تت‘ آهي. رهيو سمبنڌ، سو ذريعو آهي، جنهن جي معرفت اها ’تت‘ سڄي سرشٽيءَ (انسان جي چيتنا سميت) کي گڏي ۽ ٻڌي رکي ٿي.

گيانديو ڌرم جي انهيءَ مول سمبنڌ بابت ئي ڪجهه چوڻ چاهيو ٿي، جو نه هن ڏٺو هو نه ٻڌن ٻوڇارين جو ويدڪ ڌرم جي امر سگنڌ سان ناتو نه رهيو هو. هو نه فقط ان جي سڪطي ڀالهي سان ائين چهٽيا پيا هئا جيئن مڙدي جي آگر ۾ مندي.

’ڌرم‘ ۽ ’ڪرم‘ انهن ٻن شبدن ۾ ويدڪ جيون درشتيءَ جو سار سمايل آهي. ڪرم آهي ڪم يا ڪارج. ڪارج جا ٻه پرڪار ٿيندا آهن: هڪ پنتر - آذاري ۽ ٻيو جيون يا پراڻ- آذاري. جيون پراڻ - آذاري ڪرم جو وهڪرو آهي. جيئن جديد جيو-وگياني ٻڌائن ٿا ته اهو اينتراپي - ورڌ وهڪرو آهي. جڙ پدارٿي جڳت ۾ وقت جو وهڪرو اينتراپيءَ وارو آهي يعني هڪ ئي طرف سڌي ليڪ ۾ وڌندڙ، شڪتيءَ کي گهٽائيندي گهٽائيندي موت واري سرنڪائيءَ ڏي پهچائيندڙ آهي. جيون جيڪو اينتراپي ورڌ آهي سو اهڙو ڪرم ٿي نه ٿو سگهي، جو شڪتيءَ کي گهٽائي پيچان سرنڪائيءَ ڏي آڻي. هر انساني ڪارج ۾ اينتراپي ۽ اينتراپي ورڌ عناصر رهن ٿا. انسان جو سرير چاڪاڻ جو جڙ آهي ان ڪري اينتراپيءَ جي قاعدي اڌين آهي. مگر ان ناسوت انساني سرير ۾ رهندڙ ۽

هئي. نتيجو اهو نڪتو هو جو شنڪر آچاريه کان پوءِ گيتا تي ڪيترائي ٽيڪائون لکيون ويئون هيون. هر هڪ ٽيڪا ۾ ڪنهن خاص ڳالهه تي زور ڏئي ٽيڪا ڪار پنهنجي نظرئي کي صحيح ۽ ٻين جي نظرين کي غلط ٺهرايو هو. ان ڪري اهڙو نه مونجهارو پيدا ٿيو هو جو خود ويدڪ ڌرم بابت وشواس تي ڌڪ ويو هو. ڇا ٿيو هو جو ڪيترا فرقا جنهنجو ويدڪ ڌرم ۾ وشواس نه هو مثلاً جين، لنگايت ۽ مهانڀاوي، زور وٺي ويا هئا ۽ پنهنجي پنهنجي مت جا اڪيچار پيروي ڪندڙ پيدا ڪري ماڻهن جي دلين تي پنهنجو ڏاڍو جمائي ويٺا هئا. مراٺي ڳالهائيندڙن ۾ مهانڀاوي فرقي جو ڪافي ڦهلاءُ ٿي چڪو هو.

هتي اهو صاف ڪرڻ نهايت ضروري آهي ته ڌرم جي معنيٰ مذهب ناهي، جيئن پشچمي سڀيتا وارا سمجهندا آهن. ويدن موجب ڌرم جيون جو وڌان يا قانون آهي، جيڪو سڀني انسانن سان لاڳو آهي، ائين جيئن ڪشش جو قاعدو سڄي مادي يا ديهه ڌاري دنيا سان لاڳو آهي. اها ساڳيائي صرف سرولوڪي يا عالمگير هئڻ تائين ئي محدود آهي، ڇو ته ڪشش جو قاعدو فقط اهوئي ٻڌائي ٿو ته مادي يا جسماني طاقت ڪيئن ٿي ڪم ڪري. ٻئي طرف ڌرم اهو ٿو ٻڌائي ته سموري جيون-شڪتي (جنهن ۾ جسم کانسواءِ دل ۽ دماغ ۾ اچي وڃن ٿا) ڪيئن ٿي ڪم ڪري. ڪشش جو قاعدو گرمي-بل ودِيا جي قانون نمبر ٻئي جو اڌين آهي، جنهن موجب اينٽراپي (گرمي-بل جو اهو ماپ جيڪو مشين هلائڻ ۾ خرچ ٿي وڃي ٿو ۽ اڪري مشيني-بل ۾ تبديل نٿو ٿئي) مول شڪتيءَ کي گهٽائيندي رهي ٿي ۽ ان جي خالص واري سرڪائي آڻي ٿي. ڌرم واري جيون-شڪتي نه صرف اينٽراپيءَ جي اڌين ناهي، بلڪ ان جي ٻيهر اُبتڙ آهي. اها جڙ پدارٿ

جي معرفت ضرور ڪم ڪري ٿي مگر ان جي اثر کان آجي ۽ مادي پهچ کان ٻاهر آهي. ويدن ۾ چيل آهي ته جڏهن پرليه جي اچڻ سان دنيا ناس ٿئي ٿي تڏهن جيون-شڪتي نئين سنسار جي سرجنا ڪري ٿي. جيون-شڪتي ڪڏهن به ناس نٿي ٿئي ۽ نت نئين روپ ۾ تبديل ٿيندي رهي ٿي. جيون-شڪتيءَ جو نيم ئي آهي دائما آزادي ۽ نت نئين سرجنا.

اهو آهي ڌرم يعني جيون جو سروڀومي نيم. ان جي نه آهي ڪا تاريخ ۽ نه ئي ڪا جاگرافي. اهوئي انسان جي آزاد اٿهڪرڻ ۽ سرجڻهاري شڪتيءَ جي مدد سان سنسڪرتيون پيدا ڪري ٿو. سنسڪرتيءَ جي اندر رهندي به اهو آزاد آهي، ان جو باندي ناهي ۽ ان ڪري اهڙيءَ سنسڪرتيءَ جو لولماڻ يا ماڻهين ان جا ڪي نوان نمونا اُپائيندو رهيو. ليڪن ٻاهر موجود ان جيون-شڪتيءَ کان اڻڄاڻ انسان، ٻاهرڪي فقط ڪنهن نه ڪنهن سنسڪرتيءَ سان ٺي سڃاڻندو رهيو ۽ ائين پنهنجي اهم آزاديءَ ۽ سرجڻهاري شڪتيءَ کان بي خبر رهيو. انسان جي اها حالت گيتا ۾ "ڌرم-گلاني" ڪري سڏي ويئي جنهنجو مطلب آهي جيون-شڪتيءَ کان اڻڄاڻائي يا ان طرف بي ڌيانائي جي ڪري آيل آلسپڻو، ماندگي يا ٿڪاوٽ.

ڌرم ۽ مذهب ۾ ڪا هڪجهڙائي آهي ته بس اها ته ٻنهي ۾ اهو مڃيو ويو ته انسان کان اور ڪا غيبي طاقت ڀڳوان يا برهم نالي آهي، جنهنجي هٿ وس آهي سنسار جي واڳ ڏور. مگر ان ۾ هڪڙو فرق آهي. ڌرم موجب ڪائي اندروني چيز آهي جيڪا انسان کي ٻين سڀني چيزن سان ڳنڍيندي ٿي رکي. پر مذهب يعني رليجن موجب ڀڳوان يا خدا انسان کان ٻاهر جي هڪ الڳ چيز آهي يا ٻاهرولي

شڪتي آهي، جيڪا ٻاهران ۽ مٿان انسان خواه دنيا کي هلائي چلائي ٿي.

ڌرم انسان ۽ ڪائنات جي وچ ۾ احساسي رشتي جو ذڪر جن لفظن ۾ ڪري ٿو، اها ٻولي ٿي ٻي آهي ۽ پڇمي چاهي ٻوري سنسڪرتين جي ٻاهر ٿي ٻوري ٻوليءَ کان بنهه نرالي آهي. اها ٻولي اگر غير انساني، خيالي يا منجهائيندڙ ٿي ڀاسي ته ان ڪري جو انساني ڳالهائڻ کي پنهنجون حدون آهن ۽ ڪيترا اهڙا سوڪيم وچار آهن جنکي لفظي صورت ڏيئي نٿي سگهجي. ويدن جي واٽ ان ڪري زباني، منطقي طريقن سان نه سمجهي سگهبي. ان کي پنهنجي هستيءَ جي ذريعي محسوس ڪرڻو پوندو. هستيءَ سان منهنجو مطلب هستيوادي نظريو ناهي. مون ان جو استعمال ”مان آهيان“، ”دنيا آهي“، ”هئڻ معنيٰ سنبنڌ“ انهيءَ معنيٰ ۾ ۽ ان جي اونهي آرٿ کي خيال ۾ رکي ڪيو آهي. اونهو آرٿ ان ڪري ٿو چوان جو ڪي بنيادي سوال اٿي سگهن ٿا جيئن ته ”مان ڇا هي؟“ ”دنيا ڇا هي؟“، ”هستي ڇا هي؟“ يا ”مان“، ”دنيا“ يا ”هستي“ چوڻ سان منهنجي مراد ڇا هي؟ يا ”مان“، ”دنيا“ جو پاڻ ۾ ڪهڙو سنبنڌ آهي؟ وغيره. اهي سڀ سوال اٿن ٿا ته انسان غيب ۾ گم ٿي وڃڻو ۽ سن ۽ سانت ٿي، سجاڳ ۽ حساس ٿجي وڃڻو.

ڌرم ”مان“ ۽ ”سنسار“ کي سنبنڌ ۾ جوڙي رکيو. ان سنبنڌ جو روپ، ڍانچو يا مهتو، وچار يا لفظن جي پڪڙ کان پري آهي ۽ پري ٿي رهندو. ان غيبي رشتي جي اهميت سمجهائي نٿي سگهجي. فقط ”ڌرم“ لفظ ۾ ئي ان جي معنيٰ ۽ اهميت سمايل آهي. ويدن، اپنشدن، گيتا خواه گيانديو جي ڀاشا کي سمجهڻ لاءِ اها ڳالهه خيال ۾ رکڻ نهايت ضروري آهي. هيءَ اها ڀاشا آهي جيڪا ”اهم - تت“

”مان ۽ اهو“ واري ناتي جي اندروني اهميت کي، اندر ئي اندر شانت چت سان محسوس ڪيل ’اهم - توم‘ (مان ۽ تون) واري گهري ناتي جي ذريعي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿي.

اڳڪري اهو ڌيان ۾ رکڻ گهرجي ته جتي جتي ايشور، برهم، آتما، پرماتما جا لفظ اچن ٿا، انهن سڀني لفظن جو ارٿ ’تت‘ آهي. رهيو سنبنڌ، سو ذريعو آهي، جنهن جي معرفت اها ’تت‘ سڄي سرشٽيءَ (انسان جي چيتنا سميت) کي گڏي ۽ ٻڌي رکي ٿي.

گيانديو ڌرم جي انهيءَ مول سنبنڌ بابت ٿي ڪجهه چوڻ چاهيو ٿي، جو نه هن ڏٺو هو نه پنڊتن پوڄارين جو ويدڪ ڌرم جي امر سگهڻ سان ناتو نه رهيو هو. هو نه فقط ان جي سڪطي ٻاهي سان اٿين ڇهتيا پيا هئا جيئن مڙدي جي آگر ۾ منڊي.

’ڌرم‘ ۽ ’ڪرم‘ انهن ٻن شبدن ۾ ويدڪ جيون درشٽيءَ جو سار سمايل آهي. ڪرم آهي ڪم يا ڪارڄ. ڪارڄ جا ٻه پرڪار ٿيندا آهن: هڪ ينتر - آڌاري ۽ ٻيو جيون يا پراڻ - آڌاري. جيون پراڻ - آڌاري ڪرم جو وهڪرو آهي. جيئن جديد جيو - وگياني ٻڌائن ٿا ته اهو اينٽراپي - ورڌ وهڪرو آهي. جڙ پدارٿي جڳت ۾ وقت جو وهڪرو اينٽراپيءَ وارو آهي يعني هڪ ئي طرف سڌي ليڪ ۾ وڌندڙ، شڪتيءَ کي گهٽائيندي گهٽائيندي موت واري سرڪائيءَ ٿي پهچائيندڙ آهي. جيون جيڪو اينٽراپي ورڌ آهي سو اهڙو ڪرم ٿي نه ٿو سگهي، جو شڪتيءَ کي گهٽائي پيچان سرڪائيءَ ڏي آڻي. هر انساني ڪارڄ ۾ اينٽراپي ۽ اينٽراپي ورڌ عناصر رهن ٿا. انسان جو سرير چاڪاڻ جو جڙ آهي ان ڪري اينٽراپيءَ جي قاعدي اڌين آهي. مگر ان ناسونت انساني سرير ۾ رهندڙ ۽

هلندڙ جيون-شڪتيءَ جي ڪارڻ جو پرڪار اينترايي ورڻ
آهي. ۽ اهو غير جسماني ۽ اينترايي ورڻ ڪارڻ پرڪار ئي
آهي، جيڪو جيو-شڪتيءَ کي سرٻر-شڪتيءَ کان ڀن ڪري
بيهاري ٿو. ماڻهوءَ ۾ اها جيو-شڪتي ئي ٻاڻڪي چيتڻ
لڳيتي. ساڳي طور، انسان جي ڪرم لي ان چيتنا جو اثر
رهيتو. اهائي چيز انسان جي زندگيءَ کي 'سياوڪ' جي
پيت ۾ وڌيڪ "سچيت" بڻائي ٿي. سچيتا آهي انسان جو
پنهنجي جانوري ورثي کان مڪت ٿيڻ ۽ نئين رچنا ڪرڻ.
اها مڪتي ئي چيتنا جي جان آهي. پر جانوري ورثي جي
پٺتي ڇڪ انسان جي چيتنا ڏانهن اڳتي واڌ لاءِ روڪ
وجهي ٿي. اها روڪ يا رنڊڪ ئي انسان کي الڳ-الڳ
مڪاني سنسڪرتين جي ڀاڱن جو باندي بڻائي ٿي. هڪ
دفعو انسان ان طرح سنسڪرتڪ ڀاڱي جي قيد ۾ ڦاٿو ته پوءِ
سندس اڳتي وڌڻ بند ٿي وڃي ٿو. پوءِ به بندڻن کان پاڻ
کي آزاد ڪرڻ جي سندس تمنا ڪڏهن نٿي مري. اهائي
تمنا (ممڪشا) آهي، جيڪا انسان کي اهڙي مڪتيءَ خواه
سرجڻتا کي حاصل ڪرڻ ۾ مددگار ٿئي ٿي، جنهنجي ڪائي
حد ڪانهي. انهيءَ ئي تمنا جي گهرائيءَ سان ويدڪ ۽ ٻوڌي
رشين جيون جي سروويائي درشٽيءَ يعني ڌرم جو نظريو دنيا
کي ڏنو.

اهڙو ڪوئي به ڪرم جنهنتي ڌرم جي درشٽيءَ جو سايو
ڪونهي، سو هڪ بندڻ آهي جيڪو مڪتيءَ ۽ سرجڻتا جو
گلو گهٽي ٿو. بنا ڌرم وارو ڪرم انسان کي سنساري سنتيءَ
ڏانهن گهلي وٺي وڃي ٿو ۽ سندس شڪتيءَ کي گهٽائي
گهٽائي آخر بلڪل بيهاري ٿو ڇڏي. اڪري ڪرم جو قانون
انسان کي بندڻن ۾ ٻڌي ٿو ۽ جيون جو قانون يعني ڌرم،
انسان کي بندڻن مان آزاد ٿيڻ لاءِ اتساهي ٿو. ڪرم جنهن

۾ مڪتيءَ ۽ سرجڻتا جي چيتنا آهي، سو ڌرم آهي ۽ اهو
ڌرم ئي آهي جيڪو انسان کي سڀني بندڻن مان مڪت
ڪري، سچي يعني ايشور يا حقيقت سان ساڪيا تڪار ڪرائيندو.

وياس پنهنجي شاهڪار رچنا گيتا ۾ ويدڪ جيون درشٽيءَ
کان ڌرم خواه ڪرم جو سار سمجهايو آهي. هر اڌياءَ جي
انت ۾ اهو چيل آهي "شريمد ڀڳوت گيتا نالي هي اپنشد
برهم وديا سان ڀريل يوگ شاستر جو اُلوٽ انگ آهي،
جيڪو شري ڪرشن--ارجن وارتالاپ جي روپ ۾ آهي."
پهرين اڌياءَ جو نالو ئي آهي "ارجن وشاد يوگ" يعني
ارجن جي نراسائيءَ جو يوگ.

گيتا آهي يوگ جي دنياران ڌرم جو وستار ۽ يعني ڌرم
جي درشٽيءَ کان ڪرم بتايل آهي. اڌياءَ پهريون گيتا جي
مهتو جاڻڻ جي ڪنجي آهي. پهريون اڌياءَ ۽ ان ۾ آيل
وارتالاپ اگر ڪڍي ڇڏجي ته باقي وڃي هندو فلسفي جو
منجهيل ست ۽ ڪي اخلاقي پدرايون، جنهنجو سنالئي ۽
سرويومي انسان جي روزمرهي جيون سان ڪوئي واسطو نٿو
رهي. انسان گهڻو تڻو پنهنجي حياتي جيون روپي نديءَ جي
اڄائل مگر تيز وهڪري ۾ گهاڄي وهندي گذاري ٿو.
ماضي ڪيس پٺتي ڌڪيندو ٿو رهي ۽ خيالي اڄالي ڀهتر
آئيندي جو آسرو ڪيس اڳيان ڇڪيندو رهيتو. هڪ اهڙو
جيون آهي جنهن ۾ "ڪيئن"، "ڇو"، "ڪٿي" ۽ "ڪيڏانهن"
کي جاڻڻ پرکڻ جي گنجائش ئي ڪانهي. هڪ اهڙي هلچل
آهي جيڪا مٿرر ويچارن، عقيدن، پسندين ۽ ناپسندين جي
دائرن اندر آهي ۽ جنهن ۾ اندريان لذاءَ ۽ ٻاهريان مونجهارا
آهن- محبت ۽ نفرت، جنگ ۽ امن، اڏاوت ۽ تباهي،
خسيس خوشين ۽ موڪمار ڏکن جو سدا چلندڙ چڪر. هڪ
اهڙي جيون جي هلچل آهي، جيڪو پاڻ کان پاڻ ٻاهر

آهي.

اَچانڪ اهڙي ڪا غير رواجي گهٽنا ٿئي ٿي جنهن بابت اڳواٽ نه ڪجهه سوچيو ويو هو، نه ڪجهه رٿيو يا ويچاريو ويو هو. ۽ ان غير رواجي گهٽنا جي گهيري ۾ اچي، انسان پاڻکي جسماني خواه ذهني طور لسٽو ٿو محسوس ڪري. اُن وقت سلسلي جي تار ٽٽي پوي ٿي، من منجهي وڃي ٿو ۽ ڪرم کي لقوو لڳي وڃي ٿو. انسان سوچڻ سمجهڻ کان قاصر ٿي، فيصلو ڪو ڪري سگهي ته ڇــا ڪري، ڇا نه ڪري. سڄو ماضي سندس اکين اڳيان ڍهي پٽ پوي ٿــو ۽ اَڄاڻل آئيندو کيس ڀيانڪ ڀوت مثل ٿو ڀاسي. من ڪنهن به پاسي وڃڻ کان ڇرڪي ٿو ڇاڪاڻ جو چوطرف اونده انڌڪار آهي. وقت جو چڪرو (ڪرم- چڪر) بيهجي وڃي ٿو ۽ وجود هڪ ٻيڙا ٿو ڀاسي.

اَرجن جي حالت اهائي هئي جڏهن ڪورون ۽ پانڊون جا شاهي لشڪر هڪ ٻئي کي نابود ڪرڻ واري جنگ ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا. اها آخر جنگ ان لاءِ ٿي رهي هئي جو ڪورون جي مهندار ڌريوڌن، پانڊون جي پتا پانڊوءَ جي آڌيل راڄ جي زمين جو هڪ انچ به حقي وارث پانڊون کي ڏيڻ کان انڪار ڪيو هو. پانڊون جي مِتر ۽ صلاحڪار ڪرشن جون ڪل ڪوششون - جنگ کي روڪڻ خــواه ڪورون جي فائدي واري ڪنهن به واجبي سمجهوتي ڪرڻ جون - ناڪام ٿيون هيون.

اَرجن ازحد اُداس ۽ نراس ٿي چڪو هو. کيس اچانڪ اهو احساس ٿيو هو ته اها جنگ تباهي آڻيندڙ هئي. سندس اها ڀاونا نه ڀؤ هو، نه ڪاترتا هئي ڇو ته ان کان اڳ هو ڪيئي لڙايون لڙي چڪو هو ۽ خود شو سان به جنگ جوٽي هئائين. ڄائي ڄم کان هو بالڪو ٻهادر هو ۽ جنگ سندس

ڪرڻ ۾ هئي. مگر هن دفعي سندس اندر مان ڪائي ستل چيز جاڳي اٿي هئي. ڌرم جي راهه تــي هلندڙ اَمن پسند، خوشحال ۽ سمجهو سنسار جو سپنو سندس دل ۾ اڀاڳر ٿيو هو. من جي ان جاڳرتا سندس سڀني سنساري سنسڪارن ۽ ناتن رشتن کي ٽوڙي ڦوڙي ڇڏيو هو. کيس ائين ڀاسيو ڄڻ سنسار سان سندس وجود جو واسطو فقط دک ۽ نراشا وارو ئي وڃي رهيو هو. وجود جي ان ڪڙيءَ يعني ڳنڍ کي ئي ڀوگ چئجي ٿو. ڀوگ آهي انسان جو سنسار سان هستيءَ وارو رشتو. ان اوچتي جاڳرتا سندس اڳواٽ مهڙل سڀني رشتن کي بي معنيٰ بڻائي ڇڏيو. ۽ "ان" يعني سنسار سان ڪنهن معنيٰ ڀرئي رشتي نه هجڻ ڪانپوءِ اَرجن پاڻکي نهايت اَڪيلو ۽ بلڪل بي سهاري محسوس ڪيو.

هستيءَ جي اها پيڙا ۽ نراشا انسان ۽ دنيا جي وچــ ۾ لاڳاپي جي ڳنڍ آهي ۽ ان ڳنڍ کي ئي ڀوگ چئجي ٿو. ان حالت جو ورڻن ٿيل آهي گيتا جي پهرين اڌياءَ "اَرجن جي نراشا جو ڀوگ" ۾.

ڌيــان ۾ رکڻ گهرجي ته گيتا جي سنديش کي صحيح سمجهڻ لاءِ اها هستيءَ جي نراشا واري حالت ضروري آهي. جن ان نراشا کي دليان محسوس نه ڪيو آهي، اهي گيتا ۾ آيل اَرجن ۽ ڪرشن يعني انسان ۽ ايشور جي وارتــالاپ ۾ سمجهه پلو پائي ونئي نه سگهندا. اها هستيءَ جي نــراشا ئي اهڙو هڪ دروازو آهي جنهن مان لنگهي، انسان ايشور سان مڪاميلو ڪري ٿو. هيءَ اها عارضي نراشا ناهي، جيڪا ڪنهن خيالي اُميد جي پرڻواب نه ٿيڻ تي، خود قياسيءَ يــا تنگ ترش مزاجيءَ سان ئي پنهنجي سموري شڪتي کوهي ڇڏيندي آهي. پر هيءَ اها نراشا آهي، جنهنجي ڪري مــاضيءَ خواه

مستقبل سان مڪمل طور رشتو ٽٽي ويندو آهي ۽ من جي گتي يا چال رڪجي ويندي آهي. ٿوري ۾ ائين چئجي ته هيءَ پراشا انسان جي ساري وجود تي ڇانئجي، ان کي اونداهو بڻائي ڇڏيندي آهي. جڏهن من انهن پراڻن سنسڪارن جي گند ڪچري کان خالي ۽ صاف ٿي ويندو، تڏهن اها خالي جاءِ سڌيءَ ريت ايشور والاري ٿو ۽ ان جو ساڪياتڪار انسان ڪنهن دشٽيءَ سان ڪري ٿو ۽ شانت من جي ڪنهن احساس سان ان کي محسوس ڪري ٿو.

اهوئي اوچتو آنيل پراشا جو طوفان هو جنهن ارجن کي پنهنجي ماضيءَ کان پاڙون پٽي، اکوڙي ڇڏيو ۽ هن ڪرشن کي پنهنجو جهونو ۽ گهرو دوست نه بلڪ ڀڳوان جو اوتار ڪري ڄاتو، ۽ انهن ڀاڳڪي ڀڳوان سان ساڪياتڪار ساموهون ڏسي، ارجن چوي ٿو:

"منهنجي هستي هار کائي چڪي آهي. مان سمجهي نٿو سگهان ته ڇا ڌرم آهي ۽ ڇا اڌرم. ان ڪري مان نمرتا سان وينتي ٿو ڪريان ته راهه ڏيکاريو ۽ ٻڌايو ته منهنجي لاءِ ڇا سٺو آهي ۽ ڇا خراب. ڪرپا ڪري مونکي پنهنجو شش ڪري قبول ڪيو. مان توهانجي سرڻ ۾ آيو آهيان. مونکي جيون جي رهسيه جو گيان ڏيو ۽ سچي ڪرم ڪرڻ جي ڏکشا ڏيو."

مٿاڇري نموني ۾ سمجهائڻ هڪ ڳالهه ۽ انڀوڪرڻ کـي ڇهندڙ نموني ۾ سمجهائڻ ٻيهه ٻي ڳالهه آهي. اهو ٻئين طريقو ئي آهي جنهنکي ڏکشا ڏيڻ چئجي ٿو. گيانديو ئي اهڙو ٽيڪاڪار آهي جيڪو گيتا جي هن مول مت جي تهه تائين پهچي ٿو. هن لاءِ گيتا فقط ڌرمي يا ٻئي قسم جي ڪتابن جيان هڪ ڪتاب ناهي. هن لاءِ گيتا انساني عقل جو هڪ اٿاهه خزانو ۽ گيان جي سڀني شاخائن، وگيانن ۽

ڪلائن جو بنياد آهي. هن لاءِ گيتا گيان، هستيءَ ۽ اکنڊ آنند جو هڪ اهڙو اسيم ساگر آهي، جنهنکي لفظن ۾ بيان ڪري نٿو سگهجي. گيتا جي ان پهلوءَ تي روشني وجهندي، گيانديو ان ڏند ڪٿا جو ذڪر ٿو ڪري، جنهن ۾ ڀڳوان شو جي پتني پاروتي، پنهنجي ڄاڻي ڄاڻهار پتيءَ کان پڇي ٿي ته گيتا جو مول مقصد ڇا آهي؟ ڀڳوان شو جواب ڏئي ٿو، "پراڻ پياري! اها ته مونکي به خبر ڪانهي. گيتا ائين آهي جيئن تنهنجي عجيب سونهن مان پل پل نڪرندڙ نت نئون نکلو. گيتا جو سار تنهنجي ان سونهن جيان آهي جيڪا نت نئين ۽ سدا تازي آهي."

گيتا کي ڪنهن مقرر مت مثلاً جهڙوڪ اڌويت، وششٽ اڌويت، شڌ اڌويت يا ڊويت جي ذريعي سمجهڻ يا سمجهائڻ ڪٺن آهي. گيتا کي صحيح سمجهڻ لاءِ هڪ لـه ضروري آهي ته من ماضيءَ جي اثرن ۽ سنسڪارن کان خالي هجي، ان ۾ وڪارن جي پاڇا هجي ۽ پوءِ ته اندر ڇاهي ٻاهر، پل پل ان نظر سان ايندڙ سوڪيم "ڇا آهي؟" کي انڀوڪرڻ سان محسوس ڪرڻ. الهيءَ ئي سدا سجاڳ جاڳ سان پنهنجو اهو نج پاڻ سڃاڻي ۽ پائي سگهبو، جنهن سان خاڪ جي ذري کان وٺي اسي الت آڪاس تائين سڀ ڪجهه ڏسي، ٻڌي ۽ سکي سگهجي ٿو. نمرتا ۽ معصوميت سان ڏسڻ، ٻڌڻ ۽ سکڻ سان ئي انسان جي ايشور سان مڪاميلي جي آس پوري ٿي سگهي ٿي. اهائي اسٿتي آهي جتي ايشور "مان" ۽ "اها" جي سدا - غير رشتي کي "مان ۽ تون" جي سدا - پنهنجي ۽ آنندي ناتي ۾ بدلائي ٿو ڇڏي. ۽ اهوئـي رشتو آهي جنهن گيتا ۾ ارجن ۽ ڪرشن جي وارتالاپ جو روپ ڌارڻ ڪيو آهي.

گيتا تي پنهنجي ٽيڪا لـي گيانديو انانءَ ڌريو آهي

"پاوارٿ ديپڪا" يعني "گيتا جو اندروني سار" جنهنکي عام طور گيانيشوري ڪوٺيو ويندو آهي. گيانيشوريءَ جو اکري ارٿ آهي "ايشوري گيان."

گيانديو جي ان گيتا جـو سار سمجهائيندڙ اصلوڪي ۽ شاندار رچنا جـو تفصيلوار ذڪر هتي نٿو ڪجي. البت ايترو چوڻ ڪافي ٿيندو تـ گيانيشوري اهڙو هڪ سندي دستاويز آهي جنهن ۾ انسان ۽ ايشور جي وچ هستيءَ جي راز ڀرئي رشتي جي، سچي جگياسوءَ کي، روشني ڏيڻ جي شڪتي آهي. انسان ان رهسيه کان اڻڄاڻ رهجي وڃي ٿو ڇو تـ زندگيءَ جي سدا بدلجندڙ حالتن ۽ مسئلن ڏانهن پنهنجي رخ ۽ ردعمل جي سلسلي مـان ڪنڌ ڪڍائي نٿو سگهي. اڪري ٿي انسان ڇمڙن کـي ائـيـن نٿو ڏسـي جيئن اهي آهن. هو انهن کي پنهنجي اهم-ڀاوي ارادن ۽ مقصدن جي پوراءَ جا واهڻ ڪري ڏسـو وٺي ۽ نـ ان ريت ڏسي ٿو، نـ سمجهي ٿو، جيئن ٿيڻ گهرجي. سـتيـه ۽ حقيقت اڪري انسان جي لاءِ ليڪائين اوپرا رهن ٿا، جيسيتائين هو سنسڪاري سمجهه ۽ اهم-ڀـاوي مقصد جي هٿ هيٺ رهي ٿو. ان اڻڄاڻپڻي کي ختم ڪرڻ سان ئي سچ ۽ حقيقت جو مشاهدو ماڻـي سگهبو. انهيءَ "ڇا آهي؟" جو هستيءَ جي معرفت ماڻيل مشاهدو ئي آهي، جيڪو "مان" ۽ "اهو" جي رشتي کي بدلائي ٿو ڇڏي. اهو بدليل رشتو ئي ڌرم يعني زندگيءَ جي ڪائناتي قانون جو پاوارٿ آهي. اها تبديل اگر ناهي تـ انسان ڪرم جي ٻي روڪ سدا چلندڙ چڪري جو غـلام ۽ اهم-ڀاوي ارادي خواه سنسڪاري سمجهه جو پـابند رهي ٿو. اهو ئي ڪرم جو ڪنور قانون آهي. ڪرم لي بدل انهيءَ "مان - اهو" سمبنڌ جو انت، انسان جي پيڇد ٻري حال ۾ ئي ٿئي ٿو.

انسان جو مول مسئلو آهي ئي اهو تـ "مان - اهو" جو ٻري حال وارو رشتو ڪيئن "مان - تون" جي ٻرڪتي رشتي ۾ بدلجي. گيانيشوريءَ ۾ ان مسئلي تـي اهڙي تـ انوکي نموني ۾ روشني وڌي وئي آهي جو جيڪو ٻـ پوري ڌيان ۽ لگن سان گيانديو سان همـراه ٿي هلندو، ان کي هيءَ آسيس ملندي جنهن سان گيانديو پنهنجي ان مهان رچنا کي سماپت ڪيو آهي:

"شل سرشٽيءَ جو سرجڻهار ۽ هرتا ڪرتا پرماتما منهنجن هنن شبدن جي بل چاڙهڻ تـي پرسن ٿي، مونتي اها ٻهر پري آسيس ڪري.

"شل سڀ ٻرا انسان ٻرائـي ڇڏائين ۽ سٺن ڪمن ڏانهن لاڙو ڪن. شل سڀ انسان پاڻ ۾ پريتي ڀاو ۽ مٽ مجبت سان رهن.

"شل ٻـرو چاهيندڙن جي دلين مان برائيءَ جي اونده نڪري وڃي. شل هرڪو پنهنجو ڌرم ڏسي ۽ جو چاهي سو پائي.

"شل هن ڌرتـيءَ جا ڪل انسان انهن سرمست سنتن مهاتمائن سان ملندا رهـن جيڪي انسان ذات لاءِ سدائين سڀ اڇائن جا قول برسائيندا ٿا رهن.

"اهي سرمست انسان اهڙن جادوءَ جي وڻن جيان آهن، جنهنجي ڇانيا ۾ من جون سڀ مرادون پوريون ٿينديون آهن. اهي سرمست انهن امله پـارس مڻين جيان آهـن جن جي هڻڻ سان اڻ ٽڻ اوڏو نـ ايندي آهي. اهي اهڙي امرت جا ڳالهائيندڙ ساگر آهـن جو انسان ۾ امرپڻو جاڳائي ڇڏيندا آهن.

"شل اهـي سرمست سڀني انسانن جا ويجها سنبڌي ٻڻجن ڇو تـ سندس ڇهاءُ سان ئي انسان جي دل ۾ سدا

سڀني ڀاوُنا جاڳي ٿي. اهي آهن ٻي داغ ڇنڊ ۽ ٻيا ساڌڻيدڙ شڪتيءَ جا سبج.

”شل ٿيڻي لوڪ هڪ دليا تي ٻون ۽ انسان ۾ ان آدي ٻوش کي ڄاڻ ۽ ڀسائڻ جي اڃا اُٿين ٿي، جيڪو اصلي آهي ۽ هر دل ۾ براجمان آهي.“

٥

گياندديو جي گيتا

سڀني کي سڌ آهي ته گيتا جي رچنا وياس مهاڳرنت مهاڀارت جي هڪ ڀاڱي طور ڪئي. ٻيو جيئن سياويڪ ٿيندو آهي، ٽيڪاڪار هر اصلي رچنا جي سمجهاڻي ڏيندي، اُن کي پنهنجي رنگ ڍنگ سان پيش ڪندا آهن. وياس جي گيتا جون ايتريون ته معنائون ۽ سمجهاڻيون آيون آهن جو اُن جو صحيح ارٿ سمجهڻ جا اُپلاشي، معتبر ٽيڪاڪارن جي ڏنل مختلف معنائن ۽ سمجهاڻين کي ڏسي، منجهي پوندا آهن. اسان وٽ شنڪر جي گيتا آهي، رامانج جي گيتا آهي ۽ اُن کان وڌيڪ عرصي ۾ آيل آهن تلڪ جي گيتا ۽ گانڌي ۽ ونوبا جون گيتائون. ان کانسواءِ گيتا جا ٻيا به ڪيترائي نسخا آهن.

پر گياندديو جي گيتا مڙلي کان مختلف آهي. منهنجي راءِ ۾ گياندديو اُهن سڀني ودوان ٽيڪاڪارن کان الڳ ٿي ٿو بيهي جو ته ٻين ٽيڪاڪارن جيان هو اهو نٿو چوڻ يا سڌ ڪرڻ چاهي ته گيتا جو مقصد هي آهي يا هي ناهي. پاڻ هو ته نمرتا سان چئي ٿو ته ڪيس خبر ناهي ته گيتا جو مقصد سچ پچ آهي ڇا؟ اُئين ناهي ته ڪيس ڄاڻ ناهي ته ڪانئس اڳ ودوان ٽيڪاڪارن گيتا بابت ڇا چئي ڇڏيو آهي. پر سندس رائي موجب گيتا کي سمجهڻ جو صحيح طريقو آهي اُن کي نمرتا ۽ ڪجهه به نه ڄاڻڻ جي ڀاونائي سان ڏسڻ. گيتا کي اڳواٽ ٺهيل وچارن، وشواسن ۽ عقيدن سان نه

ڏسڻ گهرجي ته نه گيتا جو أصلي سچ گيان حاصل نه ٿيندو ۽ فقط من مانيو مطلب ٿي ڪڍي سگهبو. ان ڪري گيانديو جو گيتا کي ڏسڻ جو طريقو ويدڪ آهي يعني سنديس هٿن ۾ آهي "سمڌا" ۽ سر آتس نميل. صحيح ڀروڙ پائڻ آهي گيان جي اگنيءَ مان گذرڻ. جنهنکي ڀروڙ پائڻي آهي أن کي پنهنجو أهم اگنيءَ ۾ سواهه ڪرڻو پوندو. ويدڪ زماني ۾ سمڌا جو مطلب اهوئي هو.

گيتا کي سمجهڻ لاءِ ان طريقي اپنائڻ جو هڪ ٻيو به ڪارڻ آهي. گيتا آهي وارتالاپ ايشور ۽ انسان جي وچ ۾. هڪ پاسي آهي ايشور ۽ ٻئي پاسي آهي هڪ أهو انسان، جيڪو ڏيئي وٺي هارائي چڪو آهي. أن وارتالاپ جي لهه ڪائين ليستائين پهچي نه سگهبو جيستائين أن انسان جي ڀاونا سان ڀاڳي ڀائيوار نه ٿيو، جنهنجا هستي ۽ أهم ڪوهجي چڪا آهن ۽ جنهنجي من کي وئراڳ وڙهي چڪو آهي. أرجن ڪو أڻ ڀڙهيل جاهل ڪونه هو. هن کتري ٻچي ۽ ڌرم جي ٻي مثل سکيا پائي هئي. ڀوءِ به هن جڏهن به لشڪر أمهون سامهون هڪ ٻئي جي خون جا پياسا ٿي بيٺا ڏٺا ته سنديس من کي اداسائي وڪوڙي ورتي. اها اداسائي هڪ ٽڪي ماندي هار کاڌل سپاهيءَ جي نه هئي بلڪ هڪ سادي سودي انسان جي اداسي هئي. اداسا جي اهڙي جڙ أکوڙيندڙ لهر، هر حساس شخص جي زندگيءَ ۾ اچيتي پلي هو کهڙي ۽ دنيا ۾ ناربط چوڻ ههي. وياس جو ڪمال اهو آهي جو ايشور ۽ انسان جي وچ ۾ ڪو معني ڀرپو وارتالاپ ڪئي، أن کان أڳ هن أرجن کي أن وئراڳ جي استٿيءَ ۾ آندو آهي. گيتا جي اهائي چمتڪاري خوبي آهي جنهنجي ڪري گيتا هندن لاءِ ٿي نه بلڪ ساري انسان ذات لاءِ هڪ أمر پوتر پستڪ آهي.

گيانديو جي ٽيڪا جو وياس جي گيتا جيان أمر ٿي وڃڻ جو ٻيو ڪارڻ اهو آهي ته گيتا جي هر أڌياءِ جي أنت ۾ وياس جيڪو ورڻن ڪيو آهي، أن کي گيانديو گنڀيرتا سان ورتو آهي. وياس لاءِ گيتا هڪ أپنشد آهي، جنهن ۾ ايشور ۽ انسان جو رشتو يوگ جي وگيان وسيلي سمجهايو ويو آهي. يوگ ٻنا، چيتنا جي سطح تي، ايشور ۽ انسان جو رشتو جڙي نٿو سگهي. ويدن خاص ڪري أپنشدن ۾ يوگ کي ئي ايشور ۽ انسان جي وارتالاپ جو وسيلو ٻڌايو ويو آهي. ٻيو ڪوئي رستو ڪونهي. يوگ - درشن موجب هستيوادي اداسا يعني وئراڳ، انسان جي سرشٽيءَ ۽ ان جي سرجڻهار يعني ايشور سان رشتو سمجهڻ لاءِ ضروري آهي.

گيانديو پنهنجي گيتا جي سموريءَ ٽيڪا کي سماڌي - ڌن ڪري ڪوٺيو آهي. (٢٨-٦٣). سماڌي ايشور ڌيان جي اوچ استٿي آهي. ۽ گيتا جي سار کي سماڌي - ڌن سڏڻ يوگ جي ٻولي آهي. ٽيڪا هڪ عارضي ۽ دنيا جي چيز آهي پر سماڌي روحاني ۽ وقت جي بندشن کان مڪت آهي. خود اهو سمجهڻ لاءِ ته يوگ جي ڄاڻ ضروري آهي. گيانديو ته اهو وشواس ٿو ڏياري ته هو جيڪو ڪجهه چوي ٿو ان کي جيڪي صرف ڌيان سان ٻڌندا، سي پاڻکي يوگ جي استٿيءَ ۾ پائيندا ۽ ان استٿيءَ ۾ اچي، هو گيتا جو سڄو سار سمجهي سگهندا، جيڪو سنساري استٿيءَ ۾ ڪين نصيب ٿي سگهندو.

وياس، گيتا ۾ ڀڳوان ڪرشن جي أپديشن ۾ اهڙي ٻولي ڪتب آندي آهي جو سنسڪرت جي سٺي ڄاڻ رکندڙ به سولائيءَ سان سمجهي نه سگهندا. عام ماڻهوءَ لاءِ ته اها سمجهڻ ڏور جي ڳالهه آهي ڇو ته أن وچاري کي نه سنسڪرت جو ڪو علم ٿي ڪونهي. گيانديو أهو پهريون شخص هو جنهن گيتا

جي وياکيا هڪ پراڪرت ٻوليءَ مراٺيءَ ۾ ڪئي. اهو پنهنجي سر هڪ بغاوتي قدم هو جو ته ڪٽر پنٿي برهمڻن جي نظر ۾ سنسڪرت کان سواءِ ٻي ڪنهن به ڀاشا ۾ گيتا بابت ڪجهه چوڻ ايشور جي نندا ڪرڻ برابر هو. گيانديو نه صرف ائين ڪيو بلڪ اعلان ڪيائين ته مراٺيءَ ۾ منهنجا هي چيل لفظ اصلوڪي امرت جي مٺاڻ کان به مٺيرو ٿيندا. اهي انسان جي ناسولت حواسن کي امرتا جو انڀو ڪرائيندا.

هڪ طرف ڌرم جي روايتي رکوالن کي للڪار ۽ ٻئي پاسي گروءَ يا ايشور اڳيان نمرتا، انهن ٻنهي ڳالهين گيانديو جي گيتا کي سماجڪ ۽ سنساري سطح تي هڪ انقلابي اهميت بخشي آهي.

وياس جي گيتا جي رچنائڪ وياکيا، گيانديو جو هڪ وڏو يوگدان آهي. اچو ته مختصر طور ڏسون ته ڪهڙو اهو يوگدان آهي. پر ان کان اول جون ڪجهه چيزون اسانکي سمجهڻيون پونديون. پهرين ڳالهه ته اهڙي حالت چوڻي اچي جو ساري انسان ذات ائين محسوس ٿي ڪري ته هن کان اڳ جيڪو ڪجهه به بدل، ڏٺل يا محسوس ڪيل هو، سو سڀ مٿيا آهي، بي معنيٰ آهي؟ وشئي مئي ۽ سنت مهاتما خواه پوٿيون پستڪ سڀ اڄاڻ بي معنيٰ ٿي پون ٿا ۽ انسان جي برابل ئي شونيتا جو قبضو ٿي ٿو وڃي. هر دؤر ۾ انسان جو اهڙيءَ دردشا جو شڪار ٿئي ٿو؟

جواب اهو آهي ته انسان هن دنيا ۾ اهو سڀ ڪجهه ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪري ٿو مگر هڪ پاڻکي ڄاڻڻ جي ڪوشش نٿو ڪري. هو گيان جا ڀنڊار ڀري ٿو ۽ ڪرشما ڪري ٿو. پر هو اهو نٿو ڏسي ته گيان ليستائين شڪ کان خالي نه آهي، جيستائين گيان ڪٺي ڪندڙ آتم ۽ اهم جي سڃاڻ ۽ مقصد خواه مراد کي ڄاتو پرکيو نه آهي. انساني يا ايشوري،

لامذهبي يا روحاني چيزن کي ٻري رکي، باقي پدارٿن کي ڄاڻڻ، ڪنٽرول ڪرڻ، لتاڙڻ، تابع ڪرڻ ۽ پنهنجي اهميت جتائڻ انساني من جو هڪ لاڙو آهي. سائنس ٿي من جو ٻيو پهلو آهي پنهنجي وجود جي جاچ پرک ڪرڻ ۽ پنهنجي اهم کي فنا ڪري، سچ لوچي لهڻ. اهي ٻئي ڀاوناڻون هڪ ٻي من ۾ گڏوگڏ رهن ٿيون. پر ٻئي هڪ ئي وقت ڪم نٿيون ڪن. جڏهن هڪ ڪم ڪرڻ بند ڪري ٿي، تڏهن ٻي ڪم ڪرڻ شروع ڪري ٿي. يوگ سوتر ۾ پهرينءَ جو نالو ڏنل آهي "ورتي - سروپيا" يعني انساني من جي اها چونڊ ڪندڙ چاهنا، جيڪا هميشه وهنوار سان واسطو رکندڙ آهي ۽ حقيقي ناهي. ٻي سڏبي آهي "ورتي - نروڌا" يعني ان چونڊ ڪندڙ چاهنا جو انت ۽ انساني شانت ٿيل مگر سجاڳ من ۾ آتم جي سوکيم ڀاونا جو اڀاڻ ٿيڻ. اهي ٻئي استٿيون به الڳ چيتنا ڌارائون پيدا ڪن ٿيون جن جو مختصر ليڪن سهڻو بيان پتنجليءَ يوگ سوترن جي وهڪ يوگ واري باب ۾ ڪيو آهي.

ورتي - سروپيا مان جيڪا چيتنا ڌارا نڪري ٿي ان کي چت - ندي چئبي ٿو. ان جو وهڪرو وقت ۽ واقعن تي مدار رکي ٿو. اها دنيوي ڌارا سچ ۽ ڪوڙ، سٺي ۽ خراب، ضروري ۽ غير ضروري، دائمي ۽ ڪڻ ڀنگر ۾ سنڌو ٿي رکي ۽ لحاظا ان جي وهڪري ۾ وهي، انسان گناهه ۽ دردشا کي رسي ٿو. ٻي ڌارا تڏهن ٿي اڀري جڏهن "چا آهي" کي نه سڃاڻندڙ پهرين ڌارا ناڪام ثابت ٿئي ٿي. اها ٻي ڌارا مڪمل آزاديءَ سان وهندي، رکجي، ضروري ۽ غير ضروري جي پرک ڇڏي ڪندي، وڌي ٿي ۽ ان ڪري انسان کي اتي پهچائي ٿي، جتي سندس سرجيتا، انسان ذات لاءِ اپڪاري ٿئي ٿي.

گيانديو ديوي ڌارا کي مايا-ندي ڪوٺي ٿو. ڇو ته اها خود-فريب ۽ مايا جي ندي آهي. هو اُن جو بيان اِئين ٿو ڪري جيئن ته ڀڳوان ڪرشن پاڻ پنهنجن لفظن ۾ چوي ٿو:

"جيئن پاڻيءَ تي سيمور جهڙي اُن کي ڍڪي ڇڏيندو آهي، يا جيئن آسمان ۾ گهمندڙ بادل آسمان کي ڍڪي ڇڏيندا آهن، يا جيئن ڪوئلي ۾ سيڪو لڪي اُن کي سائيا وسهندو آهي ۽ ايتري قدر پاڻ وساري ويهندو آهي جو پاڻ کان اڻڄاڻ ٿي ويندو آهي، ساڳيءَ طرح مون مان اُپن ٿيل ته-لوڪي سنسار مونکي منهنجي پاڇي سان اُهڙو ڍڪي ڇڏي، جو ڀراٽي مونکي ڏسي به سمجهي نٿا سگهن. مون منجهان پيدا ٿي به هو مون کان پري ٿا رهن. مان نه اُهي انسان آهيان، نه اُنهن ۾ آهيان. مون کي اُنهن ۾ نه لهي سگهندءَ. جيئن پاڻيءَ ۾ پيدا ٿي به موتي الڳ روپ وٺي ٿو ۽ وري پاڻيءَ ۾ جذب ٿي نٿو سگهي، تيئن اِهي انسان مون منجهان پيدا ٿي به، وري مون سان ملي هڪ ٿي نٿا سگهن. اِهو ڄاڻو ته اِهي مونکان ڀري ٿيل ڀراٽي منهنجو انگ ناهن. اُهي منهنجا ئي پيدا ڪيل آهن پوءِ به مونکان اڻڄاڻ آهن. اُن اڻڄاڻائيءَ جو هڪڙو ئي ڪارڻ آهي "مان-منهنجو" جو ڀرم، جنهنڪي اِنسان اُهم ۽ موه جي وڪار جي ڪري ڀڃاڙيءَ ٿائين ڇهيو ٿو رهي.

"اُهي انسان جن کي مون سمجهه، هستي ۽ من بخشيو آهي سي مايا جي ندي ڪيئن پار ڪري مون تائين پهچندا؟

"مايا نديءَ جي تکي وهڪري ۾ وهندي اُنهن انسانن کي اندر ئي اندر ۾ هڪ ٻئي جي اُٿڙ ۾ ياوناڻون وهائي ڇڏين. هڪ آهي هن ٻاهرين دنيا جا گهٽي ۾ گهٽا

پدارٿ پائڻ ۽ حاصل ڪرڻ جي ڀاونا، ۽ ٻي آهي اُن جي مخالفتي چاهنا اُنهن شين پدارٿن کان پري رهڻ ۽ هڪ دنيا کي ٺي ڇڏڻ جي. اُن اندر ۽ ٻاهر جي جهڳڙي ۾ ڦاسي، پاڻ کي دردشا کان مڪت ڪرڻ لاءِ هو انتظام جا لنگر اُڇلين ٿا، جن ٿي يمن ۽ نيمن جو راڄ هاي ٿو (جيئن يوگ-سوتر ۾ ڏيکاريل آهي) پر اُهي لنگر به آهن نه اُن اُهم جي موه واري من جا ٺي اُڏيل. اِڪري مايا ندي پنهنجي اُٿل سان اُنهن کي ٻوڙي پائي وڃي ٿي.

"انسان جي اُن زبردست ڪوشش جو حيرت انگيز پهلو اِهو آهي ته اُهم موهي پاءَ کان سوچيل ۽ گهوليل سڀ چتر اُپاءَ سندن مسئلن کي سلجهائڻ بدران وڌيڪ ڏکيو بڻائين ٿا." (اُڌياءَ ٧)

گيانديو انسان جي اُهم-ڀاوي ڪارگذارين بابت اُهڙو نه بي رحم آهي جو اُتي به اُنهن کي ڇڏي نٿو ڇڏي آهي ڪارگذارين جهڙي ڌرمي روايت، ايشور ڀڳتيءَ يا يوگ-اڀياس جي لالي ۾ ڪيون وڃن ٿيون. تيز ترار جيان هو اُهم ڀاوي من جي هر پيداوار کي وڍي ڪٽي ٿو ڇڏي پوءِ ڀل نه ڪيتر ڪهڙو به هجي يا اُنکي ڪيتري به مهتا ڇو نه حاصل ٿيل هجي. سبب بلڪل صاف آهي ته اُن ديوي چيتنا ڌارا جي حدن ۾ جيڪو ڪجهه ڪيو وڃي ٿو اُهو انسان لاءِ بکيڙي ۽ دردشا جو باعث بڻجي ٿو.

"پوءِ ٿڌهن پلا ويچارا ڀراٽي ڪن ڇا؟" منجهيل اُرجن سوال پڇي ٿو.

ڀڳوان اُتر ٿو ڏئي (گيانديو جي لفظن ۾):

"اِهو سوال ڇو ٿو ڪرين؟ تون نه لڙائي نه ڪرڻ جو فيصلو ڪري چڪو آهين ۽ گياني پنڊت جيان پنهنجي اُن فيصلي جا ڪارڻ به ٻڌائي چڪو آهين. پوءِ به چوين ٿو نه

ڏرن منجهيل آهين ۽ مان توکي راهه ڏيکاريان؟ پاڻ کان پڇ
ته سهين ته تنهنجي اُن مونجهاري جو ڪارڻ ڪهڙو آهي؟
تنهنجو چوڻ آهي ته هيءَ لڙائي پاپ آهي ڇو ته اُن ۾
تنهنجا سڳا سنبنڌي مرندا. اُنهن مان ڪي اُهڙا به آهن جن
لاءِ توکي گهڻي شرڌا ۽ عزت آهي. ۽ تون ڪين پڌمان ۽ ڌرم
جا اُڏيندڙ ٿو سمجهين. تنهنجي چوڻ موجب اُنهن ماڻهن جي
مرڻ سان ڌرم جو وناش ٿيندو ۽ اَنڌاڌنڌ ۽ اَراجڪتا کي هٿي
ملندي. تون چوين ٿو ته هن اهي معنيٰ لڙائيءَ ۾ جيت به
اَجائي آهي. تون هن آدمي لڙائيءَ ۾ پاڻ وڃڻ بدران مري
وڃڻ يا پري رهڻ وڌيڪ پسند ڪندين!

"هي ماڻهو ڪڏهن تنهنجا سڳا سنبنڌي ٿيا؟

"اُنهيءَ وقت اِهي سڳا سنبنڌي ڪٿي هئا جنهن تون
اِيڏي عزت ٿو ڪرين؟ سندن مهندار جي مغروريءَ ۽ سندن
غلام منورتيءَ تي ڌاهه ٿيڻ نه ڏنو. ڇا هيءَ لڙائي اِن ڪري
اَٽل نه بڻي آهي جو اُنهن شخص سچائيءَ ۽ ڀلائيءَ کي ڏسڻ
کان اِنڪار ڪيو آهي؟ ۽ تو ۽ تنهنجي ڀاءُ ۽ ڀاوان پاڻون
ڇا مجبور ٿي لڙائي لڙڻ نه قبوليو آهي؟ پوءِ هاڻي تون
همت ڇو هاري ويٺو آهين؟

"تون ڇا ٿو سمجهين ته تون هنن ماڻهن کي نه ماريندين
ته هي مرندا ئي نه؟ توکي اِن جو اهڙو نه وشواس ٿو ڏسجي
جڻ تون جنم مرڻ جي رهسيه کان واقف آهين. تون
سمجهين ٿو ته هنن ماڻهن کي نه مارڻ سان ڌرم جي رکيا
ٿيندي؟

"توکي خبر آهي ته ڌرم ڇا آهي؟ ڌرم هن سرشٽيءَ کي
هلائيندڙ اِيشوري بندوبست آهي. اُهو نه ڪنهن پيدا ڪيو
آهي ۽ نه ئي اُن جو ڪاروبار سنڀاليندڙ آهن تو جهڙا
ناسولت اَهم ڀاوي جيو. توکي صرف صحيح سوجهه ٻوجهه

سان ڏسڻو ۽ ڪارڻ ڪرڻو آهي. باقي ڌرم يا ايشور تي
ڇڏڻو آهي. پر تو نه ڇڻ پاڻکي سرجڻهار ايشور سمجهي لڙائي
نه ڪرڻ جو فيصلو ڪيو آهي. تو پنهنجي شخص اَهم کي
اُن اَجائي ايشور جهڙو ڪري ورتو آهي، جنهن کي تون
سمجهين ٿو ته تو پنهنجيءَ ٻيڙا جي ڪري پائي ورتو آهي.
تون پاڻمرادو اِئين ڪٿي ڄاڻيو آهي ته تنهنجي اِئين ڪرڻ
سان هي پراڻي ٽٽي پوندا ۽ دنيا نيڪناڪ ٿي ويندي ۽
جيڪڏهن تون اِئين نه ڪندين ته تباهي اچي ويندي. تون
پاڻکي مالڪ ڪري ٿو وٺين ۽ سمجهين ٿو ته تنهنجي اردگرد
جيڪو ڪجهه وهي واهري ٿو، تنهنجي حڪم، همت ۽
فيصلي سان بدلي آهي. تنهنجي اُن معصوم لڳندڙ فيصلي
جي پٺيان ڇا نه اهنڪار لڪو ڇپائي رکيو آهي؟"

اَرجن ٻڌو ٿي ويو ۽ پنهنجي اِن فيصلي جي حماقت
ڏنائين پر پوءِ به ڪيس اِهو سمجهه ۾ نٿي آيو ته انسان جي
دردشا جو صحيح حل لڙائي ۽ خونريزي ڪيئن ٿو ٿي سگهي.
هو اِن ڪري پاڻکي ڀڳوان جي حوالي ٿو ڪري ۽ ڪيس
صحيح سمجهه ڏيڻ ۽ راهه ڏيکارڻ جي پرارٿنا ڪري ٿو. ڀڳوان
ڪرشن جواب ۾ ڪيس اهڙو درشن ڏيکاري ٿو جيڪو درشن
اڄ ڏينهن تائين واد وواد ۽ راز ڀري وشيه بڻيو رهيو آهي ۽
جيستائين بڻيو رهندو جيستائين انسان اِهو نه ڄاڻو آهي ته
اُن راز کي سمجهڻ جي ڪنجي هر ڪنهن جي پنهنجي
اَنتهڪرڻ ۾ آهي. سوچڻ، چاهڻ ۽ محسوس ڪرڻ وقت
جيڪڏهن هو پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائين ته ڪين سمجهي پئي
ته هو اِئين ڇو ٿا سوچين، چاهين ۽ محسوس ڪن. هو آزاديءَ
۽ سمجهداريءَ سان اِئين ڪن ٿا؟ يا شخصي پسنديءَ ۽ ناپسنديءَ
جي مطابق مراد سان اِئين ڪن ٿا. پاڻکي اِئين بنيادي طور
ڄاڄ جوج جي اسٿتي ۾ وجهي پاڻ سڃاڻڻ جي حالت ٿي
پوڳ ۽ چيتنا ڇڪي ٿو. اِن اسٿتي ۾ اچي ٿي انسان اِهو

سڀ ڄاڻي سگهيو. ڀڳوان ڪرشن ارجن کي جيڪو ڪجهه ٻڌايو، ان جو تت هڪ شبد آهي. اهو شبد آهي يوڳ. گياندیو پنهنجي انوکي گيتا ٽيڪا ۾ گيتا کي يوڳ جي درشٽيءَ کان ئي سمجهائي ٿو. ٻين ودوانن جيان اهم ڀاوي چترائي، جنهن کي تيز ٻڌي ڪونئيو وجهي ٿو، استعمال نٿو ڪري.

ڀڳوان ڪرشن ٻهراڻ ارجن جو ڌيان سندس تراسائيءَ جي ڪارڻن طرف ڇڪائي، ان جو اهم ڀاو ڪولي سندس منجهيل روپ کيس ڏسائي ٿو. پوءِ هو کيس سمجهائي ٿو ته انسان جو مول تت ۽ آتما ڇا آهي، جنم مرڻ جو چڪر ڇا آهي يعني انسان جي جنم مرڻ جو آتما تي ڪوئي اثر نٿو رهي. ان ڪانپوءِ هو ارجن کي ٻڌائي ٿو ته جيڪو انساني هستيءَ کي ان مڪمل نموني ۾ ڏسي ٿو، سو هر ڪنهن سوڪ کان مٿي ٿي پنهنجي ڌرم جو پالن ڪندو رهندو. اهو پنهنجو ڌرم، سرشٽيءَ جي سروواپي ڌرم يعني وشو ڌرم جو انگ آهي. سڀني ٻنڌن کان مڪت ٿيل پنهنجي سوروپ ڄاڻڻ جي ڄاڳرتا، آس تراس جي اهم ڀاوي ۽ مطلبي ارادي کان آجي آهي ۽ هستيءَ جي همت هيٺ ڪارڻ ڪري ٿي. هستيءَ جي ان سچائيءَ کي ڌيان ڏسي سگهبو جڏهن ڪرم جي ڦل جي اڇا نه رکبي ۽ صحيح ۽ سچي سمجهه سان ڪرم ڪبو، جنهن ۾ وچار جي چترائي نه هوندي. هستيءَ جي صحيح سمجهه سان ڪيل ڪرم مڪت ۽ لسوارٿ آهي ۽ انسان کي سچ، حقيقت ۽ ايشور جو ساڪيالڪار ڪرائي ٿو. اهو ٻڌي-يوڳ آهي جو اڳتي هلي ڪرم-يوڳ ٿئي ٿو. ٻئي هڪ آهن. مورک ٻنهي کي هڪ ٻئي کان جدا ڪندا آهن ۽ ڏکي ٿيندا آهن.

ان طرح ٻڌي-يوڳ ۽ ڪرم-يوڳ ارجن کي سمجهائي، ڀڳوان ڪرشن ارجن کي چيو:

"هي ارجن! تون يوڳي ٿيءُ (٤-٤٦). يوڳين مان اهو جو يوڳ رستي مون سان هڪ ٿي وڃي ٿو ۽ مونکي پاڻ ۾ موجود سمجهي ٿو، سو ئي مونکي سڀني کان وڌيڪ پيارو آهي." (٤-٤٧)

گياندیو وڌيڪ وضاحت ڪندي چوي ٿو:

"اهڙو يوڳي ڀڳوان جو ڀڳوان آهي. هو مون ۾ وياپڪ، آنند ۾ پرم آنند آهي. هو پاڻ چيتنيه (جيون جو جيون) آهي. انهيءَ يوڳ جي استٿيءَ ۾ آچي، پريمي، پريمڪا ۽ پريم، ٽيئي ملي هڪ چيز ٿي وڃن ٿا ۽ اها چيز لڳاتار ٻڌجي، يوڳيءَ مان بکي ٿي. ان وقت يوڳيءَ ۽ مون ۾ ڪوئي فرق نٿو رهي. هيءَ ميلاپ لفظن ۾ بيان ڪري نٿو سگهجي. ورنجهي ۾ ورنجهي تشبيهه اها ٿي سگهي ٿي ته مان شرير آهيان ۽ هو آتما آهي."

گيتا جي سمجهاڻيءَ ۾ گياندیو جو انوکو يوڳدان آهي. ڇهين ادياءَ تي ٽيڪا، جنهن ۾ هٺ يوڳ جي عمدي ۽ اپي نظير سمجهاڻي ڏني آهي. انهن نه يوڳ جي سڳنڌ سان گيتا جي ٽيڪا ئي نه بلڪ سندس ٻين لکڻين جي به هر سٽ واسيل آهي.

وياس جي گيتا جي سکيا الي سماپت ٿئي ٿي. اهو وچار ١٩٧٢ ۾ ڊاڪٽر جي. ايس. ڪٽر پنهنجي مرائيءَ ۾ لکيل "اصلوڪي گيتا جي کوجنا" ۾ ظاهر ڪيو آهي. هن مت موجب چيو وڃي ٿو ته وياس جي گيتا ۾ اصل ۾ فقط ڇهه ادياءَ هيا. ٻين گمنام ليکڪن ٻهرين ان ۾ ڇهه وڌيڪ ادياءَ گڏيا ۽ ان ڪانپوءِ ٻيا ڇهه ادياءَ جوڙيا. جيئن ٽيڪ خاطريءَ سان چوڻ ڏکيو آهي ته گيتا جو اصلي روپ ڪهڙو هو. ۽ ثابتين تي ٻڌل ڊاڪٽر ڪٽر جي هن راءِ کي هلڪڙائيءَ سان ٽڏي نٿو سگهجي.

٦

انيؤ امرت

چون ٿا ته گيانديو گيتا جي ٽيڪا جهڙي شاندار رچنا ڪري به خوش ٿيڻ بجاءِ دکي ٿيو هو. سندس گروءَ نورتيمات اهو ڏسي ورتو ۽ ڪانئس دکي ٿيڻ جو ڪارڻ پڇيائين. گيانديو وراڻيو:

"گيتا جو اندروني سار سمجهائڻ ۾ مون پنهنجو سڀ ڪجهه صرف ڪيو آهي. مقصد اهو آهي ته ماڻهو ڌرم ۽ ڪرم کي سمجهن، پاڻ کي پرکين ۽ جنم کان مرڻ تائين پنهنجي ڪارن کي جاچين؛ ۽ زندگيءَ جي مشڪلاتن سان منهن مقابل ٿين. مان ڄاڻان ٿو ته مون پنهنجي وس آهر بهترين ڪوشش ڪئي آهي ۽ اهڙي موهيندڙ ٻولي سان ڪئي آهي، جو منهنجيءَ ٽيڪا کي پڙهي ۽ سمجهي، انسان "ڇا آهي" کي نه ڄاڻڻ واريءَ جهالت جي اونده مان نڪري، جيون شڪتيءَ ۽ انساني پرالبڌ جي صحيح شناس واري روشني پائيندا. پر مان هاڻي ڏسان ٿو ته ماڻهو پڙهي ڍر پڙهي فقط پنهنجي لفظي سولهن، چترن ۽ ويچارن کان اينترو ته ڪيڻجي ويندا جو اهو وساري ويهندا ته آڌيانم جي هن ڪيتر ۾ آتم گيان بهم ضروري آهي، جنهن جي مدد سان ئي انسان پنهنجو سوروپ سڃاڻي، اهم پاو لياڳي، سچ جو مشاهدو ماڻي سگهي ٿو، جو ئي گيتا جو سچو سنديش آهي. پيو ته پنهنجيءَ ٽيڪا ۾ مونکي پاڻ پلي، وياس جي پيروي ڪرڻي پوي ٿي ته سندس گيتا سان ناانصافي نه ٿئي؛ جيموٽيڪ ڪٿي ڪٿي

مون پنهنجي لهي پوڄه کي ڪم آندو آهي. ته مون پاٺسان صحيح انياءُ ڪيو آهي ۽ نه اصليت سان، جا منهنجي اندر ۾ آهي ۽ لهي منهنجي پنهنجي آهي. ان ڪري ئي مان پاڻکي دکي ٿو محسوس ڪريان."

نورتيمات سچي ڳالهه پالهي ورتي ۽ گيانديو کي هنجي آتم - گيان بابت الڳ لکڻ جي آگيا ڪئي. "انيو - امرت" جي رچنا اڄهو انهن ئي (هيءَ رچنا عام طور "امرت انيؤ" سڏجي ٿي پر گيانديو پاڻ الڪي "انيو امرت" ڪري ڪوٺيو آهي. انيؤ معنيٰ آزمودو ۽ امرت يعني آبحيات، جيڪو پي انسان امر ٿي وڃي).

امرت انيو ڇا آهي؟ ڪوئي پڏائي سگهيٿو؟ نه. شايد آهي پڏائي سگهن، جيڪي انيو کي چولب جي چيز لتا سمجهن. ۽ ان مان اهو ڪجهه ڪڍن ٿا، جيڪو انساني آزمودي جو جهلڪا ڏيندڙ سچ آهي. اهو به شايد گيانديو وارو انيؤ امرت نه ٿئي. پر تڏهن به گهٽ ۾ گهٽ انسان ان سان جهونن سنسڪارن جو ناڙو ته ڪٽي سگهيٿو جنهن سان سندس هستي پڌي پيئي آهي، ۽ ان طرح پاڻکي آزاد ڪري، گيانديو سان سنگ ڪري سگهيٿو. ان سنگ کي ئي ته "آءٌ - اهو" جي اجنبيت کي "مان - تون" جي گهري ناتي ۾ بدلائڻ جي شڪتي آهي. سياڻن به سچ چيو آهي، "قرب ڪندين ته فائدي ۾ رهندين."

اهو قرب يا پريم ئي انهيءَ سنگت جي جان آهي.

تحقيق، اهو پريم ئي آهي جنهن سان گيانديو جو انيؤ امرت يا نجو آتم گيان شروع ٿئي ٿو ۽ پريم ۾ کهڙو؟ ساهت جي سنسار ۾ گيانديو جي پريم جي رچنائمڪ ويساکيا سان برميچيندڙ مثال نه ملندو. هو اڄهو هيئن ٿو چوي:

"پي اُلت خالي پولار ۾، سندرتا جي ڏس ۾ پريم وڌندو رهيٿو ۽ هستيءَ جي سموري شڪتي پاڻ سمو ئي ڇڏي ٿو.

برهم اُن وقت پرهمي ۽ پرمکا ٻنهي لڳندو آهي. لڳندو آهي ڇو ته پرامي ئي پنهنجي پرمکا آهي. هڪ ٻه ٿي ويندو آهي - هڪ ۾ ٻه. هڪ کي ٻئي سان پيار ٿي ويندو آهي. برهم جي پلٽ پلٽان سان هو پرمکا کي ڏسندو آهي. قرب جي گهرائي هڪ جي هستيءَ کي ٻئي جي هستيءَ ۾ داخل ڪندي آهي، هڪ جو روپ ٻئي جي روپ ۾ جذب ٿي ويندو آهي ۽ ٻن مان هڪ جوڙي پيدا ٿيندو آهي. اُئين ٻه قوي هڪ ٿيندا آهن ۽ وري هڪ منجهي ٻه ٿيندو آهي. برهم جي اها آديت چست چالي، ٻٽائيءَ جو اڪائيءَ ۾ بدلجڻ ۽ وري اڪائيءَ جو پرامي ۽ پرمکا واري ٻٽائيءَ ۾ بدلجڻ بي روڪ جاري رهي ٿي. برهم جي اها راند اهڙي ته عجيب آهي جو هڪ کي "هڪ" ڪري نٿو سگهجي؛ ڇو ته ان وقت اهڙو ڪجهه آهي ئي ڪونه جنهنجي نسبت ۾ ان کي "هڪ" ڪري ڪوٺجي. ٻر جڏهن برهم ٻن يعني پرمي ۽ پرمکا ۾ ورهجي وڃي ٿو ته اها ٻٽائي ٻن کي ليڊڙي ٿي پاسي ۽ ان ڪري ٻنهي ٻٽائيءَ جي سڌي ۽ اجنبيت کي ختم ڪري، قرب جي گهرائيءَ سان اڪائيءَ ۾ بدلجي وڃن ٿا. "برهم - ۾ - هڪڙ" جي ان هلچل ۾ برهم جا اڪيچار آڪار اچ وڃ ڪن ٿا. مگر پرمي ۽ پرمکا ڪنهن به آڪار ۾ هست ٿا اچن: "خود لطفيءَ" جي ڪهڙي نه غير رواجي راند! قربانيءَ وڇڻائيءَ جي ڪري ٻٽائي قوي اڪائي ٿئي ٿي. جيستائين برهم کي ٻٽائي - پرمي ۽ پرمکا - ڪپي، ٻر ٻنهي برهم جي اڪائيءَ کي ٽوڙڻ بنا ان هڪ ۾ ٻه ٿي رهن ٿا.

"ٻنهي لاءِ جدائي سهڻ کان ٻاهر آهي. ٻر ٻه معنيٰ هڪ ٻئي کان جدا. سو ان جدائيءَ کي ختم ڪرڻ لاءِ ٻنهي پاڻ ۾ ملي وڃن ٿا. ۽ اهو ڪرشمو ٿئي ٿو يعني سندن برهم مان وشو روپي ٻالڪ جو جنم ٿئي ٿو. پوءِ ٻه ٽيون ڪوئي ڪونهي.

ٻه ٻه ٿي رهن ٿا، اُن کان وڌيڪ لڳا ٿين. شاديءَ کان پوءِ ٻه آهي آدي ٻه، ٻن ٿائين ٿي محدود رهن ٿا، جيستائيڪ مڄهائن آنيڪن جي اُلپتي ٿئي ٿي. سنسار جي ان انيڪتائي کي ٻه هو فقط پنهنجي شرلر جو هڪ انگ ئي پائين ٿا. ڪنهن ٽياڪڙ کي پنهنجي "برهم - ۾ - هڪڙ" کي ڇهڻ ٻه لڳا ڏين.

"انهن ٻنهي غير رواجي برهمڻن جي هستي هڪ ئي آهي. ٻنهي هڪ ئي هنڌ براجمان آهن ۽ سندن روشن هستيءَ ۾ ئي جوت جرڪي ٿي. ٻنهي جي گڏ گهارپ واري وواهت جيون جو نه آد آهي ۽ نه انت.

"ٻن جو مطلب آهي هڪ ٻئي کان مختلف، ٻر فرق جو اهو احساس جيڪو ئي اُچي ٿو ته شرماڻهي برهم جي گهري آنند ۾ گم ٿي وڃي ٿو. مزي ماڻڻ لاءِ ٻن جي ضرورت پنهنجو پاڻ ئي آنند ۾ بدلجي وڃي ٿي.

"ديوي - پرمکا پرامي ڀڳوان کان ئي پورڻتا پائي ٿي. ساڳيءَ طرح پرمکا کان سواءِ پرامي ڀڳوان ڪجهه ناهي. هڪ جو جيون ٻئي جي جيون جو آڌار آهي.

"اهو اديت ميلاپ، آنند جي اهڙي اُتل آڻي ٿو جو هن محدود دنيا جون حدون ئي ٽوڙي ڇڏي ٿو. پوءِ ٻه سندن ميلاپي جيون جيڪو جو ٿيڻ جاري آهي اهڙي قدر جو آڌوءِ جهڙي ننڍڙي هنڌ ۾ قائم آهي. اها حد ننڍڙي جاءِ ٻه سون سنسارن جي سرجڻ يا وناش ڪرڻ واري سندن مها ڪاريه لاءِ ڪافي آهي.

"انهن برهمڻن جي اجازت بنا ڪا جو سلو ٻه اُهري نٿو سگهي، ڇو ته اُنهن ٻنهي ئي نه فقط سندن پنهنجو، بلڪ سڄيءَ سرشٽيءَ جو دارومدار آهي.

"اهو خودمختيار گهر انهن ٻن جو ئي اَڇهو آهي.

جڏهن برهمي سمهي پوي ٿو يعني الوپ ٿي وڃي ٿو، تڏهن برهمڪا اُٿين سجاڳ رهي ٿي، جڻ جوڙو ئي سجاڳ آهي. برهمي سدائين گهريءَ ننڊ ۾ هجي ۽ برهمڪا سدائين سجاڳ رهي دنيا کي هلائي. ان جوڙي ۾ ٻنهي فرق پيو نه صرف برهمڻ جو گهر اجڙي ويندو بلڪ ساري سرشٽيءَ جو ناس ٿي ويندو ۽ لوڪ پرلوڪ ٿي شونيتا ڇانئجي ويندي.

”اهو ئي ڪارڻ آهي جو انساني اڻيُوءَ جي سنسار ۾ هر چيز اڌ هستيءَ واري آهي ۽ پورڻ ٿيڻ خاطر ٻئي اڌ لاءِ واجهائيندي رهي ٿي. هستيءَ جي اها ضرورت ئي دنيا کي هلائيندي رهي ٿي. ٻنهي آدي پرهمڻ جي ان اڪائيءَ طرف هلچل جي ڪري ئي، سڄيءَ سرشٽيءَ جي هلچل ٻٽائيءَ جي هلچل ٿي لڳي.

”ٻئي برهمي هڪ ٻئي لاءِ مفعول آهن، هر هڪ فاعل ٿي ٻئي کي مفعول جيان ڏسي ٿو. اهو هو هڪ ٻئي کي خوش رکڻ لاءِ ڪن ٿا. خوشي، جا سندن ٻٽائيءَ جو الٽ آڻي ٿي. هو اُٿين ئي پريم ڪن ٿا ۽ جيئن ٿا. ليڪن انسان هستيءَ جي ان ٻٽائيءَ کان غيرواقف ٿي، ٻٽائيءَ ۾ ئي جيئي ٿو، پوءِ ٿو ۽ ان رالد کان محروم رهجي وڃي ٿو. اهي انسان ٿيڻ ڏسي سگهن نه ٻٽائي آهي ئي اِلهيءَ لاءِ نه پيار جي آنند ۾ اڪائيءَ ۾ تبديل ٿئي.

”دنيا جيئي ئي ٻٽائيءَ ۾ ٿي، ڇو نه جيئون جو هر آڪار اڌ آهي ۽ ٻئي اڌ لاءِ واجهائي ٿو نه جيئن پورڻ ٿئي. استري ۽ پرش ۾ فرق به اهو ئي آهي. هستيءَ جي معنيٰ ۾ هن کي ڇنبو پرمسم يعني شو يعني سٺي ۾ سنو يعني ايشور، جيڪو سنسار کي سنڀالي ٿو. سنسار جي هن جوڙيل جنسار ۾ پرش ۽ استري اُن هڪ شو جا به اڌ آهن.

”پريم ٻٽائيءَ واري انساني اڻيُوءَ جي اڪائيءَ ۾ ڪايا پلٽ

ڪري ٿو. اُٿين جيئن نه لڪڙيون پاڻ گسي آواز پيدا ڪن ٿيون. يا جيئن نه گل گڏجي، هڪ ساڳي خوشبوءِ ڏين يا جيئن نه ڏيئا گڏجي هڪ جوت جرڪائين. انهن ”جوڙن“ ۾ نظر ايندڙ ٻٽائي حقيقت ۾ هر هڪ جي ساڳي هڪڙي رچنا لڪ اڪائي آهي. اها اڪائي اُٿين آهي جيئن ٻن ڇپن مان لڪرندڙ هڪ گفتو يا ٻن ليٽن جي هڪ نظر. اهي آدي برهمي نه ٻئي پون ٿا اِلهيءَ هڪ پيار مان، جنهن پيار مان هو هڪ ساڳي سرشٽيءَ جو سرجڻ ڪن ٿا.

”آدي برهمي نه هوندي نه هيڪاندا هڪ آهن. ٻنهي مان ڪنهن نه هڪ کي پڪڙڻ چاهيندءُ ته هٿ اهو ئي ساڳيو هڪ ايندءُ. کنڊ مان مٺاج ڪڍي، الڳ ڪري سگهندءُ؟ ڪافور مان سرهاڻ جدا ڪري سگهندا؟“ ٻٽائيءَ کي ثابت ڪرڻ اهڙو ئي ڏکيو ڪم آهي.

” آئيني ۾ ڏسندا نه توهانکي ان ۾ پنهنجي چهري جو عڪس نظر ايندو. اهو عڪس اوهانجو چهرو ۽ انجهي ماپ ڏيکاري ٿو. اهو عڪس خواه اهو ماپو اوهانجي چهري جو آهي، آئيني جو ناهي. عڪس ۽ ان ۾ جهلڪندڙ ڇتي چهري کان پرمانجي، اگر اُٿين سڄ پاڻ جي ڪوشش ڪندءُ نه هٿ ڪجهه ڪين ايندءُ.

”ڪاپوي انسان جي مردانگي نامرديءَ ۾ تبديل ٿي وئي آهي ڇو نه هو شڪتي حاصل ڪرڻ جي موه جي وس ٿي، ڪوڄائن جي بيسود واند ۾ رڌل آهي. حقيقت ۾ ڏسجي نه شڪتي آهي هستيءَ جو وڏ - آڪاري ٿيڻ. ان کي غلط لمولي خسيس ۽ عارضي چيزن جي حاصلات جو هٿيار بڻايو ويو آهي. هوئين شڪتي ۽ هستي، يعني شو (شڪتيءَ جو مالڪ) هڪ ٻئي کان الڳ ٿي نٿا سگهن. اهي ڏسڻ ۾ ٻه آهن پر اصل ۾ ٻن ۾ - هڪ آهن. هستيءَ جي ان حقيقت

ڪان بيخبر ٿــي، انسان شڪتيءَ کي جدا جدا پهلوئن کان ڏٺو آهي ۽ پاڻ جا ڀڃڻ ڪن ٿا ۽ ڌڪي ٿين ٿا. هو اهو وساري ٿا ويهن تہ جهڙيءَ ريت گرمي باهہ کان جدا ٿي نٿي سگهي تهڙيءَ ريت شڪتي شو يعنيٰ هستيءَ سان سدائين گڏ آهي ۽ شو- شڪتيءَ جي گڏيل وجود کي الڳ ڪري نٿو سگهجي.

”انسانو! شو ۽ شڪتيءَ جو اهو پيار ڀريو ميلاپ ڏسو، جنهن ۾ هو ٻن مان ٽري هڪ ٿي وڃن ٿا.

”اڌيري رات جي اولهہ کي لکين اکين جا جوڙا ڏسن ٿا پر انهيءَ اهوئي هڪ ٿي تو تہ رات ڪاري آهي.

”شو ۽ شڪتيءَ يعنيٰ ايشور ۽ سندس اڌانگيءَ جو پيار پسندي، اکيون اونده جي انــڌي ڪنڊ ۾ اڀوءَ غائب ٿي وڃن ٿيون، زبان خاموش ۽ خاموشي زبان ٿي وڃي ٿي. انهن جيئن گنگا نديءَ جو پنهنجو پاڻي ٻرليڪاري ٻوڏ جي ٻئي پاڻيءَ سان ملي هڪ ٿي وڃي؛ انهن جيئن آشانت هوا، آڪاس جي سيني ۾ سمائجي شانت ٿي ويندي آهي؛ يا انهن جيئن سج جي روشني ڦهلجي ٻين سڀني روشنين کي جهڪو ڪري ڇڏيندي آهي.

”انهن جڏهن مــون أن آدي جــوڙي جو ٻرلم - آلنگن پنهنجي هستيءَ جي ڀرپــور شڪتيءَ سان ڏٺــو، تڏهن ان ”اڌ درشن“ جي ٻوڏ ۾ منهنجو الڳ ”ڏسندڙ“ گم ٿي ويو. ان طرح مون ان آدي ٻرلمي جوڙي کي پنهنجي شرڌا اَرپڻ ڪئي.

” ۽ انهن شرڌا ارپڻ ڪري منهنجو اهو ”مـــان“ بہ گم ٿي ويو.

”مان اُن امرت اڀو کي سمجهائڻ خاطر ٻي ٻوليءَ جو استعمال ڪري رهيو آهيان، نہ تہ ويچار ۽ انجو اظهار ڪندڙ لفظ ٻنهي ۾ تفاوت وڇڙو ناهي. انڪري منهنجو ٻوليءَ جو

استعمال فقط انتروني آهي جيئن پنهنجيءَ واڻيءَ سان ڳالهائي ٻڌائڻ. هن ٻوليءَ جو ڳالهائڻ انڪري ٻڌائيءَ جي پرشنتا کان مکت آهي.

”منهنجي ڀاشا ۾ جيئن شبد ۽ ويچار جي وچــــ ۾ ٻٽائي ڪانهي ليڪن استري ۽ پرش جي ٻٽائي بہ ڪانهي. استري ۽ پرش جي وچ ۾ تفاوت انهن جهو ويندو آهي جيئن نديءَ ۽ ساگر جي وچ ۾ آهي. پر ڇا اهو تفاوت نديءَ جي پاڻيءَ ۽ سمنڊ جي پاڻيءَ وچ ۾ ٻٽائي پيدا ڪري سگهندو؟

”منهنجا مترو، ٻڌو! جي توهان سندرتا جو آنند ان جي اڪائيءَ واري حقيقت کي ٽوڙڻ مروڙڻ کانسواءِ ٻي ماڻي سگهو ٿا تہ پوءِ ٻٽائيءَ کي هٽائڻ کان ڇرڪو ڇو ٿا؟ جيئن جو جل جيڪڏهن سوڻهن جا ڪيئي ڪنول پاڻ مان پيدا ڪري، توهالکي پيش ڪري تو تہ ان کان وڌيڪ وڻندڙ ٻي ڪهڙي چيز ٿي سگهندي؟

”مترو! مون هاڻي آئينو ڦٽو ڪري ڇڏيو آهي. منهنجي الڳ جيون جا عکس ان ڪري سرشٽيءَ جي سرووياپي جيون ۾ ملي هڪ ٿي ويا آهن. جيئن هوا جي زور ڪري اٿيل لهر، هوا جي شانت ٿيڻ سان ماٺيڻي پاڻيءَ ۾ ملي هڪ ٿي ويندي آهي ليڪن ٿي پنهنجن انهن لهرن روپي عڪسن کي آئيني سميت ترڪ ڪري، صاف جيون جل ۾ ملي، مان اُن سان هڪ ٿي ويو آهيان.

”جيئن لوڻ جو گڏيو پنهنجي الڳ ڪارڻ جو موهہ ڇڏي، ساگر جي جل ۾ پاڻکي جذب ڪري، اُن جي مها ڪارڻ جو هڪ حصو ٿيو وڃي ٿو، ليڪن مان بہ ”مان“ ۽ ”منهنجي“ جو مـــوهہ ڇڏي، شمبو- سمبوري (شـو- شڪتي، هستي- شڪتي، پرش- پرڪرتي) ۾ ماڻي ان سان هڪ ٿــي پيو

آهيان (١-١).

تُوري ۾ گيالديو جي اَپيؤ اَمرت جو تت اهو آهي. ان هوندي به مان ڄاڻان ٿو ته گيالديو کي ڪنهن به ”پاشا“ ۾، اڄوڪي مرائپ ۾ به، آزاد ڪرڻ ناممڪن آهي. هر لفظ کي ڪائي اهميت ڪانهي. اهميت آهي ته اُن کي، جنهنجو اظهار لفظ ڪن ٿا. گيالديو جيڪو ڪجهه چوڻ چاهيو آهي، ان جي جيڪڏهن هلڪي جهلڪ به جهٽي سگهجي ته مان سمجهان ٿو ته پليءَ پاڻ واريءَ زمين ۾ ٻج پوندو، جنهن مان ڪنهن ڏينهن ڪو الوڪڪ سڳنڌ وارو گل ڦٽي پوندو؛ بشرطيڪ ان کي انساني هستيءَ جي رت جو رنج نصيب ٿئي.

اها آهي اپيؤ امرت جي پهرئين اَڌياءَ جي جهلڪ. اهڙا ٻيا نو اَڌياءَ آهن، جنکي پڙهڻ کانپوءِ ئي گيالديو جي اَمر فلسفي کي ڪي قدر سمجهي سگهجيٿو. ايندڙ بابن ۾ مان لافاني اهميت وارن انهن باقي نون اَڌيائن جو ذڪر ڪندس.

البت اهو ياد رکڻ گهرجي ته هيءَ ٻي مثل وچها پنهنجي قسم جي هڪٽي اهڙي وچها آهي، جنهن ۾ ڪوتا، فلسفو ۽ زندگي اهڙيءَ ريت نه اپيؤ جي گهرائيءَ ۾ گڏجي مسجي ويا آهن، جو ان کي ڪنهن وچار جي مقرر رٿا سان جهٽڻ ڏکيو آهي. اهو چوڻ ته هيءَ به شنڪر جو ادويت فلسفو يا رامانج جو وششٽ ادويت يا ڪشميري وچار شاخا جو شؤ ادويت آهي يا لاڦت - ڀنهي فلسفو آهي اٿين جيئن ٽب پختو پڪڙي، ان ۾ ونهنجابل بار کي اَڇلائي ڇڏجي. اگر فلسفي جو ارٿ آهي ”ذاهب جو ڏانءُ“ يا ”گيان جو گر“ ته پوءِ گيالديو نه فيلسوف آهي ۽ نه گيان جو پندار. گيالديو آهي پريم جي مورلي، جيڪا پنهنجن ٽهلن سان انساني من لئي چانيل سنسڪاري جيون جي اولده هٽائي، اونداهي راهه کي ڪن پل جي لاءِ روشن ڪري ٿي. گيالديو جي جاڳ گهري ٿي

سنسڪاري بندڻ کان مڪتي ۽ اندر خواهه ٻاهر ”ڇا آهي“ جو گهرو احساس. اها مڪتي ٿڌهن ئي پراپت ٿي سگهيٿي جڏهن من سجاڳ رهي، سنساري پدارٿن کي پاڻ لاءِ چنچل نه ٿئي. گيالديو پنهنجي آخري اَڌياءَ ۾ آکي ٿو:

”حقيقت ۾ اسين پاڻ ئي سنسار آهيون. اسين ئي هرهنڌ چانيل ۽ هر شيءِ ۾ سمايل آهيون. اسين نه اچون ٿا، نه وڃون ٿا، نه ظاهر آهيون، نه لڪل. تنهن ڪري پاڻ بابت ڀاڻڪي ڇا ٻڌائيو يا سمجهائيو؛ ۽ جي چپ رهبو نه کهڙو ڪاروبار ٻيهجي ويندو؟ ان ڪري ٻولي ٻولي نه رهي آهي. آهي به، ناهي به. ان ڪري مون جيڪو ڪجهه چيو آهي سو ٻاٽيءَ ئي ليڪن ڪيڻ مثل آهي.“

هاڻي ٻڌايو ته هستيءَ جي ان الوکي حالت کي ڪهڙي وچار جي قالب يا ڪهڙي فلسفي جي رٿا ۾ پيش ڪجي يا ڪهڙن لفظن ۾ ان جو بيان ڪجي؟ ان ڪري اڇو نه، وچار جي ونهدواري طور طريقن، خيالن ۽ وشواسن کي ٿاڪ ٿي رکي، گيالديو کي شانتيءَ سان ٻڌون، ۽ پنهنجي آسپاس ٿيندڙ سڀ ڪجهه ڏسون، ۽ سجاڳ من سان ”اُن“ بابت ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪريون. اپيو امرت جي سڳنڌ سان واسجڻ جو اهو ئي هڪ طريقو آهي.

٧

انسان اَنيُؤ ۽ حقيقت

اَنيُؤ جو اڄ وڃڻ ۽ انسان جي حافظي تي ڇاپ ڇڏي وڃڻ، سو ڀلا امر ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟ جيڪو آهي ئي ڪٿي مگر سو اعراض جو پد ڪيئن ٿو پائي سگهي؟ اَنيُؤ، جيڪو ماضيءَ ۾ حافظي تي لڳي ويل ڇاپ تي مدار رکي ٿو، سو ڪيئن امر ٿيو؟ ۽ ماڻهو جيڪو ڀلا ناسوتي آهي، ان جو اَنيُو ڪيئن امر ٿيندو؟

اهڙي قسم جا ايڪ سوال من ۾ ڪيترا ٿي وڃن ٿا جڏهن گيالديو جي امرت اَنيُو سان ساڪيالڪار ٿئي ٿو. اهي سڀ سوال واجبي آهن ۽ وشيه سان واسطو رکن ٿا. گيالديو جيڪو ڪجهه چوي ٿو، ان جي اهميت کي صحيح سمجهڻ لاءِ اهي سڀ سوال جواب ٿا گهرن.

ڀرين ڳالهه، اها سمجهڻ گهرجي ته انهن سوالن جا جواب ڪونهن. من جيڪو اهي جواب طلبي ٿو، ڀرين ته ان کي ڏوهاريءَ جي ڪٽهڙي ۾ کڙو ڪري سندس ٻڌا ۽ آڏي ٻڌا ڪرڻ کپي، ۽ پوءِ ئي سندس اُن گهر تي ويچار ڪرڻ کپي. اهو لڳندو عجيب، پر گيالديو جو طريقو اهو ئي آهي، جنهن سان هو مسئلن کي حل ڪري ٿو ۽ انسان کي انهن سوالن ۽ سوال ڪندڙن جي اندرين سچائيءَ تائين پهچڻ ۾ مدد ڪري ٿو. تهه ۾ وڃبو ته ظاهر ٿي پوندو ته سوالن ۾ ئي جواب سمايا پيا آهن.

اکين سان انسان رنگ ۽ روپ ڏسي ٿو. ڪن سان

هو آواز ٻڌي ٿو ۽ جيئن ۽ جهڙيءَ طرح هو ڏسي ٻڌي، يا ڪي اثر کڻي ٿو تيئن ۽ تهڙيءَ طرح خوشي يا ڏک محسوس ڪري ٿو. حواس رستي سندس اهي حاصل ڪيل اَنيُو يا سکدائي آهن يا دکدائي. ٿي سگهي ٿو ته ڪن اَنيُون طرف هو اُداسين رهي ۽ اُن ڪري اُنهن اَنيُون جو مٿس ڪوئي اثر نه ٿئي، پر پوءِ به سڀني اَنيُون جو ڪو نه ڪو سنسڪاري اثر سندس حافظي تي پوي ٿو. حافظن جو اوزار سندس چيتنا تي قبضو ڪري، کيس حقيقي حالت کان ٻي حس ڪري ڇڏي ٿو. انسان جيڪي ڪجهه حواس ذريعي ڏسي، ٻڌي يا محسوس ڪري ٿو اُن کي هو ماضيءَ ۾ ٿيل پنهنجي حافظي تي سنسڪاري اثرن جي مالهت تي تسليم ڪري ٿو. جيڪو ڪجهه سندس اکين اڳيان وهي واپري ٿو اُن کي اوئين نٿو ڏسي بلڪ پراڻن سنسڪارن جي لحاظ کان ئي تسليم ڪري ٿو. ائين ڪندي هو نه صرف اُنهن پراڻن سنسڪارن جي دائري اندر جيئي ٿو، بلڪ خود به اُنهن سنسڪارن جي ئي اُپج بڻجي ٿو پوي. هو ڄڻ ته سنسڪار بڻجي ٿو وڃي. هو هستيءَ جي آڌار ۾ ڪرليءَ کان پري پئجي، من جي گهڙيل آڌار بدعتي ويچار کي اپنائي ٿو. ان طرح حقيقي انسان ڀاڻ کي ”آدرشي“ انسان بڻائي ٿو. حقيقت جي جڳهه افسانو وٺي ٿو ۽ اهو ئي افسانوي انسان جواب ٿو گهري اُنهن سوالن جا، جن جي سچائي اهو افسانوي انسان پنهنجن پراڻن سنسڪارن جي طور طريقن سان پرکيندو! خود حقيقت کي به حقيقت تي قبول پوڻ لاءِ اُن افسانوي آزمائش مان پار پوڻو پوندو، نه ته هيءَ انساني دنيا، خاص ڪري اُها ذهني طبقو، ”حقيقت“ کي حقيقت مڃڻ کان انڪار ڪندو!

گيالديو انسان جي اُن من گهڙت ميڙار کي ليسمت نابود

ڪري ٿو ڇڏي. هو ڪائي رعايت ڪانه ڪري پر ته سماج طور اڏيل ۽ ويچار لئي پلجندڙ مانيتائن ۾ اُن کي ڪيڏو به رليو حاصل ڇونه هجي. اُن پاڇي کي پاڙان پٽڻو پوندو، اگر انسان کي حقيقت سان ساڪيالڪار ٿيڻو آهي. جيڪو پاڻ کي اُنهن ويچارن جي چوديواريءَ مان آزاد ڪندو، اُن لاءِ ڪنهن سوال جو جواب اُئين باقي نه رهندو، جيئن پرڀات جي روشنيءَ سان رات جي اونده گم ٿي ويندي آهي.

انڪري مسئلو سوال جو نه پر سوال ڪندڙ جو آهي. سوال ڪندڙ کي سمجهڻ بنا جواب ڳولڻ، زندگيءَ جي مسئلن کي سلجهائڻ جي هٺ پٽ ڪرڻ، اُئين آهي، جيئن رڻ جي پٽ ۾ ڀٽڪڻ. سڀني مسئلن جو مول مسئلو ماڻهو پاڻ آهي. ماڻهو يعني "مان". اهو "آئون" يعني اهم ئي انسان ذات جو مسئلو آهي، ٻيا سڀ مسئلا اُن وڏيءَ بيماريءَ جون نڍيون علامتون آهن.

حقيقت اِها آهي ته انسان – تون ۽ مان – ماضيءَ ۾ پرايل اُنهن جي هڪ ڳنڍڙي آهي. آهي اُهو جي حافظي محفوظ رکيا آهن ۽ جن کي انسان ساهه سان سنڀاليندو رهي ٿو. آهي پراڻا اُهو اُنهن پسندين ۽ ناپسندين جي پيداوار آهن، جن کي ڪٺي انسان جمي ٿو. اُنهن پسندين ناپسندين ۾ ڪا معمولي ڦيرگهير ٿئي ٿي. باقي ڪجهه به تسليم ڪرڻ جو انسان جو ماڻ ماٺ، گهٽي پاڇي هر وقت اهو ساڳيو ئي رهيٿو. انسان "ڇا آهي" کي هستيءَ جي نج ۽ اصلي روپ ۾ ڏسڻ بدران اُن کي فقط ماضيءَ جي پنهنجن تهيل اکين سان جاچڻ، سمجهڻ جي ڪوشش ڪريون ٿا. مرت جاڻ جيئري جاڳندي نظاري جي جاءِ وٺي ٿي. انسان اِئين جاڻ جي شاهي راڪيت تان اُڀلجي پرم جي خلا ۾ ڀٽڪندو رهي ٿو، ۽ جيڪو حقيقي آهي اُن کي وساري پنهنجي اَهم پاوي

۽ سنسڪاري جيتنا سان جيئرو رهي ٿو.

انسان جو الهاس منجهيدي تڪر جو الهاس آهي. اهو ٽڪر آهي جاڻ ۽ سڄاڻ جي وچ ۾، حقيقي ۽ افسانويءَ جي وچ ۾، اصل ۽ ويچارن جي وچ ۾. "طبقن جي جنگ" نه، بلڪ اصل ۽ ويچارن جي وچ هلندڙ جنگ ئي انسان جو مول مسئلو آهي.

سڀ ويچار ڌارائون هڪ ئي محور تي بيٺل سڄاڻپ جا جدا جدا نمونا آهن، جيئن جي لهرن پنهنجيءَ گتيءَ سان سمنڊ سنبنڌ خير ڪو آهي. انڪري انسان جيستائين اِها پراڻي سڄاڻپ پاڻ نه پسندو ۽ پرکيندو، تيستائين سچ يعني ايشور سان ساڪيالڪار ٿي نه سگهندو ڇو ته سڄاڻپ هميشه معرفتي ٿيندي آهي جيڪا اڳ، محور ٿي چڪي آهي ۽ اُن ڪري اِها پراڻي ٿي چڪي آهي، مري چڪي آهي. ۽ ماضيءَ جي ماپ سان حال جي تڪ تور ڪرڻ نادانيءَ آهي.

گياندئو آسانڪي ٻڌائي ٿو ته اِها سڄاڻپ چئن چيزن جو جادوئي جوڙ آهي. آهي چار چيزون آهن – شبد، اوديا، اگيان ۽ گيان. ڏسون ته اُنهن چئني چيزن بابت گياندئو ڇا ٿو چوي، جيڪي انسان کي اُن "ڇا آهي" کان پري مڪ ڪن ٿيون.

شبد

شبد معنيٰ لفظ، يعني ٻولي جو سانسڪرتڪ سنڌ. ماڻهو ڳالهائيندڙ جانور آهي. اها ٻولي ئي آهي جيڪا انسان کي ٻين جيو پراڻين کان الڳ ڪري بيهاري ٿي. اها ٻولي ئي آهي جنهن انسان کي سماجڪ ڪان وڌيڪ سانسڪرتڪ ڪري ڇڏيو آهي. ٻولي نه هجي ها ته انسان پنهنجي جانوري ورثي کان پاڻ کي گهڻو ڪمت نه ڪري سگهي ها ۽ سانسڪرتڪ

جيئن ٿي جيڪو چاهي ها سو پاڻي سگهڻ جي قابليت حاصل نه ڪري سگهي ها. پر ماڻهو وساري ٿو ڇڏي ته ڀاشا جا ٻه قسم آهن. هڪ لبج ڀاشا ۽ ٻي وچار ڀاشا. ڀاشا جي ڪري ئي مان چئي سگهان ٿو "مان آهيان" ۽ ان جي ڪري ئي پنهنجي لبج سوروپ کان واقف ٿيان ٿو. پر ساڳئي وقت اها مونکي "مان" کانسواءِ ٻيو ڪجهه ٿيڻ کان روڪي به ٿي. اها روڪ منهنجي من جي وچارن کي پنهنجي اثر هيٺ نٿي آڻي. اها پوئين حالت آهي وچار-استثي، جيڪا "اصل" جي هستيوادي حقيقت هجڻ جي دعوي نٿي ڪري سگهي. هستيءَ جي سدا بدلجندڙ حالت کي سمجهڻ لاءِ اهو وچار وسيلو نه آهي. پر "لبج" جي ڄاڻ ئي ضروري ۽ ڪارگر آهي. وچاروريتي به ڪارگر وسيلو ٿي سگهي ٿي، بشرطيڪ اها ڳالهه ڌيان ۾ رکيل هجي ته لفظ ۽ ان ۾ سمايل وچار، پاڻ ۾ اها اصل چيز هرگز نه آهن، بلڪ ان جي باري ۾ ڪجهه چوڻ ۽ اُن کي پاڻڻ جو فقط وسيلو ئي آهن. اُنهن وسيلن کي "اصل" جي جاءِ تي نه وهارڻ کپي. انسان هميشه ائين ڪرڻ کان ڪيٻائي ٿو. هو سولو طريقو اپنائي ٿو ۽ پنهنجين خواهشن کي پورو ڪري ٿو. اِهي خواهشون شخصي چاهت ۽ نفرت جي پيدائش آهن ۽ اڪري اُهن جو اُصلي چيتنا سان ڪوئي واسطو ڪونهي. ائين ڪندي اِنسان پاڻ کي "اُصل" کان الڳ ڪندي "وچاريل" سان پنهنجو رشتو رکيٿو ۽ اُن سان ئي پنهنجو سوروپ سڃاڻندو رهيٿو. اِها سڃاڻپ (ورتي سروپيا) سوروپ کي ٽوڙي موڙي اُهڙو ڪري ٿي ڇڏي جو اِنسان پنهنجي لبج روپ لاءِ اوپرو ٿي پوي ٿو. انسان ائين ئي جمن ٿا، جيون گهارين ٿا ۽ مري وڃن ٿا ۽ پڇاڙيءَ تائين پنهنجي اُصليت بابت ڪجهه نٿا ڄاڻن. عيش عشرت، آرام ۽ سلامتيءَ جي لاءِ ٻڪ ٻوڙ ۾ هو پنهنجو خواه

پڻ جو لبج روپ بگاڙي برباد ڪن ٿا. اڪري اِنسان جي پرالبڌ ٿي زندگيءَ جو نه پر موت جو قبضو رهيٿو.

گياندبو چوي ٿو:

"شبد جي اهميت کان انڪاري ٿيڻ نٿو سگهجي. لفظ آواز جو آڌار آهي. لفظ کانسواءِ آواز لڏائڪو آهي. لفظ سان ئي اِنسان نراڪار کي آڪار ڏيئي سگهيٿو. جيئن آئينو انسان کي عڪس ڏيکاري ٿو تيئن لفظ نراڪار کي آڪار ڏين ٿا. فرق اِهو آهي ته آئينو اُصل اُتي جو اُتي ۽ هوبهو ڏيکاري ٿو ۽ شبد اُهو ٻڌائين ٿا جيڪو اُصل جو اُصلي روپ ناهي. شبد فقط اهوئي ٻڌائي سگهيٿو جو اڳ ۾ ٿي چڪو آهي. شبد جي شڪتي ماضيءَ جي يادگيريءَ تائين محدود آهي. شبد انسان لاءِ يادگيريءَ جي وڏي سوغات آهي. پر يادگيري سدائين ماضيءَ جي ٿيندي آهي ۽ ماضي گذري ويل آهي. ان هوندي به ياد اِهو ڀرم پيدا ڪندي آهي ته جيڪو ڪجهه اُسانکي اڳي رهي آهي سو اُهوڪو آهي، زنده ۽ موجود آهي؛ اُن آسماني ڳل جيان، جنهنجو ڪوئي وجود ڪونهي. ۽ اُهو ئي وجود ڳل اُن سڄيءَ هستيءَ جي جاءِ وٺندو آهي، جنهنجي سڃاڻپ اسان شبد جي معرفت ڪرڻ چاهيندا آهيون. اُهو اسانجي اندر اُن "ڏسندڙ" جي جاءِ وٺندو آهي، جنهن کي شبد هستيءَ جي اوچ آسمان تان لاهي ڦٽو ڪيو آهي ۽ اُن ڪانپوءِ اُهو "ڏسندڙ" يعني انسان جو لبج ۽ اُصل، نه پر اهو شبد ئي اسانکي ٻڌائيندو آهي ته ڇا اُصل آهي، ڇا اُصل ناهي ۽ اسانکي ڇا ڪرڻ گهرجي ۽ ڇا نه. ائين انسان جون اکيون ۽ سچ ڏسڻ جي سُوجهي انسان کان کسي، اهو شبد ئي اسانجي اونداهي جيون جي مشعال بڻجي پوئيٿو. شبد ئي انسان لاءِ قانون بڻجي پوي ٿو ۽ اسانکي پنڌن کان

مڪت ڪرائڻ جو مڪر ڪندو رهيو. ۽ جڏهن به ڪو مونجهارو پيدا ٿيو، جيئن اڪثر ٿيو، ته شبد انسان جي مدد لاءِ اڳيان وڌي آيو. شبد جو جادو انسان کي هن جو غلام بڻائي ڇڏي ٿو. انسان جي نظر کان حقيقت يا اصليت کي اوجهل ڪري انهن ناموجود کي موجود ۽ غير حقيقي کي حقيقي بڻائي، اهو شبد انسان کي اوديا يعني ڀرم جي سنسار جو قيدي بڻائي ڇڏي ٿو. اوديا جي لساني جو مطلب آهي جو نه آهي (ود = ڄاڻڻ؛ اَ = نه) مگر شبد جو جادو انسان کي ان حقيقت کان اڻڄاڻ بڻائي رکي ٿو. شبد ۽ اوديا ٻئي گڏجي، انساني سماج جي غير حقيقي تتون کي اهڙي ته اهميت عطا ڪن ٿا، جو جيڪو اصلي ۽ حقيقي آهي ان جي اهميت صفا گهٽجي ٿي، نه جهڙي وڃي رهي ٿي.

”انسان آهي شو يعني ذات، جيڪو شرير يعني مرت چيز سان ٻڌل آهي. پر شبد اچي اعلان ڪري ٿو ته انسان ئي آتما آهي؛ ۽ شبد ۾ اهڙو ڪو جادو آهي جو انسان پنهنجي اهو وشواس ڪري ٿو وٺي ته پنهنجي پرماتما يعني آتما، جيڪو سندس سچو سوروپ آهي، ان سان سندس مڪاميلو ٿي ويو آهي. آتم گيان يعني پنهنجي وجود جي صحيح سڃاڻپ، انهن شبد جي لاءِ راند ٻڻجي پوي ٿي. شبد ڇاڪاڻ جو اصل چيز نه آهي، ان ڪري انسان ۾ پوڻ، ماڻڻ يا سڀ ڪجهه ڀياڳڻ جون ورونڌي ڀاوناڻون جاڳائيندو، جنهنجو نتيجو آهي تڪرار ۽ مونجهارو. ان ورڌي شبد اچي پرگهٽ ٿيو ۽ انسان کي تڪرار ۽ مونجهاري مان ٻاهر اڪارڻ جو مڪر ڪري ٿو. شبد سدائين آتم گيان جي راز سلڻ جي دعويدار آهي ڪري ٿو. اڪري ٿي ته شبد جو ايڏو مان ٿيو آهي. انهن، ان طرح شبد سڀ ڪجهه ٻڻجي پيو آهي. پر اهو غلط آهي. شبد جي شڪتي صرف اها آهي جو اهو

انسان کي گذري ويل ۽ مرت ٿيل ماضي ياد ڏياري ٿو. جيڪو حقيقي آهي اڄ به وجود ۾ آهي، ان سان سمبنڌ جوڙڻ ۾ شبد انسان جي ڪا به مدد نٿو ڪري. شبد انسان کي هستيءَ جو سچو سوروپ حاصل ڪرڻ ۾ ڪا به مدد نٿو ڪري.
(الف-٦، ١ کان ١٨ صفحن جو سار)

اوديا

اوديا آهي شبد سان پيدا ٿيل چيتنا. اوديا معنيٰ جهالت ناهي، جيئن اڪثر سمجهيو ويندو آهي. اوديا به هڪ چيتنا آهي پر الٽي سلٽي آهي ۽ شبد جي زور تي انساني جيون کي پنهنجي اڻاهه طاقت سان وس ۾ رکي ويٺي آهي. حقيقت ۾ آتما يعني هستيءَ جو سوروپ ڪو ڪجهه ناهي پر ڪڏهن نه مرندڙ آتم چيتنا (سوَشم ويديتا) آهي. اوءِ شبد جو مونجهارو بوجهه برداشت نٿي ڪري. آتم چيتنا پاڻ کان پاڻ ئي روشن آهي، ان کي شبدن جي درڪار ڪانهي. يادگيري يا وسمر ماضيءَ جي ڪنهن اَنيو سان واسطو رکن ٿيون. اهو حقيقت (وستو) سان ڪوئي واسطو ڪونهي، ڇو نه حقيقت اڄ به آهي، هميشه هتي ئي موجود آهي ۽ زندگيءَ کي نئين رچنا لاءِ امنگ ۽ آسرو ڏيندي رهي ٿي.

گيانديو چوي ٿو:

”ڪوئي پاڻ کي وساري ۽ ياد ڪري ڪيئن ٿو سگهي؟ زبان پنهنجو ذائقو پاڻ ڪيئن ٿي وٺي سگهي؟ جيڪو سدا سڃاڻپ آهي سو سمهي ڪيئن ٿو سگهي؟ هن جي سڃاڻپ، پاڻ کي ننڊ جي اثر کان اڄي ڪرڻ جي ڪوشش ناهي. اها آتم جو اَلوٽ انگ آهي ۽ مڃهس ئي سمايل آهي. يادگيريءَ ۽ وسمر جي، آتم چيتنا پاڻل انسان وٽ ڪا جاءِ ڪانهي. ان ڪري آتم گيان جي کيتر ۾ شبد کي ڪا به اهميت ڪانهي.

"اوديا جيڪا شبد مان پيدا ٿئي ٿي، اُن جو آتما يعني هستيءَ جي سروپ سان ڪوئي سنبنڌ ڪونهي. ائين چوڻ ته شبد سان اوديا کي ناس ڪري سگهجي ٿو، يا جڏهن اوديا شبد سان ناس ٿئي ٿي، تڏهن ئي آتم گيان جو نور نظر اچي ٿو، لسوري چرپٽ آهي. اهو ائين آهي جيئن چئجي ته سج کي اُفق کان اڀرڻ لاءِ رات جو اونداهو ناس ڪرڻو پوندو. ڪهڙي نه واهيات ڳالهه! سج نه ڪڏهن اڀري ٿو، نه لهي ٿو. اهو نه اُنڌڪار ڏسي ٿو، اُن کي دفع ڪرڻ نه دور رهيو. پاڻ کان پاڻ روشن سج ته حقيقي سنسار ۾ هردم حاضر آهي. ساڳيءَ طرح ائين چوڻ ته اوديا آهي ۽ آتم گيان پائڻ لاءِ اُن کي شبد جي شڪتيءَ سان مارڻو آهي، بلڪل واهيات ڳالهه آهي. آتما کي پاڻ ڏانهن پهچڻ لاءِ ڪجهه نه ڪرڻو آهي.

"اوديا سڀني عورت جي اولاد جيان آهي. منطق جي ڪٺي تلوار به ان کي چيري ڦاڙي نٿي سگهي. اهو چوڻ ته اوديا شبد ۾ ظاهر نه ٿي ڪري سگهجي، (ويدانتين جي چوڻ موجب اها الرواچيه آهي) ائين آهي جيئن چئجي ته ناموجود پنهنجي موجودگيءَ کي گم ڪري سگهي ٿو. اوديا جنهن جو حقيقي وجود ئي ڪونهي سا اهڙي دعوي ڪيئن ٿي ڪري سگهي؟ ٿانءُ يا پرڻ جيڪو نٿو ڏسجي، اُن کي جڏهن سامهون رکبو ته ئي ڏسي سگهبو. پر بي وجود اوديا جيڪا ڏسڻ ۾ نٿي اچي، اُن کي ڏسڻ لاءِ سامهون ڇا رکجي؟ اوديا جو وناش ڪرڻ جي ڳالهه (جيئن ويدانتي ڪن ٿا) ائين آهي جيئن آسمان جي ڪل لاهڻ يا ٻڪريءَ جي ڳچيءَ وٽان لڙڪندڙ ماس جي ٿيلهين کي ٿڻ سمجهي اُنهن مان کير ڪڍڻ جي ڪوشش ڪرڻ. انسان اهڙين اجاين واهيات ڪوششن ۾ گهڻو ئي پاڻ ڀتوڙيو آهي. هاڻي انسان

کي صاف سمجهڻ گهرجي ته اوديا شبد لئي بيڪل هڪ وشواس آهي، يعني فقط هڪ ويچار جي اسٿتي آهي، جنهنجو حقيقي دنيا ۾ ڪو وجود ئي ڪونهي. تنهن ڪري آتم گيان پائڻ لاءِ اوديا کي ناس ڪرڻ جي ڳالهه ڪرڻ وارا حقيقت ۾ ناموجود کي موجود سمجهي، ناس ڪرڻ جي ڳالهه ٿا ڪن."

گياندو جي چوڻ موجب آتم گيان آهي اُن کي پسڻ، "جيڪو هميشه آهي" (اُستا جي آسي). آتم گيان آهي جيڪو ڪجهه اسانجي شبد ئي بدل جيئنا انسان اڳيان ماڻداڻ منڊي ٿي، ان جي بيوقوفي پائڻ. آتم گيان آهي اهو ڏسڻ ته اسانجي آزاد سوجهيءَ لئي شبد ۽ روايت جي بوجهه ۽ سنسڪاري سمجهه جا ڪوڙا ڪڪر ڇانيا پيا آهن. هن سنسڪاري سمجهه جي چوديواريءَ کان ٻاهر نڪرڻ جي همت ڪري ڏسو ته "ڇا آهي". ۽ جنهن ويل توهان ائين ڪري سگهندئو، اُن ويل پاڻکي "حقيقت جو نور" (وستو-پرڀا) پسندا پائيندا.

حقيقت جي جاڻ تڏهن ئي ممڪن آهي، جڏهن انسان جي ديد هوائي ويچارن جي ڌنڌ کان آجي هجي ۽ انسان پنهنجي انهن کي ائين ڏسون، جيئن آهي آهن. انسان "ڇا آهي" کي پنهنجي انهن معرفت ڏسڻ جا آدي آهيون. ماڻهوءَ جو ماڻهو انهن انهن جي پراڻن عڪس يعني تضادن ۽ مونجهارن ۾ بدل ٿو رهي. انساني دنيا جو سمورو سماجي سوتر انهن تضادن ۽ مونجهارن جو ئي نتيجو آهي. ان ڪري ئي سندس سنسار ڪڏهن نه ختم ٿيندڙ جهيڙي ۽ مصيبت جو سنسار آهي.

اُپاءُ ڪهڙو آهي؟ هڪ ئي اُپاءُ آهي آتم گيان جي واقف ٿيڻ. جنهن لاءِ ٻه چيزون درڪار آهن: (۱) "آتم" کي سنسڪاري جيئنا جو شڪار سمجهڻ ۽ (۲) اُن سنسڪاري

چيتنا جي قيدخاني مان ٻاهر نڪرڻ. جڏهن انهن ٽنهي ٽن وچارن جي سطح تي نه پر حقيقت ۾، تڏهن ڇا ٿو ٿئي؟ تڏهن "آتم" کي سندس هستيءَ جي اصليت ۾ پسڻ ۽ پاڻ کان سواءِ ٻيو ڪجهه نٿو رهي. پر سوال آهي ته آتم ڪيئن پاڻ کي پاڻ ڏسي، پنهنجي اندرين سچائيءَ کي سمجهي سگهندو؟

گيانديو چوي ٿو:

"اهو ناممڪن آهي ته اکيون پنهنجو پاڻ کي ڏسن؛ يا زبان پنهنجو ذائقو محسوس ڪري؛ يا جاڳيل کي جاڳائجي. آتما يعني اساڻي هستيءَ جو سوروپ، پڻ ائين ئي آهي. هو پاڻ کي ڏسي نٿو سگهي جيئن اکيون پاڻ کي ڏسي نٿيون سگهن. اکين جيان هو به پنهنجو پاڻ ئي ڏسڻ جي سوجهي آهي. هو اندر يا ٻاهر "پاڻ" کي ئي پسي ٿو. اهو جو پاڻ پڻ گيان آهي سو گيان کي پاڻ کان الڳ ڪري ڪيئن ٿو اپنائي سگهي؟ آتما يعني اساڻي هستيءَ جو سوروپ پاڻ ئي هستي - گيان - آنند، آهي. اهي شبد به ان تائين پهچي يا ان کي ڇهي نٿا سگهن. آتما کي پنهنجي ان جيون - گيان - آنند واري حقيقت هئڻ لاءِ ڪنهن ثابتي ڏيڻ جي ضرورت ڪانهي. آتما جيڪا آهي ۽ جيئن آهي، پاڻ کان سواءِ نه ڪنهن کان ڪجهه وٺي ٿي، نه ڪنهن کي ڪجهه ڏئي ٿي.

"شبد آتما کي ڇا ٿو ڏيئي سگهي؟ شبد آهي ائين جيئن ڏينهن جو ڏيئو اَندڪار مٽائڻ ۽ ٻپهريءَ جي سج کي روشني ڏيڻ جي دعويٰ ڪري. ائين وسهڻ ئي آهي سنسار کي وناشڪاري ٻوليءَ ۾ ٻوڙي ڇڏڻ.

"شبد جي سمجهاڻي ائين آهي جيئن ڪنوار کي جهنگل جو چنبيل ڇتو. شبد جي اها اصليت جاڻڻ آهي پاڻ کي لفظي ٻوليءَ کان آجو ڪرڻ ۽ صاف آڪاس هيٺان پسار

ڪرڻ." (الف-٦، ١٠٢-١٠٣)

شبد ۽ شبد جي پيدا ڪيل اوديا يا سنسڪاري چيتنا کان مڪتي پائڻ کان پوءِ ئي ان حقيقت سان ساڪشاتڪار ٿئي ٿو، جيڪا پل ۾ ظاهر ٿئي ٿي، پل ۾ اوجهل ٿئي ٿي. ان وقت اگيان يعني اوديا جو احساس ٽٽي ٿو. هيءَ پرڪاش ۽ اونداهي، گيان ۽ اگيان جي راند چڱيءَ طرح سمجهڻي آهي انهيءَ کان اڳ، جو پنهنجي سوروپ واري "حقيقت جي نور" يعني وستو پرڀا کي ڏسي سگهجي. ايندڙ اڌيائن ۾ ڏسنداسين ته گيانديو ان پرڪاش ۽ اونداهي جي راند بابت ڇا ٿو چوي.

انيو جيڪو ان اوديا جي ڇپ ۾ ڦاسي پيو آهي ۽ جنهنجي شڪتي گهٽجي موت حالت کي پهتي آهي، سو ڪڏهن به ٻڌي پوي ٿو ۽ قلبي قولي امر انيو ٿئي ٿو.

گيانديو چوي ٿو:

"نوراني حقيقت جي مهر جو ميڻهن ئي اوديا جي ڇپ-ل کي اٿاهه آتم گيان ۾ تبديل ڪري ڇڏي ٿو ۽ ائين امر انيو جو ڪل ٽٽي پوي ٿو." (الف-٢-١٤)

۸

گيان، اگيان ۽ حقيقت

گيان ڇا آهي؟ اَگيان ڇا آهي؟ ۽ حقيقت ڇا آهي؟ ٽنهي سوالن جو جواب ٻين سوالن جي جوابن تي مدار ٿو رکي. گيان اگيان کان سواءِ حقيقت جي جاچ پڙتال نه ٿي ڪري سگهجي.

تون ۽ مان انسان طور اهي سوال اُٿاريون ٿا. پر رواجي طرح اسان مان گهڻا اهي سوال اُٿارڻ ضروري نه سمجهندا آهن. جانور سوال نه اُٿاريندا آهن. اهي بس جيئندا آهن ۽ مري ويندا آهن، ايندا آهن ۽ هليا ويندا آهن. اسان مان گهڻا ماڻهو گهڻي ڀاڱي جانور ئي آهن. گهڻا انهن ئي جانور جيان جيئندا آهن ۽ مري ويندا آهن. پر جنهن مهل اسان اهي بنيادي سوال اُٿارڻ شروع ڪريون ٿا ۽ اُن جاچ ۾ پنهنجي هستيءَ جي مڪمل آزاديءَ سان شريڪ ٿيون ٿا، اُن مهل ئي اسان پنهنجي جهولي جانوري ۽ سماجي ورثي کان الڳ ٿيون ٿا ۽ سچا انسان بڻجون ٿا.

ليڪن سوال اُٿارڻ هڪ ڳالهه آهي ۽ سوال جو صحيح جواب ڳولهي لهڻ، ٻي ڳالهه آهي. سوال ۽ جواب ٻئي ئي سگهيٽو نه غير حقيقي هجن ۽ انساني جيئڻ ۽ مرڻ ۽ هـن دک سک واري دنيا سان واسطو رکندڙ ئـي نه هجن. جي ائين آهي نه ٻوءِ اهي نـه سوال آهن نه جواب، فقط هڪ ولڊو آهن. اِها ٻ ڀانءِ تـه هڪ جانوريت آهي، جيڪا انسانيت جو نقاب اوڍيل آهي. جيڪڏهن سچا انسان آهيون

نه سوال ٻ اهي هئڻ گهرجن، جن جو اسان جي انسان جيان، جيئڻ مرڻ سان گهرو واسطو هئڻ گهرجي ۽ نه جانور جيان جيئڻ مرڻ سان. سوال انساني هجن ان لاءِ ضروري آهي ته منجهن انساني منزل مقصود جي اهميت هجي، جيڪا غير انساني جنسن کان ڀِن هجي. ان ڪري صحيح سوال آهي پاڻ کان پڇڻ ته مان جو انسان آهيان، اُن جي صحيح منزل ڪهڙي آهي؟ ۽ اُن کان پوءِ ٻيو صحيح سوال آهي ته ڇا اُن بنيادي سوال جو ڪوئي تسلي بخش جواب ٿي سگهيٽو؟ مون کان سواءِ ڪو ٻيو منهنجي اُن سوال جـو جواب ڏئي سگهيٽو؟ اهو ”ٻيو“ ”مان“ ٿي نٿو سگهي. ۽ اُن بنيادي سوال جا ٻين وٽان آيل جواب قبولڻ آهي پنهنجو سوروپ وڃائي پاڻ کي لڪمو ”ڪجهه نه“ بڻائڻ. اُن ڪجهه نه جو انساني منزل مقصود سان ڪوئي واسطو ڪونهي ڇو ته منهنجي سوروپي هستيءَ جو خالمو انساني منزل مقصود جو خالمو آهي.

اڄو ته هر انسان جي هستيءَ جي سوروپ کي سڏيون آتما. اِهو نالو هڪ سچائيءَ جي نشاني آهي جنهن حسابـن ۾ ”الف“ يا ”ب“. هاڻي پنهنجي جيئڻ جي سمُوري طريقي جي گهري جاچ پڙتال ڪري ڏسڻو آهي ته اِها نشاني يعني آتما ڇا لاءِ آهي؟ انسان جي منزل مقصود ڇا آهي؟ گياندو پنهنجي امر رچنا ”اپيو امرت“ جي سٽين ۽ انهن اُڌيـاءِ ۾ اهائي جاچ ڪئي آهي. اهو ياد رکڻ گهرجي تـه اها گڏيل جاچ ليستائين ٿي نه سگهندي جيستائين انسان پاڻ کي شبد ۽ اوديا جي قيدخاني مان ٻاهر نـه ڪڍيو آهي. انهن ٻنهي عناصرن، سندن سڀاون ۽ سيمائن جن سان اهي انساني مـن تي اندران ڇاهي ٻاهران قبضو ڪن ٿـا، جـي اوگهڙ ڪرڻ کان سواءِ ئي گياندو ٻاڻ سچائيءَ جي سفر تي آسهي ٿو ۽

انهن اهو اهم سوال اُٿاريو ته: مان سچ پچ ڇا ڄاڻان؟ ڄاڻڻ ۽ ڄاڻڻ سان منهنجو مطلب ڇا آهي؟ اگر مان ڪجهه ڄاڻان ٿو يا نٿو ڄاڻان ته مون لاءِ ۽ منهنجي جيئڻ ۽ مرڻ لاءِ ڪهڙو فرق ٿو پوي؟ مان ڪيئن ٿو يقين سان چئي سگهان ته جيڪو ڪجهه مان سمجهان ٿو ته "مان ڄاڻان" سوئي صحيح يا سچو گيان آهي؟ ڇا حقيقت، گيان ۽ اگيان جي ظاهر ظهور ۽ پاڳائپ کان ٻاهر آهي؟

هنن سوالن جا خاطر خواهه جواب ڏئي نٿا سگهجن. مگر اهميت جوابن جي نه، سوالن جي آهي. جيڪو ڪجهه وهي واپري ٿو اُن جو احساس ڏارڻ، ۽ جيڪو جيون اسين گهاريون ٿا، اُن جي ڇاڇڻ پرکڻ، اهميت انهيءَ جي ئي آهي، جيئن گياندیو چوي ٿو:

"اُن انسان لاءِ لاشڪ اهي سوال اُٿن ٿا جنهن سنسڪاري چيتنا ۽ اهم پاوي آدمن کان پاڻ ڇڏايو آهي. اهائي سنسڪاري سمجهه ڪٿي انسان جي ڄمڻ ٿيو ۽ مري وڃي ٿو جيستائين ڪ اهڙو ڪجهه ٿو ٿئي، جنهنجي ڪري هو پنهنجي ماضيءَ کان پنهنجو پاڻ آزاد ڪري. جڏهن اهڙو ڪجهه ٿئي ٿو، شايد گياندیو جي شبد ۽ اوديا جي ٻڌڻ جهڙو، تڏهن اسانجي سموري هستي اُن مڪمل ڄاڻ جي سنهي سوڌ سان ٻڌجي وڃي ٿي ۽ اسان سمجهڻ چاهيون ٿا ته اسان ۾ اندر ۽ اسان کان ٻاهر "ڇا آهي" ۽ اُن وقت اسان کي اُن ڄاڻ کان سواءِ ٻي ڪابه چيز مٺي نٿي پاسي. اسين ته پنهن جيان، جيون فقط جيئري رهڻ لاءِ گهاري سگهون ٿا پر انهن ڪندي ۽ اسين پنهن انسانن سان ولڙون ورهايون ٿا ۽ پاڻ کي فقط ضرورتن ڏانهن محدود رکون ٿا ۽ ضرورتن کي لالچون ٻڌجڻ نٿا ڏيون. اهو ان ڪري ٿئي ٿو جو اسان جو مکيه واسطو آهي پاڻ پڇاڻڻ سان ۽ نه لاڳاپي مطلبن جي پورائيءَ

سان. حقيقت ۾ اهي لاڳاپي پاڙيائون ٿي اسان جي اُن ڄاڻ جي وشيه آهن. پنهن سان ساڳيائي حاصل ڪرڻ نه، پر پاڻ لوچڻ ئي اسان جو هڪ مکيه ڪم ٿي پوي ٿو. اُن ڄاڻ جي حالت ۾ پاڻ کي وڃڻ کان سواءِ، گيان ۽ اگيان جي سوالن کي ڪائي معنيٰ ناهي. گياندیو جي لفظن ۾ ته اهو آهي سنڍ عورت جي پٽ جي شاديءَ جو جشن يا ڪاٺ جي گهوڙن تي سوار ٿي سڄي ٻڌي لڙائي لڙڻ! اهو سڀ ڌيان ۾ رکي، اچو ته گياندیو کي ٻڌون ته اگيان ۽ گيان جي باري ۾ هو ڇا ٿو آکي؟

گياندیو چوي ٿو:

"پهريائين اچو ته آگيان جي ڄاڻ پڙتال ڪريون. اُن ڄاڻ مان اَسان کي پتو پوندو ته آگيان ۽ گيان ٻئي غير حقيقي آهن." (الف - ٧ - ٧)

هي پڙڏائي شايد گهڻن جي دلين ۾ ڏڪو پيدا ڪري. جيڪڏهن گيان ۽ آگيان فقط شبد يا ويچار ئي آهن جيئن گياندیو چوي ٿو، ۽ ان ڪري غير حقيقي آهن ته پوءِ باقي هن ڄاڻ لاءِ رهيئي ڇا ٿو؟

رهيل هستيءَ جو سروپ - ٽنهنجو ۽ منهنجو، تون ۽ مان پاڻ سڃاڻندڙ هستيون آهيون. اَسان کي ڄاڻ آهي ته اَسان جو وجود آهي. اَسان خود کان خواهه دنيا کان واقف آهيون انهن جيئن پيئي هڪ ٻئي سان واسطو رکن ٿا. اِها ڄڃهارت جڏهن ساڀون اچي ٿي تڏهن چئون ٿا، "مان ان ڄڃهارت کي سمجهي نٿو سگهان يا حقيقت نٿو ڄاڻان." ان مان ظاهر آهي ته آگيان گيان سان گڏ رهيو. اَسان اُن کي بنا ڄاڻ جوچ جي قبول ڪريون ٿا. اِهو نٿا پڇون، "اِهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟ روشني ۽ اونده گڏ ڪيئن ٿيون رهي سگهن؟" صحيح خود - ڄاڻ جي اِهائي مول ڳالهه آهي.

گيالديو چوي ٿو:
”جيڪڏهن گيان نہ ڄاڻي اُتي تہ، اسان کي اگيان جي پيت ٿي نہ پوي.
”ڪڙڪيئتي ڄيان اگيان اولده جو سهارو وٺي ٿمڪي ٿو. جيئن سپني کي اهميت تڏهن آهي جڏهن اسين اڃ ننڊ ۾ هجون يا اولده کي اهميت تڏهن آهي جڏهن اسين اُن سان گهيرجي وڃون، تيئن اگيان کي بہ تڏهن ئي اهميت ملي ٿي جڏهن اسين اولده ۾ آهيون.
”اولده ۾ اگيان جي اهميت ڪاٺ جي گهوڙن جيان آهي، جن جي مدد سان سچي لڙائي اڙي نٿي سگهجي. يا اِها اٽين آهي جيئن جادوءَ جي زور سان پيدا ڪيل ٻُڪطا جن سان اِنساني شريو سينگارجي نٿو سگهجي.
”اگيان آهي ٻاڻ-سڃاڻندڙ آتما جي مٿان ڪجهہ اُچلائڻ، جنهنجو اُن تي ڪوئي اثر نٿو ٿئي. ڇالاءِ ڪي ڪيئن رچ پيدا ڪري سگهندي؟ اگيان ۾ نہ اِها بہ شڪتي ڪانهي جو ڇل يـا ڀرم پيدا ڪري سگهي، اهو حقيقت تي ڪهڙو اثر ڪندي؟
”۽ گيان ڇا آهي؟ جيسيتائين اهو اگيان کان پري آهي ٻوءِ بہ جڏهن ٻئي مان ڪنهن جي بہ سامهون ٿيو تہ ڪوئي ڇڻي نہ سگهندو تہ سندس مهانتا ڪنهن سان اٽڪيل آهي، گيان سان يـا اگيان سان؟ ان ڪري ٿـي گيان کي اگيان کان وڌيڪ اهميت ڪانهي. ٻئي سدا ذلده ۽ لرزندڙ حقيقت تي اثر ڪرڻ کان قاصر آهن.“ (الف-٧-١-٦)
هي پڌرايون ٽپرس ۾ وجهندڙ آهن. اسان ان وشواس جا آدي آهيون تہ گيان شڪتي آهي.
ليڪن اسان ڪڏهن ٻاڻ کان اِهو نہ پڇيو آهي تہ شڪتي ڇا لاءِ؟ ٻين کي تابع ڪرڻ لاءِ؟ جيڪڏهن شڪتي قدرت يا

اِنسان کي تابع ڪرڻ يا نيچو ڏيکارڻ لاءِ آهي، تہ ٻوءِ گيان شڪتي ڪيئن ٿيو؟ گيان تہ آهي ڏاهپ ۽ اِنسان ذات لاءِ پيار!
”اسان تي ماضيءَ يـا سنسڪار جو اهڙو تہ اثر آهي جو اسان پنهنجو اِهو عقل بہ کوهي چڪا آهيون جنهن سان شڪتي، گيان ۽ اگيان جي شبدن جو مطلب سمجهون. اسان اُن حقيقتي ”ڇا آهي“ کان اهڙو تہ بي حس ٿي ويا آهيون جو شڪتيءَ جي اُن ڏهڪاءُ کي نٿا ڏسون، جنهن سان اوءِ قدرت ۽ ماڻهن تي حڪم ٿي هلائي. قدرت تي قبضي ڪرڻ جي اُن هوس ٿي سنسار جي واتاورڻ کي اهڙو تہ زهريلو ڪري ڇڏيو آهي جو اِنسان جو هن ڌرتيءَ تي جيئڻ ئي جنجال بڻجي پيو آهي. ۽ انسان تي، شڪتيءَ جي زور تي حڪمراني ڪندي، اسان انسان ذات جي گهٽائيءَ کي اهڙا روبت بڻائي ڇڏيو آهي جيڪي ٻنهي وديا جي ٻي قياس حڪمن جا پابند بڻجي پيا آهن. اهڙي قدر جو انسان جيڪو شايد سڄي ڪائنات ۾ ٻاڻ سڃاڻندڙ هڪ ئي هستي آهي، اهو شڪتيءَ جي اُن آنڌاڌنڌ ڊوڙ ۾ پنهنجو سروپ وڃائي چڪو آهي. ۽ اسان اهڙا تہ انڌا ٿي چڪا آهيون جو شڪتيءَ جي اُن گيان سان برابري ٿا ڪريون، جيڪو ٻاڻڪي ناس ڪرڻ تي پنهنجي منزل مقصود ٿو سمجهي.
”جيڪي ماڻهوءَ جي اُن ”تواريخي حاصلات“ کي سندس لسوري ڇسپائي سمجهن ٿا ۽ اُن هيبتناڪ حالت مان نڪرڻ جو ڪو رستو ڳولهڻ جي ڪوشش ڪندا، آهيءِ اُن رچنائمڪ سولهن جو گيالديو جي لفظن معرفت ديدار ڪري سگهندا.
گيالديو ٻڌائي ٿو تہ آتما پنهنجو ٻاڻ سڃاڻي ٿي. ۽ اهو پنهنجي- ڄاڻ اُنهن کان الڳ آهي جنهڪي انسان جي سنسڪاري ٻڌي گيان يا اگيان سڏي ٿي. ۽ جڏهن انسان

ان سچائيءَ کان واقف ٿئي ٿو، تڏهن ڪيس نوراني حقيقت جو ديدار ٿئي ٿو، جنهن جي ڪري ئي سندس اڳيان سرشٽيءَ جي رچنا جو راز کلي پوي ٿو.

اچو ته گيالديو کي ڌيان سان ٻڌون ۽ ساڻس گڏ پاڻ-سڃاڻپ جي سفر تي اسهون.

گيالديو چوي ٿو:

"گيان ۽ اگيان ٻئي اسانجي سوروپي هستيءَ جي شرير اندر رهن ٿا. اگيان آهي ئي اهڙو جو جنهن ۾ رهي ٿو، اهو پاڻ کان اڻڄاڻ ٿي وڃي ٿو. جيڪڏهن اگيان آتما ۾ ڏٺو دمايو آهي ته اها آتما به اڻڄاڻ آتما آهي. پر اگيان ائين ڪري سگهي ٿو؟ مان پاڻ-سڃاڻندڙ نه ٿو رهان انڪري جو اگيان مون ۾ واسو ڪيو آهي؟

"اگيان اهڙي ڪائي ڳالهه نٿو ڪري. خود شاستر (پاڻ ڄاڻڻ جون وديائون) به ائين چون ٿا ته آتما پاڻ ئي اگيان آهي. اگيان آتما کي ٻڪي ٿو ڇڏي جنهنجي سهاري هو بيٺو آهي. مطلب اهو آهي ته آتما پاڻ ۾ اگيان جو ٻج رکي ٿي، جنهن مان سلو نڪري ٿو ۽ وڏي آتما کي وڪوڙي ڇڏي ٿو. جيڪڏهن هن کي سچ سمجهجي ته سوال اٿي ٿو ته آتما ته پهاڻ اگيان سان وڪوڙيل آهي، پوءِ باقي ڪير تو رهي جو ٻڌائي تو ته اگيان آهي يا خود آتما ئي آهي؟

"بيشڪ ڪوئي نٿو رهي، جيڪو اسان کي اگيان خواه آتما جي هئڻ کان واقف ڪري. ان هوندي به شاسترن (خاص ڪري ويدانت) جي دعوى آهي ته اگيان پنهنجي ثابتي پاڻ ئي ڏئي ٿو.

"اهو ڪيئن ٿو ممڪن ٿي سگهي؟ هڪ طرف مڃيو وڃي ٿو ته اگيان آتما کي بيوقوف بڻائي، سندس ڄاڻ جي روشنيءَ کي اونده ڏانهن اماڻي ٿو ۽ پڌيان ڪري نٿو ڇڏي

وڃي، جيڪو اگيان جي وجود بابت ٻڌائي ۽ ٻئي طرف اسان کي ٻڌايو وڃي ٿو ته اسان اها حقيقت نظر انداز ڪريون ته اگيان اهڙو شڪتي هيڻو آهي جو آتما کي پاڻ کان اڻڄاڻ بڻائي سگهي. آتما ته آهي سج، جيڪو جيتوڻيڪ ڪڪرن سان ڍڪيل رهندو آهي پوءِ به پنهنجي روشنيءَ سان اهو ڏيکاري سگهندو آهي ته اهو ڪڪرن سان ڍڪيل آهي.

"جيڪو آتما کي پاڻ جهڙو اگياني بڻائي سگهڻ جو ڪرتب ڪري سگهي ٿو، ان کي اگيان ڪوٺڻ ائين آهي جيئن ان چيز کي باهه ڪوٺڻ، جيڪا لڪڙيءَ ۾ لڳل ته آهي پر ان کي ساڙي نٿي سگهي. يا ائين آهي جيئن ان ڪسي اونده ڪوٺڻ جيڪا گهر واري وٽي آهي پر پوءِ به ان گهر ۾ رکيل پدارٿن کي اڌرشيه ڪري نٿي سگهي. يا آهي ان کي ننڊ سڏڻ، جيڪا ماڻهوءَ کي بيهوش ته نٿي ڪري بلڪ ڪانئس هر سوال جو جواب به ڏياري ٿي.

"درحقيقت آتما آهي نور جي اکٽ کاڻ ۽ اگيان آهي گهور اونداهي. ٻئي گڏ نٿا هلي سگهن. ان ڪري اهو چوڻ ناداني آهي ته آتما منجهه اگيان آهي، جنهنڪي آتما پنهنجي هستيءَ سان دفع ڪري ٿي. تنهن ڪري اگيان لفظ کي ڪائي معنيٰ ڪانهي ۽ اگيان جهڙي چيز کي ڪو وجود ئي ڪونهي."

گيالديو هتي ان دليل سان مخاطب ٿئي ٿو، جنهن موجب اگيان ظاهري طور ڏسي نٿو سگهجي، پر اشاري سان سندس وجود ثابت ڪري سگهجي ٿو، ائين جيئن الڏنل ڪارڻ جو پتو ان جي پيدا ڪيل اثر مان پوندو آهي. اهي ماڻهو پنهنجي دليل جي ثابتيءَ لاءِ هيٺيان مثال پيش ڪن ٿا.

"جيئن سلو جيڪو وڏي وڻ ٿئي ٿو سو پاڻ ٻج نه آهي پر انجي پيدائش آهي؛ يا جيئن خواب ۾ ونڊندڙ ڇاهي اٿو ڪندڙ عڪس

يا واقعا پسائيندڙ 'سپن - اوستا' پاڻ ننڊ نه آهي پر ننڊ جي پيدائش آهي؛ يا ٻه چنڊ ڏسڻ، جڏهن حقيقت ۾ آسمان ۾ هڪ ئي چنڊ آهي؛ نظر جو اهو بگاڙو اکين جو نقص نه آهي پر پيدائش آهي؛ ساڳيءَ طرح انسان جيڪو ڪجهه سڌي يا اڻسڌي نموني پنهنجي اوزمان يا حواس خواه من جي اوزارن معرفت حاصل ڪري ٿو سو سڀ اگيان جي پيداوار آهي، اگيان پاڻ ناهي. ساڳيءَ طرح "جاڳڻ - جاڳڻ لائق - جاڳڻ" جي ٽه-مورتي به اگيان نه آهي پر اگيان جي اُپج آهي (٧-٤٣-٤٦).

گياندِيو اُتر ٿو ڏي:

"هيءُ دليل هڪ ڇل آهي. جيڪڏهن اسان کي نظر ايندڙ هرڪا چيز اگيان جي اُپج يا نتيجو آهي ته ڏسندڙ کي به اگيان جو ئي نتيجو يا اُپج ڄاڻڻو پوندو. اهو نه اُئين ٿيو ته جڏهن ڏسندڙ (تون، مان) ڏسي ٿو ته اگيان جڻ پنهنجو پاڻکي ٿو ڏسي يا جڻ ڪنڊ جهڙو بيجان پدارٿ پنهنجو ذائقو پاڻ ٿو وٺي.

"اهڙيءَ حالت ۾ ته ڪارڻ (اگيان) ۽ ڪاريه يعني ان جو اثر يا اُپج (سنسار) ساڳي هڪ ئي چيز ٿيا. پوءِ نه نه ڪو ڪارڻ اُٿندو، نه ڪا ڏي وٺ ٿيندي. ۽ ٻئي ڪنهن نتيجي سان ڪائي ڪمت ئي ٿي سگهندي. اهڙيءَ مردار حالت ۾ يا ڏسندڙ ۽ ڏسجندڙ جي باهمي اثر جي عدم موجودگيءَ ۾، ڪير يا ڇا وڃي بچي ٿو جنهن سان اگيان جو وجود ثابت ڪري سگهجي؟

"ڪارڻ جيڪو معقول اثر پيدا نٿو ڪري سگهي ان کي ڪارڻ جو درجو نٿو ڏئي سگهجي. جيڪي اگيان کي ڪارڻ جو درجو عطا ڪن ٿا ۽ اُئين وسهن ٿا ته اسين جيڪو ڪجهه ڏسون ٿا سو اگيان جو نتيجو آهي، سي اهو نٿا ڄاڻن ته آتما

پاڻکي آتما ڪوٺائڻ به برداشت نٿي ڪري. ۽ جتي ڪو نالو ئي ناهي اُتي اگيان کي جاءِ ملي نٿي سگهي. نالي رکڻ جو نتيجو ئي اگيان آهي ۽ اهڙي اگيان کي ئي جيڪي ڪجهه اسين ڏسون ٿا ان جو ڪارڻ ٻڌايو وڃي ٿو. اها ڪارروائي يا ان لاءِ ٻڌل دليل اڻ ٻرندڙ ڏيئي مان ڪجل ڪڍڻ يا اڻ پوکيل وڻ جي ڇانوَ ۾ ويهڻ مثل آهي. سچ ته اهو آهي ته آتما "مان پڻي" جو اظهار به برداشت نٿي ڪري. جڏهن اهو چوڻ وارو ته "مان اگياني آهيان" آهي ئي ڪونه، ته اگيان ڪٿان آيو؟ آتما ته ائين چوڻ ئي ڪونه ٿي. (جڏهن مان يا تون چئون ٿا ته "مان اگياني آهيان" ته "ڇا آهي" کي ڏسڻ ڪا اسراءُ ئي چئون ٿا).

آتما جي باري ۾ اسين فقط ايترو ئي چئي سگهون ٿا ته اها "آهي". اهو "هئڻ" اهڙو ته راز ڀريو آهي جو اسين ان جو "ڪيئن" ۽ "ڇو" اُن سنسار جيان نٿا ڄاڻون جنهن سنسار جو اسين اَنگ آهيون. آتما پنهنجي هئڻ جو نه اعلان ڪري ٿي ۽ نه ان کان انڪار. اها هستيوادي حالت اگيان جيان ناهي. حقيقت ۾ اها نه اگيان آهي، نه گيان. اها نه آهي خارجي وجود (ڀاو) ۽ نه ئي آهي خارجي غير-وجود (اڀاو). اگيان آهي شوليتا جيان ٽٽندڙ، ڪِرڪِر ٿيندڙ، يا آهي پيهو مولندڙ موت جيان، جيڪا ڳالهه ناشدلي آهي. وقت جي ڪنهن به پل ۾ اگيان جو وجود ناهي. آتما سنسار سميت آهي وستو يعني حقيقت، جنهنجي خاصيت اظهار کان مٿي آهي. اها ته آهي لوڪڻ ڏسندڙ چيتنا (چدماترا). ان جي جاچ پرک يا ڇيد جي ڪوشش ٿيندي اُن لٺ کي جهلڻ، جنهن مان اجا هيمٿر جاڳيو هجي. تنهن ڪري اگيان جي وجود کي ڳولهڻ آهي هڪ پاڳلپڻو. اگيان کي ڏسڻ جي ڪوشش

ڪرڻ آهي ڪجهه نه ڏسڻ. عقل جي ڪيتري اگيان نالي ڪا چيز آهي ئي ڪانه. جاچ پڙتال ڪرڻ آهي عقلمندي. در حقيقت اها جاچ پڙتال جي جاڳرتا واري حالت اگيان جي ندرا اوستا کان ئي انڪاري آهي.

گيانديو اگيان جي هستيءَ جي باري ۾ هڪ ٻي دليل جو ورنن هن نموني ڪري ٿو:

”ڪي ماڻهو (گهڻو ڪري ويدانتي) ائين چون ٿا ته جيڪا خارجي دنيا اسين ڏسون ٿا ۽ ڄاڻون ٿا جو اسان کي ان جي معقول ڄاڻ ڪانهي، اها خارجي دنيا ئي اسان جي اگيان جي ثابتي ٿي پوي ٿي. اها حقيقت آهي ته اگيان کي اسان مٿهن سامهون نٿا ڏسون پر جيڪو ڪجهه ڏسون ٿا ان جي صحيح اصليت سمجهڻ کان قاصر آهيون، انڪري اهو وسهي ٿا وٺون ته جيڪو ڪجهه ڏسون ٿا، اگيان ئي انهي اڻ ڄاڻو ڪارڻ آهي. اسان خارجي دنيا جي وجود کان انڪار ڪري نٿا سگهون. ساڳيءَ طرح اسان اگيان جي وجود کان به انڪاري ٿي نٿا سگهون؛ جيڪو هن خارجي دنيا جي اصليت کي نه سمجهي سگهڻ جو مول ڪارڻ آهي. انڪري خود خارجي دنيا جو وجود ئي اگيان کي ان جو اڻڄاڻو ڪارڻ ثابت ٿو ڪري.

”اهي شخص پنهنجي ان تجويز جي پٺڀرائي لاءِ هي مثال پيش ڪن ٿا:

”درخت زمين ۾ بيٺا آهن پر به زمين کان الڳ ڪري ڏنا وڃن ٿا. اهي درخت زمين جي اندرئين لهه مان پاڻي ڪڍي، ان ۾ جيئن ٿا، جيڪا ڪريا نظر نٿي اچي. ائين وڻ نظر ايندڙ چيز، نه نظر ايندڙ چيز پاڻيءَ جي هئڻ جو ثبوت آهي. اها نه نظر ايندڙ شيءِ آهي اگيان، جيڪو ”نظر ايندڙ“ جي هئڻ جو ثبوت آهي.“ (٧ - ٨٥ - ٩٢)

گيانديو جواب ٿو ڏئي:

”اهو چوڻ ته اهو اڻ ڏٺل اگيان آهي ۽ سڀ ڪجهه ”ڏسجندڙ“ جو ڪارڻ آهي، واهيات ڳالهه آهي. اگيان جي فطرت آهي هر چيز کي اجاڻ ۽ شونيه بڻائڻ. مٿي ڏنل مثال ۾ ”اڻ ڏٺل“ هر چيز کي ”ڏسي سگهجندڙ“ بڻائي ٿو؛ يعني اهو ”ڏسجندڙ“ کي ”ڏسندڙن“ کان نه ڏسي سگهجندڙ ڪيئن ڪري سگهي. ”اڻڏٺل“ کي اگيان سڏڻ ائين آهي جيئن روشن شعلي کي اونده سڏڻ.“

”حقيقت ۾ ”ڏسندڙ ۽ ڏسجندڙ“ جي باهمي اثر واري ڪارروائي جاڳرتا جي ڪارروائي آهي. اها ادويت خود - روشن ڪارروائي سڀ پنج لوڪائي اصليت آهي. ان کي اگيان سڏڻ واهياتپڻي جي حد آهي. اها چيتنا جي خود - روشن ڪارروائي هميشه موجود آهي ۽ ٻيءَ ڪنهن به چيز جي هئڻ يا نه هئڻ تي منحصر نه آهي. ”ان“ جي هئڻ جو يقين ئي اسانجي هستيءَ کي لوڏائي، پاڻ سڃاڻڻ جي قابل بڻائي ٿو. ان کان سواءِ باقي ٻيو سڀ ڪجهه فقط ويچار تي ٻڌل، شڪي ۽ سوال طلب آهي. اها هميشه موجود آهي پوءِ ڀلي اسان ان کي ڏسي سگهون يا نه؛ ان کي محسوس ڪريون يا نه. اسين ٻي ڏيانا به ڪري سگهون ٿا ۽ ائين ڪا مهل پاڻ سان سچار نٿا رهون. پر ان جو سدا حاضر خود - روشن چيتنا تي ڪوئي اثر نٿو پوي. اها چيتنا اسان ۾ هميشه موجود آهي، صرف ان ڏانهن ڌيان ڏيڻ جي ضرورت آهي. جڏهن هستي وادي حالت لڄها اها آهي ته پوءِ سموري ”ڏسجندڙ“ خارجي دنيا کي مٿيا يا مايا (ويدانتين موجب) سڏڻ، هستي وادي حالت کي نظر انداز ڪرڻ آهي.

”خود - روشن چيتنا يعني ”آتما“ ڏسندڙ خواه ڏسجندڙ کان آزاد آهي. اها آتما ئي آهي جيڪا اسان کي انهن

ٻنهي جي پرسپر انتر - پرويشي ڪارروائيءَ کان واقف ڪري ٿي. اها اسانجي اهم ڀاوي وچار يا تصور جي مدد سان موجود نه آهي بلڪ ان ڪري آهي، جو ڪل حقيقتن جي حقيقت آهي. اها هر چيز کي، شونيتا کي به، ڪاٽي خلاص ڪري سگهي ٿي. ”اِها“ يعني آتما جو لت، پاڻکي پنهنجي وشيه ڀڄائڻ کان انڪار ڪري ٿي ائين جيئن زبان پنهنجو ذائقو پاڻ وٺي نٿي سگهي.

”شبدن ۽ دليلن بابت ايترو چوڻ ڪافي آهي. هاڻي اسانکي ان حقيقت سان منهن مقابل ٿيڻو پوندو ته سدا نرواڻ خود - روشن چيتنا جي ٻج نرمل ديدار لاءِ شبدن خواه وچار جي دنيا کي نه لانگهاي ڏيڻ سان ئي اسانجي هستيءَ کي اها درشٽي پلئه پوندي جنهن سان ”ڏسندڙ“ ۽ ”ڏسندڙ“، ٻنهي کان واقف ٿي سگهبو. ”اها“ ئي درشٽي آهي جيڪا اسان جي اندي شرير کي حقيقت (وستوءَ) جو درشن ڪرائي ٿي.

”وستو يعني حقيقت پاڻ نه ”ڏسندڙ“ آهي، نه ”ڏسجندڙ“. پوءِ به ان وستوءَ جي گرڀ ۾ اندر ئي اندر ”ڏسندڙ“ ۽ ”ڏسجندڙ“ جا مقابلا ٿيندا رهن ٿا. اهائي آهي جيڪا پنهنجي روشنيءَ جا رستا کولي ڇڏي ٿي ۽ ”ڏسجندڙ“ سنسار جي اُتپتي ڪري ٿي ته جيئن ”ڏسندڙن“ جي دنيا ”ڏسجندڙ“ کي ڏسي. انهن ٻنهي ”ڏسندڙ“ ۽ ”ڏسجندڙ“ جي تهه ۾ آهي خود - روشن آتما (چنماترا)، جيڪا سدائين نرڙش ۾ آهي. جڏهن اهي اڻڏٺيون لرزشون تيز ٿين ٿيون تڏهن ڏسجندڙ سنسار جي اندر لت لوان آڪار اُڀرن ٿين ٿا، جيڪي ڏسندڙ کي درشٽيءَ جا نوان وستر پهرڻ لاءِ مجبور ڪن ٿا. پوءِ گڏريل ٻل ٻاڦسي ٿي پون ٿا ۽ اکري درشٽي انهن کي ٽوڪاري نون آڪارن کي ڏسڻ لڳي ٿي. ائين

ٿيندي ٿيندي، ڏسندڙ جي خود - شناسي به لت ٿيون ٿيندي رهي ٿي ۽ ٿيون جاڻ سان ماڻا مال ٿيندي رهي ٿي. لت ٿيون درشٽيءَ ۽ سرشٽيءَ جي اها اديت راند هلندي رهي ٿي ۽ وستو (چنماترا) جي شاهي مکان ۾ انسان جي سمجهه ماڻا مال ڪندي رهي ٿي.

”۽ ائين ”ڏسندڙ“ ۽ ”ڏسجندڙ“ جي ڏي وٺ چنماترا جي اڪائيءَ تي ڪوئي اثر ڪرڻ بنا ئي ٿيندي رهي ٿي.

”جيڏي وڏي ٿئي ٿي ان چنماترا جي هستي، ان موجب ئي هن ڪائنات جي ڪارگذاري ٿئي ٿي. جڻ هستيءَ جي پيڙل پاڻيءَ ۾ ولوڙو ٿو پوي، لهرون ناچ ڪرڻ لڳن ٿيون. اهو خوشيءَ جو ناچ وستوءَ ۽ وستوتو يعني حقيقت ۽ انهي طاقت جو آهي. اچارجندڙ شبد ته ان وقت چنماترا جي واڪ ماترا وارئون خوشگوار لرزشون بڻجي پون ٿا. اهڙا خوشگوار آهن ”ڏسجندڙ“ جا لت نوان آڪار، جنهجو درشن ديد ”ڏسندڙ“ کي ڪرائي ٿي.

”چنماترا جي ان اديت راند جو اهو ذڪر اهي ئي سمجهي سگهندا، جن پنهنجين اندرين اکين سان ڪائنات کي پسيو هوندو يا شاهي ٻڙ جي درخت کي هڪ ننڍڙي ٻيڙي ٻج ۾ سمايل هئڻ جو تصور ڪيو هوندو.

”سچ اهو آهي ته هر ٻدارٿ، ڏسجندڙ خواه نه ڏسجندڙ، سپاويڪ طور آهي ۽ ڪنهن ڪارڻ تي ٻيڙل نه آهي. سوال اُٿي ٿو ته پوءِ ڪير ڪنهن کي ۽ ڇا ٿو ڏسي؟ ”اهو“ ئي ڏسي ٿو ۽ هيءَ ”ڏسندڙن“ ۽ ”ڏسجندڙ“ جي اٿاه ڪائنات ان هستيءَ جي شرير تي ٻکوڙي پيئي آهي. ”اهو“ ڏسڻ بند ڪري ٿو ته هر چيز الوپ ٿي وڃي ٿي.

”جيئن اسين انسان پنهنجين خواهشن جي دنيا اڏي، ان ۾ ئي خرش ٿي، ٽڪندا رهون ٿا ۽ پيو سڀ ڪجهه وساري

ويهون ٿا، ليڪن ڇنماترا به پنهنجي الڳ رهڻ جوڙيءَ سان هڪ ڪائنات اڏي ٿي، جنهن ۾ ”اوچ“ ڏسندڙن ۽ ڏسجندڙن جي ڏي وٺ ٻڌجي گهمندي رهي ٿي. اهو ائين آهي جيئن ول پنهنجين شاخن سان پاڻ وڌهجي وڃي ۽ هڪ مهن پيدا ٿي پوي. ڇنماترا به ائين ئي پنهنجن ئي ٽلڻ سان ”ان“ کي وڌائي ڇڏي ٿي ۽ هي اديت ڪائنات، نه چاهيندي به، پيدا ڪري ڇڏي ٿي.

”هي ڪائنات (بنا ڪارڻ پيدا ٿيل حقيقت) ۾، ڏسندڙ ۽ ڏسجندڙ- حقيقت جا به اڌ- پاڻ ۾ گڏجي، هڪ ٿي وڃڻ جي چاهت سان، هڪ ٻئي طرف وڌي اچن ٿا ۽ آخر ۾ هڪ ٿي وڃن ٿا. هو هڪ ٻئي ۾ جذب ٿي الوپ ٿي وڃن ٿا. ڏسجندڙ ڏسندڙ ۾ سمائجي وڃي ٿو جنهنڪري ڏسندڙ جو ڏسڻ، ڏسجندڙ ۾ ختم ٿي وڃي ٿو. ٻئي پنهنجي پيار ڀرٽي پاڪر ۾ سمائجي وڃن ٿا. باقي وڃي رهي ٿي حقيقت، جيڪا سندن الڳ الڳ هستين ۾ پوشيده رهيتي.

”سمنڊ تيستائين سمنڊ آهن، جيستائين زمين کين پاڻ کان الڳ رکي ٿي. جڏهن زمين گم ٿي وڃي ٿي، جيئن پرليہ وقت ٿئي ٿو، تڏهن سمنڊ سمنڊ نه رهي اٿاه پاڻيءَ جي وشال هستي بڻجي پون ٿا. ڏسندڙن ۽ ڏسجندڙن جي پڻ آڪارن سان به اهوئي مثال لاڳو آهي.

”جيون ”ڏسندڙ- ڏسجندڙ- ڏسڻ“ جو جوڙ جنسار آهي. ”ڏسندڙ“ ”ڏسجندڙ“ کي ڏسي ٿو، ۽ ”ڏسڻ“ يعني ”درشن“ سان سرشار ٿي وڃي ٿو. پوءِ اهي ٽئي الوپ ٿي وڃي ٿي. ائين پل پل ٿيندو رهي ٿو جڏهن نوراني حقيقت (وستو) هڪ کن اکيون کولي، ٻيءَ کن ٻوٽي ٿي.“

** ** ** **

گيانديو سان سندس آتم گيان جي ياترا تي گڏجي هلڻ

ڏکيو آهي. سندس قدم تمام ڪڙو آهي ۽ اسين ساڻس پنڌ ۾ پٺي لڳا سگهون. ڪڏهن نه هو سڌي سنوت واري زمين کان مٿي اٿي، وشالتا ۾ هليو ٿو وڃي. تنهن هوندي به جيڪو ڪيس ڌيان سان سڻي ٿو، انهي ياترا سڦل ٿي ٿئي ٿي ۽ هو اهو ٿو رهي جيڪو ان آتم گيان جي ياترا تي گيانديو سان گڏ اسهڻ کان اڳ هو. اهائي آهي آخرت جي شروعات. اليڻي ماضي خواه ماضيءَ جي مدد سان هلندڙ مستقبل جو موت ٿئي ٿو. هڪ طرف وقت جي هستي باقي نٿي رهي ۽ ٻئي طرف وقت جي بندڻن کان مڪت ٿي، حقيقت پنهنجو پاڻکي ظاهر ڪري ٿي.

ان وقت انسان کي شايد ائين لڳي ته هو انساني ارتقا جي ان پهرين منزل تي پهتو آهي، جتي انسان ٽپو ڏئي پنهنجي بالدري ورتي کان الڳ ٿيو هو. شايد اهو فرق محسوس ڪري ته ان وقت اهو ٽپو تن طور ٿيو هو ۽ هينئر من طور آهي.

گيانديو ان سماڻي پرڀات جيان آهي، جيڪا نئين انسان ۽ سندس نئين من جي ڄمڻ جو اعلان ڪري ٿي، اهو نئون انسان ۽ اهو نئون من، جنهن ۾ سارو برهمانڊ پاڻکي پاڻ ڄاڻڻ لڳي ٿو. جانور پڻي ۽ سماجڪتا جي رک مان هڪ نئون ڪورو انسان جنم وٺي ٿو. هڪ اهڙو نئون انسان پيدا ٿئي ٿو، جيڪو پنهنجي سڀني موافق چيتنا مان اڀري، نوراني حقيقت (وستو پرڀا) کان متاثر ٿيل سدا سچائيءَ طرف، وهڪار روپي سڀني جا اڪيچار عڪس اڇلائي ٿو.

٩

ڀوڳ، ڀڳتي ۽ حقيقت

سان ڪان وِيدن جا منتر اُچارڻ جو چمتڪار ڏيکارڻ ۽ گيانيشوريءَ ۽ اُنيءَ اَمرت جهڙيون رچنائون ڪرڻ جي ڪري، گياندیو ساري ڀارت ۾ هڪ ڌتون ۽ ڀهتل سنت ٿي مڃجڻ لڳو. اهڙا خبر ڪيمت ٽائين ڀهتي، جيئن مُعلم ملونسڪيءَ پنهنجي پستڪ ”شانتيءَ جو آواز“ (صفحه ١٠٩) ۾ ذڪر ڪيو آهي.

هندستان حق ۽ حقيقت جي جگياسين جو ديس رهيو آهي ۽ رهندو اچيتو. سوين، هزارين سادُو، سنياسي سدائين هڪ هنڌان ٻئي هنڌ اُنهيءَ جگياسا سان رُلن ڪندا رهن ٿا ۽ جيڪو جيون جو سچ ٻاڻ پراپت ڪن ٿا، سو سنسارين سان ونڊيندا ورهائيندا رهن ٿا. ويڪ ۽ پوڙي زماني جي اُنهن سادُو سنتن ٿي گياندیو جي اچڻ جو اطلاع ڏنو ۽ سندس اديت سنديش سنسار کي سڻايو. تن ڏينهن ۾ برهم وديا جا ڏيرا هُئا پيا تہ گهاٽا ٻيلا يا پهاڙن تي اَڏيل مڙهيون مندر. ان سماءَ اُنهن ڏيرن جا در ڪڙڪائي ڇڏيا ۽ اُنهن اُڏن کي جڙن کان ڏوڏي ڇڏيو.

اهڙي ئي هڪ برهم گيان جي مرڪز جو هلائيندڙ هو چانگديو، جيڪو ان زماني ۾ هڪ وڏو ڀوڳي مڃيو ويندو هو. سندس باري ۾ مشهور هو تہ هن چوڏهن سو سال پيا اجا بہ وڌيڪ عرصو، ٻالڪي بيماريءَ، موت ۽ وقت جي اُثرن کان آجو رکيو هو. ديش ڀر ۾ سندس هزارين شش هُئا.

گياندیو جو سماچار سڻي، هو ڏکي ويو ۽ ڪا ڳالهہ تہ ڪيس سجهيو ٿي تہ ڀتي ڇا ڪري ۽ هن للڪار جو ڪيئن مقابلو ڪري. هو اهو مڃڻ لاءِ قطعي تيار نہ هو تہ سندس جهڙو ڪو ٻيو بہ آهي، جيڪو جيون جي انهيءَ سچ کي ڳولهي لهڻ جي دعويٰ ڪري سگهي ٿو ۽ جو تہ چوڏهن سو سالن کان هو ٻالڪي ٿي ان ڪيتر جو اڪيلو مالڪ سمجهندو آيو هو. هيءَ خبر اهڙي تہ ٻي آرام ڪندڙ هُئي جو هن خط رستي گياندیو سان گڏجڻ جو فيصلو ڪيو. ليڪن جڏهن قلم ڪاغذ کڻندائين تہ لکڻ لاءِ اهي لفظ نہ پيا لڀيس جن سان اندر اوري. آخر هن هڪ ڪورو ڪاغذ لفافي ۾ بند ڪري، پنهنجي هڪ وشواسي شش هٿان گياندیو ڏي ڏياري مڪو. گياندیو کي جڏهن اهو لفافو مليو تہ هو کولي، ان ۾ خالي ڪاغذ ڏسي کليو. هن اهو ”خط“ نرولي، سوپان ۽ مکتا کي ڏيکاريو. وچ جيان روشن ۽ تيز مکتا اچي ٽهڪن ۾ پئي ۽ آکيائين ”اڙي! هي ڀوڳي تہ ڏسو، جيڪو چوڏهن سو سال ساڏنا ۽ جپ تپ ڪرڻ کانپوءِ بہ هن ڪاغذ جيان ڪوري جو ڪورو رهجي ويو آهي!“ مکتا جا اهي لفظ برهم گيان جي ڪيندرن ۾ گونجندا رهيا.

نورتيءَ پنهنجي ڀيڻ کي ان من-اچل لاءِ ڇڙٻيو. ڪٿي هوءَ چوڏهن سالن جي ٻالڪي ۽ ڪٿي چوڏهن سو سالن جو ڀوڳي چانگديو. هن چانگديو جي پتر آڻيندڙ کي نمرتا سان چيو تہ مکتا جو چيو دل ۾ نہ ڪري. هن قاصد کي چيو، ”هن مهان ڀوڳيءَ سان ملڻ لاءِ اسين پاڻ بہ اپلاشي آهيون. پنهنجي هن سهڻي خط ۾ چانگديو جن جيڪا اسان سان ملڻ جي خواهش ڏيکاري آهي، اسين انجو سمان ڪريون ٿا ۽ کين عرض ٿا ڪريون تہ مهرباني ڪري اسان جي آڇ ڪٽيا

۾ پڌارجي، الڪي پنهنجن چرڻن سان پوتر ڪن. ڪرپا ڪري پنهنجي مهان گروءَ کي اسانجا پرڻام ڏجو ۽ ڪين اسان جي اها ليني پهچائجو."

ڪجهه ڏينهن ڪالپوءِ چانگديو اچي سهڙيو. سندس هٿن ۾ "سمدا" ڪانہ هئي. هو هڪ شاهي شير تي سوار هو ۽ سندس هٿن ۾ هئا جيئرا جاڳندا نانگ، جنڪي چهبوڪن جيان هوا ۾ ڦيرائيندو، هو پنهنجي اوچ آتمڪ پد جو ڏهڪاءُ پيدا ڪندو آيو هو. ساڻس همراه هئا سندس سوين چيلا، جيڪي پنهنجي گروءَ کي سنسار جو سوامي سڏيندي، سندس مهانتا جو وڏي واڪي اعلان ڪندا، هٻوشي هلندا پئي آيا. گيانديو ان ويل پنهنجي ڀيڻ مڪتا ۽ ڀائرن سان گڏ ڀڳل ٽٽل مڪان جي مٽيءَ جي ڀت تي ويٺو هو. جڏهن هن ٻڌو تہ چانگديو گهوٽ لائين اچي پهتو هو ۽ شير تي سوار ٿي، شاهي دٻدٻي ۽ شان شوڪت سان کيس ملڻ اچي رهيو هو، تڏهن هن سوچيو تہ اهڙي شخص جي جوڳي آجيان ٿيڻ گهرجي. مگر وٽس اهڙو ڪجهه هو نہ ڪين. الڪري هن مٽيءَ جي ڀت کي ٺوڪي هڻي چيو "هل پياري، ڀت! هل تہ هن مها يوگيءَ جي هلي آجيان ڪريون." ڀت هلڻ لڳي ۽ هلندي هلندي چانگديو کي ويجهو پولدي وئي. اهو ڪرشمو ڏسي، چانگديو سميت سڀ ماڻهو ڏندين آڱريون ڏيڻ لڳا. چانگديو شير تان هيٺ لهي، گيانديو جي پيرن ۾ ڪري پيو.

وشواس ڪريو چاهي نہ، مگر هن ڏند ڪٿا ۾ هڪ وڏو مهتو سمايو پيو آهي. اهو زمانو روحاني خواه تهذيبي زوال وارو زمانو هو. يوگ، جيڪو آتمڪ گيان جو تتو ليکيو ويندو آهي، سو ايترو تہ ڪري چڪو هو، جو اهو پنهنجي اصل سڳنڌ وڃائي چڪو هو ۽ اصلوڪي فلسفي واري يوگ کي

فقط سڌي هدايت ڪرڻ وارو ڏيکدار طريقو بڻايو ويو هو ۽ انجو استعمال ڀاڻکي سرخرو ڪرڻ ۽ ماڻهن کي چمتڪاري چڪمن ذريعي گمراه ڪرڻ لاءِ ٿي ڪيو ويندو هو. اهو چانگديو وارو واقعو سچي يوگ کي ڇڏي چمتڪار جو ذريعو بڻائڻ واري ان ناجائز حرڪت ڏانهن اشارو آهي. اصل ۾ يوگ لڀ درشٽي - چيتنا (درشٽي منترا يا گيان منترا) جي ٿي وشيہ هو، جنهنجو مقصد هو سنساري خواه آتمڪ سطح تي انسان جي اهم ڀاوي ارادن ۽ ڀاونائن جو ڇيد ڪرڻ ۽ انهن کي اپرڻ نہ ڏيڻ. انسان جو پنهنجي خواه ٻئي جي شبد خواه انهيءَ واري سنساري ٻنڌن کان مڪت ٿي، مڪمل آزاديءَ طرف وڌڻ ئي انجو مقصد هو. لڀ درشٽي - چيتنا جو بي - دونهون شعلو اهم ۽ مان ٻڌي کي جلائي رک ڪري، شوليہ ٻڌائي تو چڙي ۽ انسان جي آتم کي روشن ڪري، کيس حقيقي نور (وستو پرڀا) سان ساکيالڪار ڪرائي ٿو.

گيانديو نہ فقط سڀني اهم ڀاوي خواه اڇا جي زور ذريعي قدرتي طاقتن کي طابع ڪرڻ جي طريقن جي کوکلائپ کي اگهاڙو ڪيو آهي، بلڪ هن تہ سچ يا حقيقت کي ڏسي سگهڻ لاءِ اهم ڀاوي ارادن ۽ مقصدن جي خالمي کي لازمي ٺهرايو آهي. انهيءَ امرت خود - روشنيءَ جي سون جي اهڙي اکٽ کاڻ آهي، جيڪا نوراني حقيقت سان جڙيل قرب واري لڳاءَ منجهان پيدا ٿئي ٿي. چانگديو جڏهن پنهنجي مورکتا محسوس ڪئي ۽ ڄاتائين تہ سندس اهم ڀاوي سادنا خواه سڌيون بيڪار هيون، تڏهن "سمدا" هٿن ۾ ڪٽي، ڪوڙهن ڀيل نمرتا سان گيانديو اڳيان جهڪي پيو ۽ ويتي ڪيائين تہ کيس سچ جي روشني ڏسڻ ۾ مدد ڪري. گيانديو ان تان لکيو "چانگديو پاسشٽي"، جيڪو ٦٥ اووين جو ننڍڙو پستڪ آهي، جنهن ۾ انهيءَ امرت جي سچي سکيا جو سار ڏنل آهي.

"چانگديو پاسشتيءَ" ۾ گيانديو چوي ٿو:

"چانگديو! ايشور توسان سهاءِ ٿيندو. اُنکي ڏس! جيڪو اَديت سنسار ۾ لڪل آهي. اسين هن جڳت کي انڪرڻ ئي ڏسي سگهون ٿا ڇو ته ايشور پاڻکي سرشٽيءَ جي هر چيز پٺيان لڪل رکيو. ايشور اگر پاڻکي ائين لڪل نه رکي ته هيءَ دنيا شوڀيه ٿي، گم ٿي وڃي. هو نه ظاهر ٿئي ٿو ۽ نه گم ٿئي ٿو. "هو نه بس پل پل آهي." سندس درشٽيءَ ۾، يعني سڀني ۾ موجود اُبج ڏسندڙ- چيتنا ۾، هيءَ نانا پرڪاري برهمانڊ ڪجهه ناهي، صرف هوئي سڀ ڪجهه آهي. هنکي ڪجهه ٿيڻو نٿو پوي ڇو ته سندس "آهي پڻو" لڪل آهي ۽ سندس نور جو اُجلو هر دائيوي چاهي غير دائيوي چيز ۾ موجود آهي.

"اها اسان جي اوديا ئي آهي جنهن ڪارڻ اسان سنسار کي "ڏسندڙ" ۽ "ڏسجندڙ" ۾ ورهائي ٿا رکون. جڏهن اوديا ناس ٿئي ٿي تڏهن ئي پورڻتا جو صحيح روپ ۾ درشن ٿئي ٿو.

"ڪپڙي جو ٽڪر صرف هڪ آڪار آهي. اُنکي اُڌيڙيو ته ڪپڙو ڪپڙو نه رهندو، ڪپهه مان وٺيل ڌاڳو ئي رهجي ويندو. ساڳيءَ طرح "ڏسندڙ" ۽ "ڏسجندڙ" به ڪپڙي جي ٽڪر جيان ئي صرف آڪار آهن، جن ۾ اڻ نظر ايندڙ ڌاڳو لڪل آهي.

"اُبج ڏسندڙ- چيتنا ڪنهن به آڪار کان مٿي آهي. پنهنجي هستيءَ جو سروپ ڏسڻو اٿيئي ته "ان" کان واقف ٿي، جيئن ڏسي سگهين ته تنهنجي اُصليت ڇا آهي.

"مان گيانديو ۽ تون چڪرپاڻي (چانگديو) اهڙن آئينن جيان آهيون، جنکي اکيون آهن. اسين ٻئي پنهنجي پنهنجي هستيءَ ۾ هڪ ٻئي جو عڪس ڏسون ۽ ڏيکاريون ٿا. "ڏسندڙ"

۽ "ڏسجندڙ" يعني "تون" ۽ "مان" ٻيئي هڪ حقيقت ۾ اَلوپ ٿي وڃون ٿا.

"جهڙيءَ طرح ننڍڙي گهڙي ۾ آيل آڪاش واري خالي جڳهه کي ڏسي، آڪاش جي اٿاه پولار جو پتو پوي ٿو، تهڙيءَ طرح هن لرزندڙ سرشٽيءَ مان حقيقت جي نور جي موجودگي ظاهر ٿئي ٿي. اگر اسين پنهنجين حسين خوشين ۽ غمن، اهم ياوي خواهشن ۽ حسرتن ۾ نه اٽڪي پئون ته اسان ۾ اهو، جنهنکي اسين ڏسون يا ڄاڻون نٿا مگر اسان ۾ موجود آهي، اُجاگر ٿئي ۽ اسان اڳيان ائين اچي بيهي، جڻ اهوئي اسانجي اُبج هستيءَ جو سروپ آهي. اهو ائين آهي جيئن پاڻکي آرسيءَ ۾ ڏسڻ. آئيني ۾ جهلڪندڙ عڪس اسانکي پنهنجو چهرو ڏيکاري ٿو جنهنکي هونءَ ٻيءَ طرح اسان ڏسي نٿا سگهون. "اهو" جيڪو اسان منجهه لڪل آهي، اوچتو ئي اوچتو "ڏسجندڙ" جو آڪار اختيار ڪري ٿو ۽ ائين "ڏسندڙ- ڏسجندڙ- ڏسڻ" جي ٽموليءَ کي پيدا ڪري ٿو. اها ٽمولي ان "هڪ" جو ئي روپ آهي ۽ اُنکي ٽن بدران هڪ ڪري ڏسڻ آهي، ڏسڻ جي چيتنا (سمولي) پراپت ڪرڻ.

"هيءَ اهو آواز آهي جنهنجو ڪوئي ساز ناهي، هيءَ اها اَک آهي جنهنجي لاءِ ڪائي لڪڙي درڪار ناهي. ائين آهي ته پاڻکي پاڻ ۾ جذب ڪرڻو آهي ۽ پوءِ فقط هڪ ئي "آهي پڻي" ۾ زنده رهڻو آهي.

"اُنکري جڏهن ڳالهائين ته ان امر شانتيءَ کان بي خبر ٿي نه ڳالهاءِ جيڪا ڳالهائڻ يا نه ڳالهائڻ کان مٿي آهي. سڄي سنسار کي لباس سمجهي اپناءِ ۽ ڪڏهن به اصل هستيءَ ۽ اُنجي نراڪار شونيه کي نه وسار.

"منهنجا پيارا مترا هي شبد منهنجي من ۾ ائين پاڻمرادو

ڀيري آيا آهن جڏهن مون سدائين لوڪي ڀڄي پيو آهي ۽ پنهنجي پيار ڀري ڀاڪر ۾ ڀري رکڻ چاهيو آهي. ان ڪان وڌيڪ ڪجهه چوندي ڀا ڪندي مان ڊڄان ٿو ته متان اسان جي هن ڳڻ ڄاڻائيءَ جي حقيقت ۾ ڪو وگهن پوي. لوڪي ڏسڻ ۽ لوسان ڳڻجڻ جي تمنا جيڪا ٽڪار هئي سا هاڻي لوسان ڳڻجڻ ڪساٽيوءَ آڪار وٺڻ جي ڪوشش ڪري رهي آهي ۽ انهيءَ اساهي درشٽيءَ جي سچائيءَ کي بگاڙي سگهي ٿي.

"پيارا چانگديو! مان نه چاهيان ٿو ته تو لاءِ نه ڪجهه ڪريان ۽ نه ئي ڪجهه نه ڪريان. مگر تو لاءِ جيڪو ڀرم آهي، ان ڀرم ڪري ٿي، منهنجو "مان پڻو" جهل نه ٿو ڏئي. جيئن ٿي مان لوڪي تنهنجي هستيءَ جي سروپ (تنهنجي آتما) کي ڏسندس ته منهنجو "مان پڻو" "نه پڻي" ۾ مٽجي ويندو ۽ ان سان گڏ تنهنجو "تون پڻو" به "نه پڻي" ۾ گم ٿي ويندو. "مان" ۽ "تون" ٻئي ٻن هستين جي سروپن وارا، ايڪتا ۾ هڪ ٿي ويندا سين.

"مون گيالديو، شبدن جو هيءُ هار پرولو آهي هستيءَ جي ان حالت ۾، جيڪا حالت ان لڏ جيان آهي جيڪا لڏ ٻن پراڻين جي لڏ ڪان نرالي آهي ۽ ان چيتنا جيان آهي، جيڪا چيتنا ٻن سڀني چيتنائن کي پاڻ ۾ جذب ڪري ڇڏي ٿي."

** ** ** **

پيو به هڪ واقعو آهي جيڪو گيالديو جي اڻ اڏيل مندر جي چمڪندڙ ڪلش جيان آهي.

سنت نامديو گيالديو جو همعصر هو ۽ ڪالئس عمر ۾ ڪجهه وڏيرو هو. هو ڀڳتي مارگ جي قديمي مرڪز پنڍرپور جو رهاڪو هو. نامديو بابت اهو مشهور هو ته هن ڀڳوان وٺل

جو ساڪيات درشن ڪيو هو ۽ ساڻس وارتالاپ به ڪيو هئائين.

گيالديو هڪ دفعي ڀيڻ مڪتا ۽ ڀائرن سان گڏجي پنڍرپور جو جهولو تيرٿ استان ڏسڻ آيو. نامديو گيالديو جي آدهت وارتائن بابت گهڻو ڪجهه ٻڌو هو. هن اڳيرو اچي هنن ڇئن ٻالڪن جي آجيان ڪئي. نورتي، گيالديو ۽ سوپان، ٽيئي نامديو سان سر نوائي مليا. پر مڪتا نامديو ان جي ڪائي موڪ نه ڏني، شايد اهو سوچي ته هو ڪالئن عمر ۾ وڏو ۽ آتمڪ اُنتيءَ ۾ مٿيرو هو. مگر مڪتا نه هئي ٿي اڄهل. هوءَ جهٽ ڀانپي ويئي ته نامديو کي اندر ۾ اهو ايمان هو ته فقط هن ئي ايشور جو ساڪيات درشن ڪيو هو ۽ ساڻس ڳالهايو هو. ان ڪري جڏهن نورتيءَ مڪتا کي نامديو اڳيان سر نوائڻ لاءِ چيو ته هوءَ ڀڙڪي اٿي ۽ چئي ڏنائين، "مان هن اهنڪاريءَ اڳيان سر نه جهڪائيندس." هيءُ ان چنڊن جي وڻ جيان آهي جيڪو اهم ڀاءُ جي گهاٽي ناڳن سان گهيريو پيو آهي. عجب آهي ته ايشور سان ايڏو ويجهو ۽ گهرو رهندي به هي شخص پنهنجو آپو ماري نه سگهيو آهي! اڙي نامديو! تو خود کي خواهشن جو غلام بڻائي ڇو رکيو آهي ۽ انهن پاڻ کي بيمار ۽ ڪمزور ڇو ڪري رکيو آهي؟ جڏهن سڀ پنهنجي آب تاب سان موجود هجي تڏهن اڳتيءَ جي ٻرندڙ مشعال کڻي هلڻ کهڙي قسم جي عقلمندي آهي؟ تون برهم سان ڀل ڀل واند پيو رمين ۽ پوءِ به اونده ۾ پيو ٿڪين؟ ڪلپ ورکش (سرڳ جو وڻ جيڪو سڀ خواهشون پوريون ڪندو آهي) جي هيٺان ويٺو آهين، پوءِ به ڀيڪارين جيان لٽ ڪنگر کڻي پيو پنين؟"

نامديو جي اهڙي اوگهڙ ڪري به مڪتا بس نه ڪئي. گورا ڪنڀار جيڪو پيشي طور ڪنڀار هو ۽ هڪ گمنام سنت هو، جنهن کي ڪا خاص پوئلڳي ڪانه هئي، ان کي مڪتا

ڇيو ته هتي جيڪي شخص ويٺا آهن، هڪ هڪ جي دماغ روپي گھڙن جي جاچ ڪري ٻڌاءِ ته ڪنهن جو ”گھڙو“ پڪو آهي ۽ ڪنهن جو ڪچو. گورا، جنهن جو ڪم ئي هو مٽيءَ جي گھڙن جي ڪچائي پڪائي پرکڻ، تنهن پنهنجي لڪڙي ڪڍي ۽ هڪ هڪ جو مٿو لڪڙيءَ سان کڙڪائيندو ويو. جڏهن ناماديو جو وارو آيو ته اُهالڪ چئي ڏنائين ته هيءُ گھڙو اڃا ڪچو آهي ۽ پچڻ کپي.

ناماديو کي ان واقعي اهڙو ته ڌڪو ڏنو جو ٺيٺ اسٿان ڏانهن موٽي آيو ۽ اچي ايشور کان سوال پڇيائين، ”وٺل! تنهنجي هن پياري پوڄاريءَ جي اهڙي بي عزتيءَ جو ڪارڻ؟“ ايشور کيس وراڻي ڏني ”ناما! مڪتا، سنت پانو ۽ گورا ”مولڪي“ انهن ٿا سڃاڻن جيئن مان اصل ۾ آهيان. ناماديو! تون مولڪي فقط ڏسين ٿو. اسين ڳالهايون ۽ ٿا. ليڪن تو اڃ مولڪي، يعني منهنجي اصليت کي اڃا جاتو ئي نه آهي. تون ائين ٿو وسهين ته منهنجي موجودگي مندر تائين ئي محدود آهي، مان فقط اتي ئي آهيان، ٻيو ڪٿي ناهيان. اها نسوري مورکتا آهي.“

ايشور پوءِ ناماديو کي آکيو ته سدا موجود ۽ هر هنڌ حاضر ڀڳوان جي غيبي ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ سنت وسوبا کيچر کان ديکشا وٺي. جڏهن ناماديو وسوبا وٽ ويو ته کيس ٻيو ڌڪو رسيو. وسوبا مهاديو جي مندر ۾، مورتيءَ مٿان پنهنجا پير رکي مزي سان ستو پيو هو! ناماديو سنديس پير مورتيءَ تان لاهي، هيٺ پٽ تي ڪٿي رکيا. جان ڪٿي ڏسي ته مارا! وسوبا جا پير وري ٻيءَ هڪ مورتيءَ جي مٿان پيا هئا، جيڪا مورتي وسوبا جي پيرن جي هيٺان پٽ مان نڪري نروار ٿي هئي. هن ڪيترائي دفعا وسوبا جا پير مورتيءَ تان لاهي هيٺ ڪيا ۽ پيري پيري سان ائين ئي ٿيو. وچارو

ناماديو اچي ششدر ٿيو.

تڏهن وسوبا اٿي کڙو ٿيو ۽ چيائين ”ناماديو! تون سمجھين ٿو ته ڀڳوان فقط مندر ۾ ئي آهي، ٻيو ڪٿي ڪونهي. آهي ڪا هن سرشٽيءَ ۾ اهڙي جاءِ، جتي ايشور نٿو وسي؟“

وسوبا کان ديکشا وٺي ناماديو گياناديو وٽ واپس ويو ۽ ڀڳتي ڀاو سان گياناديو جي سکيائن جي ڦهلاءَ جو اثرائتو ذريعو بڻيو. هو انهن اديت چڱن ڀلن سان گڏ تيرٿ ڀيٽيندو رهيو ۽ ائين ڪندي، نج حقيقت کي ڏسڻ واري پنهنجي درشٽيءَ کي مالا مال ڪندو رهيو. اهو ناماديو ئي آهي جنهن جي معرفت گياناديو جي جيون ۽ ڪارج جي صحيح ڄاڻ دنيا کي ملي ٿي.

گياناديو کان اُتساه پرائي، ناماديو مدي خارج ڀڳتي مارگ ۾ نئين شڪتي ڀري. اهو ئي ڪارڻ آهي جو پنڌرپور اڄ به مهاراشٽر ۾ ايشور-چيتنا جي زنده نشاني آهي. گياناديو ۽ ناماديو جو اهو نئون ڀڳتي مارگ ”وارڪري پنٿ“ جي نالي سان مشهور آهي. ان پنٿ ۾ نه آهي جنم خواه ذات پات جو جهڳڙو، نه آهي رنگ ۽ ڌرم جو ڀيد. هر سال پنڌرپور ۾ هزارن جي تعداد ۾ ماڻهو اچن ٿا ۽ ڪٺا ٿي گياناديو، ناماديو، ايڪناٿ، تڪارام ۽ ٻين سنتن جون ڀڳتي رچنائون ڳائين ٿا. ستن سون سالن گذرڻ کانپوءِ اڄ به، اهو پنٿ پوري زور شور سان جيئن جو تيئن قائم آهي.

ناماديو کي گياناديو لاءِ ايڏي شردا هئي جو سندس باري ۾ ڳالهائڻ لاءِ کيس موزون لفظ ئي نه لڀندا هئا. ناماديو چوندو: ”گياناراج، (گياناديو، گيان جو مالڪ) مون لاءِ ڀوڳ ماتا جيان آهي. اها سندس ڪرپا ئي آهي جو مون جهڙو مورک آتم گيان جهڙو علم حاصل ڪري سگهيو آهي. هن ئي مون

۽ امر جيون جي جوت جاڳائي آهي ۽ مونکي آڌياتمڪ
وديا (روحاني علم) جا راز سمجهايا آهن. هن ئي مهنجي
اهم ڀاو ۽ اهنڪار کي ٽوڙي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو آهي
۽ انهن مونکي حقيقت سان ساکياتڪار ڪرايو آهي. مرائي
۾ گيتا سندس اهڙي اڌڀت رچنا آهي، جيڪا سڀني لاءِ سچ
۽ ايشور تائين رسڻ جو رستو ڏيکاري ٿي. اها رچنا دنيا جي
سڀني انسان ذاتين سندس هڪجهڙي پريم جي ڏاتي
آهي. سندس "گياڻيشوري" گيان سان اهڙي ته ڀري پيئي
آهي، جو ڪوئي اگر روز ان جو هڪڙو پد پڙهي ۽ هنڊائي
ته جلدي جيون جو راز سمجهي وڃي."

گياڻديو جو آخري گرنٿ آهي هري پٺ، جيڪو گياڻيشوريءَ
سان گڏ مهاراشٽر جي ڀڳتي-مارگي "وارڪرين" جي لاءِ
ڄڻ ته بائيبل آهي.

يوگ-مارگ ۽ ڀڳتي مارگ جي پرمپرا نهايت پراڻي آهي
۽ ويدن ۽ پراڻن واري زماني کان وٺي هلندي آئي آهي.
پرمپرا يا روايت جي معنيٰ آهي پيڙهي به پيڙهي هڪ شخص
جو ٻئي شخص کان ٻڌايل سچ قبولي هلڻ. اگر پڙهندڙ ۽
پڙهائيندڙ يعني ڏيندڙ ۽ وٺندڙ ٻئي سچا انسان آهن ۽ سڀني
سنساري بندڻن کان آزاد آهن ته پوءِ پرمپرا امرتا جو پد پائي
ٿي ۽ منجهس حقيقت جو نور جهلڪندو رهي ٿو. مگر اهم
ڀاو جي انسان ئي جيڪا ڀڳتي ڇڪ رهي ٿي، ان ڪارڻ
پرمپرا ئي انهن اهم ڀاوي ڀرادن جو ڀرشٽاچاري رنگ چڙهي
وڃي ٿو، جيڪي قدرت ۽ انسانيت سان وهل ٿا وهائين.
نتيجو اهو ٿو نڪري ته پرمپرا ئي بدل يوگ ۽ ڀڳتيءَ جا طور
طريقا، حقيقت تائين پهچڻ جا ساڌن ٿيا رهن. اهي طور طريقا
لوڪ کسوٽ جا وسيلا بڻجي وڃن ٿا.

ڀڳوان پڻ کان پوءِ گياڻديو ئي اهڙو هڪ سنت ٿيو آهي،
جنهن حقيقت تائين پهچڻ جو اهڙو سڌو رستو ٻڌايو آهي

جيڪو پوٿي پستڪن جي اختياريءَ جو محتاج ناهي. گياڻديو
چوي ٿو:

"آتم گيان پنهنجو مالڪ پاڻ آهي. اهو ڇوڻ ته هن
گيان جي سچائي يا حاصلات ڀئي ڪنهن علم جي مدد جي
محتاج آهي، انهن آهي جيئن ڇنڇي ته سنسار کي روشني
ڏيڻ لاءِ سج کي صبح جي مدد جي ضرورت آهي."
(الف-٣-١٩)

"سچ يا حقيقت انهن لفظن جا غلام ناهن، جيڪي لفظ
ڀڳوان شو يا ڀڳوان ڪرشن جا آکيل چيا وڃن ٿا. سچ پاڻ
کان پاڻ ئي ظاهر آهي ۽ ان تائين سڌو پهچي سگهجي ٿو."
(الف-٣-١٨)

"حقيقت آهي "گيان ماترا" (ابج جاڻ). اها نه آهي
گيان، نه اگيان. اها آهي اهو ڪندڙ پڻ، اهو ڪرڻ. (الف
٤-٢٢-٢٣) اها آهي "ابج هستي" يا "آهي پڻو"، جنهن
۾ "آهي" يا "نه آهي" جي اهم ڀاوي چيتنا جي گنجائش
ئي ڪانهي. (الف-٤-٣١)

گياڻديو جو پٿ شنڪر آچاريه جي "گيان-مارگ" کان
نرالو آهي. ٻنهي ادويت جي واکاڻ ڪن ٿا پر شنڪر آچاريه
پنهنجي سڌانت جي سچائيءَ کي شبد سان سڌ (شبد پرماڻ)
ڪري ٿو، جنهن لاءِ هو ويدن ۽ اپنشدن جا حوالا ڏئي ٿو.
گياڻديو سچ يا حقيقت کي سمجهڻ لاءِ شبد جي سهائتا لڳو
وٺي. (الف-٤) هو مايا يا متياواد کي به ٺوڪاري ٿو. هن
لاءِ سنسار حقيقي ۽ پنهنجي هستيءَ جي اڄي مالڪپڻي سان
انهن موجود آهي جيئن حقيقت جو نور. انکي متيا يا مايا
سڏڻ، سچ بابت پنهنجي اوديا ڏيکارڻ آهي. اگر سچ کي
صحيح نسٽو آهي ته ويچار ئي پڻدل پڌريءَ جا سڀ طريقا
ترڪ ڪرڻا پوندا. حقيقت جي ڪائي وصف ڪانهي ۽ ان

۾ اها طاقت آهي جو هر شئي خواه شخص چيز کي پاڻ ۾ جذب ڪري، ٻنهي جي اثرن کان پاڻ کي آجو رکي ٿي. (الف - ٧ - ١٠١ کان - ١٠٥)

گيانديو ٻڌ جي ٻوڌليڪن جو پيدا ڪيل شونيتاواد (شونيه سدائت) به ڪونه قبولي. ”وستو“ (حقيقت) نه ”آهي“ ۽ نه ”ناهي“. اهو ”آهيپڻو“ انهن ٻنهي ويچارن کي ٻڌل ٻڌرائين کان مٿي آهي. ٻوڌ ڪيئن ڪوئي ان ”شونيتا“ جي سدائت کي هستيءَ جي بنياد لئي بيهاري، سڌ ڪري ٿو سگهي؟ اگر سڀ ٻئيون وسائڻ ۽ اڻين ڪنهن وسائيندڙ به وسامي وڃي ته ٻوڌ رهيو ٿي ڪير جو ٻڌائي ته روشني آهي يا اونده؟ اگر لٻ اچي ۽ لٻ ڪندڙ ٿي نه رهي، ته ٻوڌ لٻ-اوستا جو اهڃاڻ ٻڌائيندو ڪير؟ (الف - ٤ - ٢٥ - ٢٩)

حقيقت کي رسڻ جو هڪ ئي رستو آهي ۽ اهو آهي بنا ڪنهن ٻڌڻ، بنا ڪنهن ڪوشش ۽ بنا ڪنهن اراديءَ، پاڻ پنهنجي جاچ ڪرڻ (الف - ٧ - ١٧١). ان ۾ ڪوئي لفظي تضاد يا تڪرار ڪونهي. اهائي هستيءَ جي حقيقت آهي. جڏهن مان چوان ٿو ته مان ساه کڻان ٿو ته منهنجو ساه کڻڻ ڇا منهنجي ان چوڻ يا نه چوڻ تي مدار ٿو رکي؟ منهنجو ساه کڻڻ ته آهيئي آهي، مان چوان، چاهي نه چوان. ۽ تڏهن به جاري آهي جڏهن مان ننڊ ۾ الوڏ آهيان ۽ دنيا خواه خود کان بي خبر آهيان. اهو سدا موجود آهي، ڇو ته فقط انهيءَ جاڻ يا چيتنا حاصل ڪرڻي آهي. ۽ اها چيتنا آهي سهاوڪ ۽ بي ڪوشش ڌيان. ان بي ڪوشش ازخود ڌيان جو نالو آهي ٻوڌ. ٻوڌ اچا شڪتيءَ جو ڪارنامو ناهي، مڙوئي انهيءَ ابتڙ آهي جو ته اهم ڀاوي چيتنا جا سڀ ڪرتب انهيءَ اڳواٽ موجودگيءَ تي ئي مدار رکن ٿا، پر ان جي موجودگيءَ کان ڪوئي پاڻ اڻڄاڻ ٿي

ڇوڙ ههجي. ساه کڻڻ وانگر اها موجود آهي، پر ان ڏانهن ڪنهنجو ڌيان آهي يا ناهي. ان طرف اها بي ڌياناني تي اهم ڀاوي چيتنا کي پيدا ڪري ٿي، جيڪا هستيءَ جي صحيح جاڻ جي رستي ۾ رڪاوٽ بڻجي ٿي. هن کي زنده رکڻو آهي ته هن کي مارڻو پوندو. اگر مان بنا ڪوشش ڌيان ڏيان ۽ ڏسان، يا بنا چوڻ جي جاچ ڪريان ته اندر خواه ٻاهر ”ڇا آهي“ ته ڇا ٿيندو؟ اهوئي ٿيندو جيڪو گياندين اٺين امرت جي سٺين اڌيا، خاص ڪري ١٨٥ کان ١٩٢ اوون ۾، نهايت خوبيءَ سان بيان ڪيو آهي.

ان نيم، بي ڪوشش ۽ ويچار کان مڪت اسٿتيءَ کي گياندين نالو ڏنو آهي ”ٻوڌ-ڀومڪا“ يعني ٻوڌ جي هستيءَ جي زمين يا نج درشن-چيتنا جي ڪارڻ ڏانهن ڌيان. ان ڪرڻ لاءِ اٿاه شڪتي ۽ ڪنور تپسيا کپي، جيڪا صرف آزاد ۽ نج ڌيان ۽ بي لڳاءِ جاچ سان ئي سهاوڪ ٿي سگهي ٿي. مگر جيئن ئي اهم ڀاوي چيتنا جو سنسڪاري زوربار هيٺ داخل ٿئي ٿو، ٻوڌ-ڀومڪا شونيتا ۾ بدلجي، گم ٿي وڃي ٿي. باقي گڏ رهي ٿيون سگهن ڇو ته اهم ڀاوي چيتنا ٻڌل آهي ويچار تي، ۽ ٻوڌ ڀومڪا آهي ٻڌل هستيءَ تي، جيڪا ڄاڻڻ-جاڻڻ-محسوس ڪرڻ جي اصلي ڀومي يا زمين آهي. اهم ڀاوي چيتنا سطحي، ٻاهرولي ۽ نيچ آهي، ڀل وگياني ۽ ٽيڪنيڪي واڌارو ڇو نه آڻي سگهندي هجي. اها خود کان اڄڻي ٽيڙ جي ڪرنسا آهي، جيڪا هستيءَ جي سوروپ کي ويچار جي ڪوهيڙي سان ڍڪي ٿي ڇڏي.

ٻوڌ-ڀومڪا اهو ڏسڻ ۽ محسوس ڪرڻ ۾ مدد ٿي ڪري ته اڇا ۽ ادم ٻه قيمتا آهن، جن کي اهم ڀاونا جي گاڏي هلي ٿي. نج درشن-چيتنا ۽ ”ڇا آهي“ يعني هستيءَ جي سانتڪي چال جو ايڪاگر ڌيان، اهي ٻيئي ڇمڙون

اهو ڀاو جي ڪاڏيءَ کي ڪيرائين ٿيون. ان مهل ئي اهو احساس اُجاڳر ٿئي ٿو ته اگر حقيقت کي ڏسڻو، پرائڻو آهي ته اهو ڀاو کي ناس ڪرڻو پوندو. اها ئي سُوجهي يا درشٽي (گيان منترتا) ٿي آهي، جيڪا ماضيءَ جي ڪني تيل گند کان خواه مستقبل بابت ويچار جي پيدا ڪيل عڪس کان آجي آهي ۽ اهائي آهي، جيڪا امر-جوت يعني نوراني حقيقت جي درشن جا دوار کولي ڇڏي ٿي.

١٠

زندگي، موت ۽ امرتا

جڏهن ڪوئي گيالديو سان گڏ خود-کوج جي سفر تي اُسهي ٿو ته ڇا ٿو ٿئي؟

گيالديو پاڻ ئي اُن جو جواب ڏئي ٿو:

”جڏهن گيان ۽ اگيان، ڏينهن ۽ رات جي ٻنائپ کي اسان جي هستي پاڻ ۾ جذب ڪري، ”نه“ ٻڌائي ڇڏي ٿي، تڏهن ئي اسان جي من ۾ نوراني حقيقت جو سج اُڀري ٿو.
(الف-٨-١٩)

”تڏهن ائين ٿو لڳي جڻ نوراني حقيقت ”پنهنجي“ امر سڳنڌ جو انوکو مزو ماڻڻ لاءِ، پاڻ منجهان ئي هڪ عجيب نڪ جي سرجنا ڪري ٿي ۽ پنهنجو مانيٺو آواز ٻڌڻ لاءِ پاڻ منجهان ڪن پيدا ڪري ٿي. اها پاڻ منجهان چمڪندڙ اکيون اُپن ڪري، انهن کي آئينا ٻڻائي، انهن ۾ ”پنهنجي“ هن شاندار سنسار جو عڪس ڏسائي ٿي.

”سج پاڻ کي ڪمل جو گل ٻڻائي ٿو ڇڏي. چنڊ ئي چڙيا چڪور، پاڻ بدلجي چنڊ ئي پون ٿا. گل بدلجي رنگبرنگي پوپٽ ئي ٿا پون؛ ۽ نوجوان ناري پنهنجو پريتم پاڻ ٻڻجي، اُن سان پريم ڪري ٿي.

”مطلب ته، ماڻڻ جا سڀ پدارٿ خواه ماڻيندڙ، درشڪ ۽ درشيه، ٻيئي ادويت (هڪ) ٿي وڃن ٿا.

”هن اوستاهين اوستا ۾، سڀ اندريون (حواس) پنهنجي پنهنجي پدارٿ (وشيه) ڏانهن وڌي وڃن ٿيون. ۽ هيءَ حال

اٿين آهي جيئن اکين جي چال ٿيندي آهي آئيني طرف. جيئن ئي اکين جا ڪرڻا آئيني کي لڳندا آهن، اکيون ان ۾ پاڻکي ڏسڻ لڳنديون آهن ۽ آئيني کي ڀلجي وينديون آهن.

”وقت جي واردات موجب، زبان جي واٽي لفظ اُچاريندي آهي مگر ان سان اَمر شانتيءَ جي سماڌيءَ ۾ ڪوئي وگهن ڪين پوندو آهي.

”ساڳيءَ طرح، سنسار جو سمورو ڪاروبار ٿيڻ ۽ ڊهڻ، جاري رهيتو ۽ انهيءَ اَچل حقيقت تي ڪوئي اثر ڪونه ٿو ٿئي.“
(الف - ۹)

ان کان پوءِ گيالديو ٻڌائي ٿو ته سڀيئي ”مارگ“ - گيان مارگ، ڀڳتي مارگ، ڪرم مارگ ۽ يوگ مارگ کيئن ان حقيقت جي نوراني نظاري جي سامهون پنهنجي سموري اهميت وڃائي وهن ٿا. ان ”اوستاهيڻ اوستا“ ۾ نه رهي ٿي ڪا يادگيري ۽ نه رهي ٿي ڪا وِسر. خواهش رهيتي، پر اها پنهنجي پورتيءَ جو ذريعو پاڻ منجهان ئي کولهي ڪڍي ٿي. اوءِ پنهنجو قانون پاڻ ئي ٺاهي ٿي. سماڌي اَلست مڪتيءَ ۽ رچنا جو ساڌن بڻجي وڃيتي. ڀڳوان پاڻ ڀڳت بڻجي پوي ٿو. هڪتي هند ڀيٺل پڙي، ڪنهن به منزل تي رسڻ جي راهه بڻجي پوي ٿي ۽ شانت ايڪانت برهمانڊ بڻجي پوي ٿي. اهڙيءَ استتي ۾ سڀ ڪجهه ايشور جي وجود سان والارجي وڃيتو ۽ سڌس منڊ اَڏڻ لاءِ ڪائي اَلڳ جاءِ نٿي رهجي وڃي. وقت ۽ جڳهه کي ڪائي اهميت نٿي رهي. اها اوستاهيڻ اوستا ئي ڪرم، ڀڳتي ۽ يوگ جي آخري منزل آهي. اهائي آهي اکنڊ آنند جي جڳهه، جتي ڏسندڙ خواهه وٺندڙ اسين پاڻ ئي ٿيون ٿا. (الف - ۹)

انهن غير رواجي ٻڌراين جي صحيح معنيٰ سمجهڻ مشڪل آهي. مشڪل انڪري آهي جو اسين جڏهن پاڻکي ڏسون ٿا ته

پنهنجي زندگيءَ ۾ انهن لفظن جو رڳي ٻڌ جيترو واس به نٿا پايون. اَسين اهو واس نٿا پايون ڇو ته اسين حقيقت ۾ نه ڏسون ٿا، نه ٻڌون ٿا. اَسين طرح طرح جي ڪلپنائن ۾ اُلجهي، ڏکا هڻي، پاڻکي وچار - ورليءَ سان اهڙو ته ٻڌي ٿا ڇڏيون، جو ٻيا وگهن شانتيءَ سان ۽ ماٺ ميٺ ۾ ڏسي، ٻڌي نٿا سگهون.

اسان سان ويڌن اها آهي ته اسانکي سدائين ڪجهه نه ڪجهه پائڻ جي لالچ رهيتي. اها لالچ ئي اسان کان اُدم ڪرائي ٿي. ان اُدم ۾ ئي اسانجي سموري شڪتي خرچ ٿي وڃيتي. ان ڪريا کي ئي اسين زندگيءَ جو درجو ٿا ڏيون. حقيقت ۾ اها اسانجي سدا بڪتي اَهم جي آنند مانڌ آهي. اَسين اِئين به سمجهون ٿا ته ڪائي چاهنا نه رکڻ ۽ ڪوئي اُدم نه ڪرڻ، موت جي برابر آهي؛ مڙدي کي ڇاجي چاهنا، ڇا جو اُدم؟ اَسين اِئين ٿا مڃون ته اُدم ئي زندگيءَ جي جان آهي ۽ جيڪڏهن اسان ڪنهن نه ڪنهن چيز کي حاصل ڪرڻ جو اُدم نه ڪيو ته بس اسان ۾ ۽ مڙدي ۾ ڪوئي فرق نه رهندو!

گيالديو اٿي هڪ سهڻي صلاح ٿو ڏئي ته ڇو نه اسان، هڪ دفعو ئي سهي، ڪا به چاهنا نه رکندي، اُدم هيڻ ٿيڻ جو تجربو ڪريون ۽ پوءِ ڏسون ته ڇا اسين سچ پچ مڙدا ٿي ٿي ٿا پئون. اسان اگر سچ پچ اهو تجربو پاڻسان ڪيو ته ڏسنداسين ته اسين نه فقط مڙدا نٿا بڻجون، بلڪ ان جي برعڪس، مڙدي مثل مٿل ٿي وڃيتو اهو سڀ ڪجهه، جيڪو تجربي ڪرڻ کان اڳ اسان سان خواهه مخواهه ڳنڍيل هو. اهو ٿئي ٿو انڪري، جو جيئن ئي اسان چاهنا ڪرڻ بند ٿا

ڪرڻون نہ اهڙا شڪتي جيڪا هوندي چاهنا ۽ ان آدم جي ٻلي خرچ ٿي وڃيتي، سا سموري شڪتي ڇوٽڪارو پائي ٿي. اسانجي هستيءَ جي اها شڪتي پوءِ اسان جي چيتنا ۾ داخل ٿئي ٿي؛ ۽ اهڙي نہ سڄاڻ، ساوڌان، وچار-ورتيءَ جي اثر کان آجي ۽ حساس ٿي پوي ٿي، جو اسان ۾ اندر ۽ ٻاهر "ڇا آهي" کانسواءِ ٻئي ڪنهن بہ ڀاسي اسانجو ڌيان وڃي ٿي ٿو. ماضي مري ٿو وڃي ۽ ان سان مري ٿو ڇڪي ماضيءَ مان نڪتل، سنسڪارن سميت اسانجو اهم.

سا موت ٻيو ڪجهہ ناهي. انسان جي اهم ڀاونا جو انت ئي موت آهي. اسان کي ڊپ موت جو نہ ٿيندو آهي ڇو نہ موت کي نہ اسان ڄاڻون سڃاڻون ٿا ڪو نہ. اسانکي ڊپ ٿيندو آهي پنهنجي اهم ڀاو جي خاتمي جو، ڇو تہ اهم ڀاو کي ئي اسان پنهنجي جيون جو سار سمجهندا آهيون. اهم ڀاو جيون ناهي. اهم ڀاو تہ اسانجي جاڳي جو ڪانوٽي پيدا ٿيل ترشنائن جو ڍڪرو آهي، جيڪو ٻاهرين شڪتين جي مدد سان اسانکي لڙهندڙ ڪاٺ جا ٻنڊ ٺاهي ٿو ڇڏي، جيڪي جيون روپي جل ۾ لڙهندا ۽ لوڏا کائيندا، ڪڏهن هيڏانهن تہ ڪڏهن هوڏانهن پيا وڃن. تنهن ڪري اسان لاءِ فقط ٻہ رستا کليل آهن: يا تہ ٿيون ڪاٺ جا ٻنڊ، يا ٿيون سڄاڻ ساوڌان انسان. ڪاٺ جو ٻنڊ ٿيڻ جي نہ جيئڻ ٿي سچو انساني جيئڻ آهي.

گيانديو جو آواز اهڙي ئي سچي انسان جو آواز آهي. اگر اسانکي اُن ۾ معنيٰ نظر ٿي اچي تہ پوءِ پاٺڪان پڇون ٿا اسانجي "معنيٰ" جي معنيٰ ڇا آهي؟ اهو سوال وچار جي سطح تي نہ، پر هستيءَ جي سطح تي پڇڻ کپي. اسين اگر پنهنجي هستيءَ جي سموري شڪتيءَ ۽ سڄاڻ چيتنا

سان اهو سوال پاٺڪان ڪنداسين تہ پاڻ کي ان زندگيءَ سان منهان منهن پائينداسين، جيڪا ڪنهن موت کي نہ سڃاڻي، جيئن روشني اونده کي نہ سڃاڻي.

گيانديو کي شايد پاڻ ئي اهو انومان ٿيو هو تہ اهو امرت ۾ هن جيڪي ڪجهہ ڇيو آهي ان بابت پڙهي ٻہ پڙهي کهڙا اعتراض اٿي سگهن ٿا. انڪري ئي هن اهو عجب ڀرو اعلان ڪيو هو تہ هو پنهنجي جسم مان اٿين نڪري هليو ويندو جيئن ڪي ناريءَ تان اڏامي ويندو آهي.

ان غير رواجي اعلان سندس سڀني دوستن کي ڇرڪائي ڇڏيو. نامديو ان نظاري کي هوبهو بيان ڪيو آهي تہ ڪيئن آلنديءَ ۾ سدشور جي ليوٽ استان پرسان هڪ غفا کوٽي تيار ڪئي ويئي. ڪيئن گيانديو ان غفا ۾ گهڙيو، پلٿي ماري ويٺو ۽ سماڌيءَ ۾ ليــن ٿي ويو ۽ ڪيئن هستيءَ جو ٻڪي زندگيءَ ۽ موت جي ٻن ٻــرن سان اڏامي هليو ويو. "امر اهيو" شبد جي وستو نہ رهيو. شبد ۽ پراڻ ٻکيٽڙو ۾ نہ رهيا بلڪ هڪ ٿي ويا. اهيو اهيوءَ جي نہ رهندي، امر ٿي ويو. سڀ ڪجهہ ان هردم ۽ هر جاءِ حاضر نوراني حقيقت ۾ جذب ٿي، ان سان هڪ ٿي ويو.

هيءَ سڀ ڪجهہ نامديو ۽ ٻين سنتن جي سامهون ٿيو، جيڪي ان موقعي تي اتي موجود هئا. هيءَ گهٽنا شڪ سمبت ١٢١٨ جي ڪيرس بعدلي عيسوي سن ٢٥ آڪٽوبر ١٢٩٦ جي آهي.

نامديو چوي ٿو:

"منهنجي پڙا جي ڪٿ ڪوئي ڪري سگهندو؟ پرلم منهنجين اکين مان آنسو ٻاجهي وهي نڪتو آهي. شبدن ۾ اها شڪتي نہ رهي آهي جو سدائي کي توڙي سگهن. مون

نه جڻ پنهنجي زندگي ئي اڏامي ويندي ڏئي آهي.

”هو آيو جو اپار ساگر هو ۽ غيبي حقيقت سان مالامال. سندس روحانيت (اڌياتم) جي اها راز ڀري حقيقت سندس ٻولن منجهان پڌري ٿئي ٿي. هو اهو سنديش کڻي آيو هو ته انسان ذات کي ڇا ڪرڻ گهرجي ۽ ڇا نه. سندس نامچار ٽنهي لوڪن ۾ آهي. هن اهو صاف ثابت ڪري ڇڏيو آهي ته امرتا انسان جي چيتنا ۾ سدا موجود ۽ سرل سادي چيز آهي.

”گيانديو سماڌيءَ ۾ انترڌيان ٿي برهم (حقيقت) سان هڪ ٿي ويو آهي. (ائين ٿو لڳي جڻ حقيقت پاڻمرادو اسانجي درشٽيءَ ۾ ظاهر ۽ الوپ ٿي وڃي مگر پاڻ پوءِ به ظاهر ۽ الوپ ٿيڻ جي اثرن کان ٻاهر آجي ئي رهي.)“

ماڻهوءَ جي ”انسان“ بڻجڻ کي ئي گيانديو امرتا ٿو سڏي. هر شخص جي اندر اهو ٻج رهي ٿو ۽ اهو ٻج وڪاس پائڻ، ڦلڻ ڦولڻ لاءِ منتظر رهي ٿو. ماڻهوءَ کي صرف اهو ڪم ڪرڻو آهي ته اندر خواه ٻاهر ”ڇا آهي“ جي ڄاڻ رکي، هستيءَ جي هر حالت سان هٿ چراند نه ڪري ۽ چيزن کي پنهنجي فائدي لاءِ، پنهنجين پسندن ناپسندن موجب، ڦيرائي گهيرائي نه. کيس پنهنجي شونيتا واري سماڌي ٻعدي تپسيا ۾ اڪيلو ئي رهڻو آهي، نه پنهنجي لڳ چيتنا سان سمجهڻ سلجهائڻ جو ڪم به اڪيلي ئي ڪرڻو آهي. انهيءَ شونيتا مان ئي نمرتا ۽ سادگي جنم وٺن ٿيون، جنهن مدد سان ئي انسان گيان ۽ اگيان جي صحيح ڄاڻ پراپت ڪري ٿو ۽ انهن جي چڪر ۾ ڦاسڻ کان سواءِ ئي صحيح ڏسي سگهڻ جي قابل بڻجي ٿو. ان اساڌارڻ اسٿتيءَ کي من جي نئين وڪاس سان پراپت ڪرڻ، ائين آهي جيئن صديون اڳ

ٻاندر جي جنس مان انسان جي جنس وڪاس پاتو هو.

جڏهن کان وٺي انسان ”تهذيبي“ حالت کي ”قدرتي“ حالت کان بهتر سمجهي، پنهنجي زندگيءَ لاءِ اُن جي چونڊ ڪئي آهي، تڏهن کان وٺي سندس اهو مسئلو بڻي رهيو آهي ته ماضيءَ يا مستقبل تي ٻڌل زندگي گهارڻ جي سندس طور طريقن، پنهنجي شعوري چستائپ ۽ لياقت سان، نت نئون تهذيبي زلزلو پئي آندو آهي. اهي طور طريقا سڀ ٻڌل آهن ويچار-ورتيءَ تي، ۽ هستيءَ جي اهميت کي ليکين نٿا. اهي طور طريقا ئي آهن جن جي ڪري ماڻهو ماڻهوءَ خواه قدرت سان وڙهيل آهي ۽ جن کي ئي اهو پولڪمپ نيست نابود ڪرڻ ٿو چاهي. انسان جي انسان جي هٿان لوٽ کسوٽ ئي جنگ کي آڻيندو آهي، جيڪا انساني زندگيءَ جو جڻ اٽوٽ انگ بڻجي چڪي آهي. قدرتي نعمتن جي لوٽ کسوٽ، دنيا جو واءُ منڊل اهڙو ته زهريلو ڪري ڇڏيو آهي جو هن ڌرتيءَ تي انسان جي زندگيءَ کي ئي خطرو پيدا ٿيو آهي. ان حالت کي منهن ڏيڻ لاءِ اهي پراڻا اهم ڀاوي، وڙهائيندڙ ۽ وناشڪاري طريقا هرگز ڪارگر نه ٿيندا. خاطر خواه حل فقط اهو هڪڙو ئي آهي ته اهم ڀاوي ارادن کي هميشه لاءِ ختم ڪجي ۽ من جو هستيءَ وارو نئون طريقو پيدا ڪجي. اهم ڀاو جي وڙهائي ماريندڙ موت؛ گهڻو پنهنجو وارو ورتو. هاڻي پراڻن طريقن کي ترڪ ڪري، نئين هستيءَ جي نرماڻ واري طريقي ذريعي موت سان تجربو ڪرڻ ئي، اڄوڪي انسان جي دردشا جو صحيح حل آهي.

جهولي کي لهوڙي نه ٻڌائڻ، ڪرم جي چڪر چلائڻ بنا ئي ان ”نه“ مان ”نئين“ جو اُڀرڻ ۽ اندر خواه ٻاهر

جي وهڻ واپرڻ بابت سدا سجاڳ چيتنا ڏارڻ ٿي، بس هڪڙو انساني منزل جو مارڳ آهي. ۽ گيالديو انهيءَ ئي مارڳ جو عجيب لفظن ۾ بيان ڪيو آهي، انهن لفظن مان امرتا ۽ هميشه حاضر حقيقت جو نور جهلڪا پيو ڏئي.

●●●